

TRINKOV KOLEDAR za leto 2022

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zanj: predsednica Iole Namor

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30

Tisk: Publicad, Viden, 2021

kdivantrinko@kries.it

tel., fax.: +39 0432 731386

Uredili: Iole Namor (odgovorna urednica), Margherita Trusgnach, Luisa Cher

Sodelovala: Lucia Trusgnach

Prevod str. 77-82: Peter Crisetig

Grafični elementi: Elena Guglielmotti

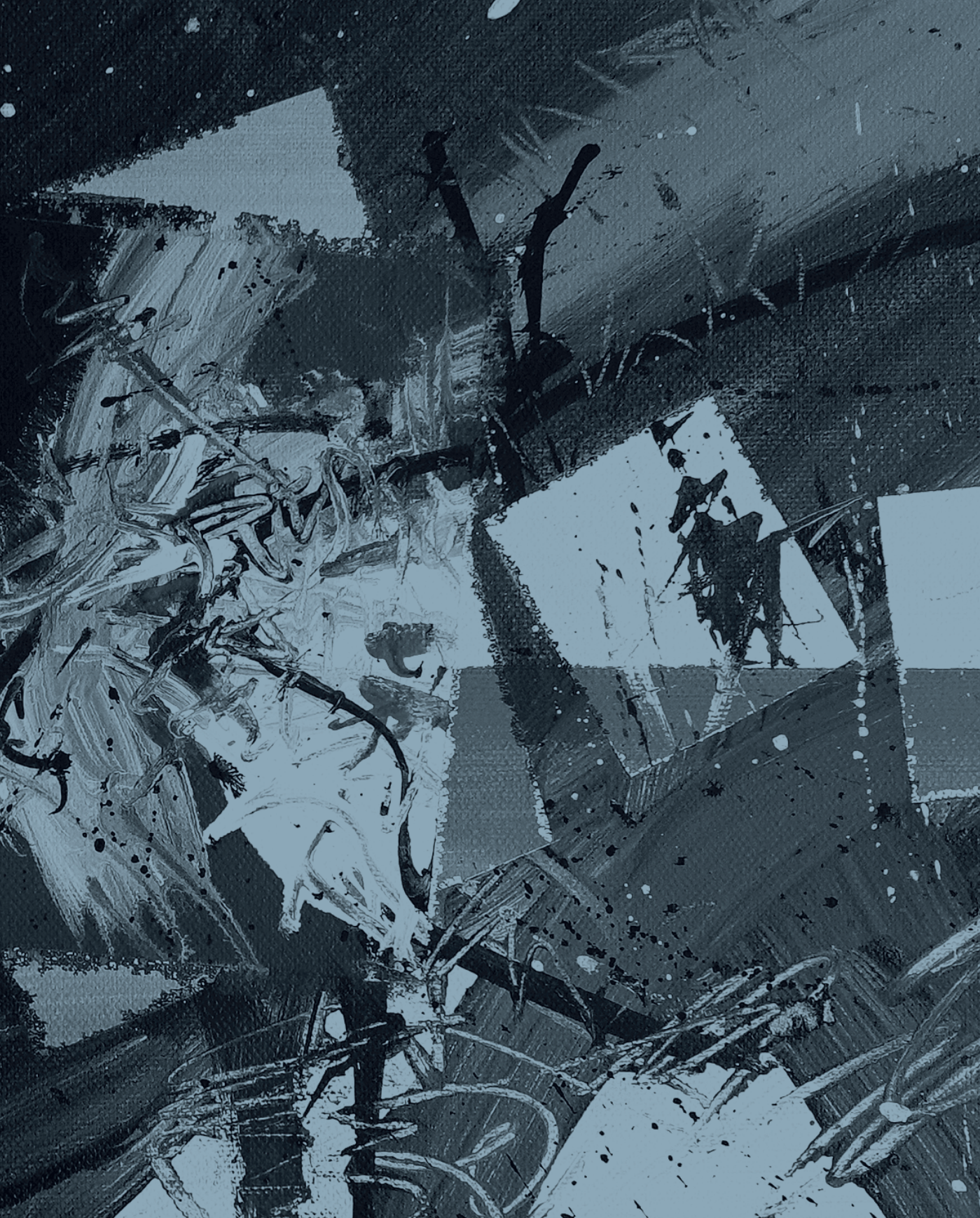
Na platnici: Giacinto Iussa, slika (detajl)

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO
ČEDAD

Slika: Giacinto Iussa

Izzivi življenja na podeželju

Življenje na podeželju je ena izmed lepših izkušenj, ki bi jo moral doživeti vsak človek. Otroštvo na podeželju ima svoj čar, kar še posebej velja za naše »starejše« generacije, ki smo izkusili življenje brez komunikacijske tehnologije, kot nam je na voljo danes. Veliko več truda smo morali vložiti za šolo, za družino in tudi za igro. Otroci, ki smo odraščali na Kanalskem Kolovratu, smo se v šolo vozili z avtobusom. Zjutraj smo se sami odpravili do bližnjega avtobusnega postajališča. Sama sem do četrtega razreda osnovne šole obiskovala podružnično šolo v Ročinju, naslednja štiri leta pa Osnovno šolo Kanal. Naš šolski dan je trajal skoraj osem ur. Otroci smo se tako morali naučiti potrpežljivosti, samostojnosti, skrbi zase in odgovornosti. Šolski dan se nam je še bolj podaljšal, ko smo začeli obiskovati srednjo šolo v Novi Gorici ali v Tolminu. Zjutraj smo vstajali ob petih, da smo lahko ob sedmih začeli pouk. Povratek domov je bil v zgodnjih popoldanskih urah – dejansko, kot bi že hodili v službo. Na podeželju smo se kot otroci naučili delovnih navad, saj smo morali tudi otroci sodelovati pri hišnih opravilih, in delu na polju ali v gozdu. Vsaka pomoč je bila družini dobrodošla, čeprav so nam misli uhajale na igro ali druženje z vrstniki. Tudi za igro smo morali biti iznajdljivi in se sami potruditi, saj nismo poznali računalnikov in mobilnih telefonov. Večino prostega časa smo preživeli zunaj na vasi, se igrali različne igre, ustvarjali in se dejansko trudili, da nam ni bilo dolgčas. Nič nam ni bilo dano samo od sebe ali s pritiskom na gumb. Izkušnje iz našega otroštva so nam dobrodošle za

* Županja občine
Kanal ob Soči

današnje življenje, da se lahko z izzivi, delom in težavami spoprijemamo odgovorneje in na lažji način. Bili so resnično časi, kjer nam ni ničesar primanjkovalo in smo živeli lepo, predvsem ker smo znali ceniti tisto, kar smo imeli. In ena izmed pomembnih stvari v našem otroštvu, ki nas je posebej osrečevala, je bila prisotnost naših non in nonotov.

Seveda, nismo imeli pa vsega na pretek.

V moji vasi Srednje je pred tridesetimi leti živelo deset otrok, danes je toliko vseh prebivalcev v vasi. Vasi v naši občini se počasi prazni. Razlogi za praznjenje podeželja so oddaljenost služb, vrtcev, šol, razpoložljivost vseh storitev ter slabši pogoji za način življenja, ki od posameznika zahteva hitro odzivnost. V sodobni družbi sta vedno bolj v ospredju ekonomska upravičenost in učinkovitost, zaradi česar se v manjših krajih zapirajo trgovine, banke, pošte ter ukinja javni prevoz. Poslovne odločitve ponudnikov storitev se ne ozirajo več na potrebe ljudi, ki le-te potrebujejo. Na žalost vse pogosteje velja to tudi za urejanje osnovne infrastrukture, kjer se daje prednost večjim naseljem z večjim številom prebivalcev.

Občina Kanal ob Soči ima veliko podeželskih območij. Njeno ozemlje se razprostira na 146,5 km², naselja so zelo razpršena in redko poseljena. Zato je urejanje infrastrukture še toliko bolj zahtevno, saj je ozemlje veliko, prebivalcev pa relativno malo. Kljub temu na občini vsako leto posvečamo veliko skrbi osnovni infrastrukturi, kot so občinske ceste in komunalna infrastruktura. Daleč največ sredstev namenjamo za ureditev vodooskrbe, zlasti na podeželju, kjer se približno deset odstotkov občanov še vedno oskrbuje s kapnico. Za starejše, ki živijo sami in nimajo druge pomoči, organiziramo brezplačne prevoze, ki jih izvajajo prostovoljci. V času covida se je še posebej pokazalo, kako pomembne so internetne povezave – tako za delo od doma, kot tudi za izobraževanje. Naša občina je vključena v projekt RENE, ki ureja optično infrastrukturo na podeželskih območjih. Cilj projekta je pokriti celotno občino z optičnim omrežjem in ravno v mesecu septembru smo prejeli lepo novico, da smo projekt uspeli razširiti še na okoli 150 gospodinjstev, ki bi sicer ostala brez optične povezave. Po novem bo RENE pokrtil

tudi številne manjše vasi na Kanalskem Kolovratu. V letošnjem letu je občina dosegla, da bo država končno začela z obnovo ceste Kanal – Lig, ki predstavlja tudi pomembno povezavo s sosednjo Italijo.

Ne glede na vse, so za življenje na podeželju najbolj pomembni ljudje. Kljub čarom, ki jih predstavlja življenje zunaj večjih mest, daleč stran od kaosa in hrupa, obstajajo še drugi številni izzivi. Eden od teh je zagotovo ohranjanje tradicije in kulturne dediščine na podeželju, za kar so običajno najbolj zaslužni domačini – bodisi kot posamezniki, bodisi organizirani v različna društva. Občina slednjim pomaga preko javnih razpisov na področju kulture, turizma in drugih dejavnosti. Vložek občine v sofinanciranje teh dejavnosti se obrestuje, saj imamo na Kanalskem Kolovratu številna društva in posameznike, ki ohranjajo življenje in tradicijo na podeželju. Če naštejemo: Turistično društvo Lig, ki vsako leto organizira tradicionalni Praznik kostanja; muzejska zbirka Franca Jerončiča pri Melinkih; liške maske; Turistično rekreacijsko društvo Globočak Kambreško s Kulturnimi dnevi pod Globočakom in gledališko skupino, gospa Jožica Strgar, ki z gledno skrbi za Lukčevo hišo, etnološki spomenik, kjer se nahaja tudi zbirka predmetov in dokumentov predvsem iz prve svetovne vojne. Pri tem velja posebej izpostaviti tudi delo gospe Jožice na področju čezmejnega sodelovanja in ohranjanja odnosov s slovenskimi organizacijami v sosednji Benečiji. Na drugem bregu reke Soče pa deluje Folklor na skupina Kal nad Kanalom, ki tradicionalne plese z Banjške planote predstavlja tako v Sloveniji, kot tudi v mednarodnem prostoru.

V zadnjih letih opažamo pomembne premike v navadah ljudi, saj tudi našo občino obiskuje vse več turistov, ki iščejo mir in počitek v naravi in izven velikih turističnih destinacij. Naši občani so v tem našli priložnost in začeli na podeželju odpirati prenočitvene kapacitete.

Naša prihodnost je v sozvočju z naravo, zato mora biti tudi naša skrb zagotoviti vso potrebno infrastrukturo na podeželju in omogočiti trajnostni razvoj podeželja brez večjih vplivov na okolje in krajino. Spoštovanje do sočloveka in dobri odnosi med ljudmi pa bi morali biti vodilo vsakega posameznika, zato vsem bralcem Trinkovega koledarja želim predvsem spoštljivo, srčno in mirno novo leto 2022.

Gole številke obsojajo gorski svet na izumrtje

Kako zaustaviti zapuščanje naših vasi in revitalizirati gorske kraje?

To vprašanje je zelo pomembno in v ospredju našega upravnega programa. Smo skupina mladih in mladih družin v Reziji, ki smo se odločili, da bomo še naprej živeli na svoji zemlji in zato preverjamo vse možnosti in priložnosti življenja v goratih krajih. Predpogoj je, da v to verjamemo in v to smo mi danes v Reziji prepričani.

Gorski kraji ne smejo postati le vabljiva turistična destinacija, kraj za preživljanje počitnic, pač pa še naprej morajo ostati kraji bivanja, dela in življenja. Hribovski kraji so po mojem mnenju nosilci sistema vrednot, ki vplivajo na značaj ljudi, saj so le-ti tudi po sili razmer bolj zreli, samozavestni in zato se znajo soočati z izzivi sveta.

A kako se lotiti tega zahtevnega vprašanja? Najprej je potrebna trezna analiza stanja. Današnje izkušnje s svetovno pandemijo nas silijo v to in ugotavljamo, da nam tragedija, ki jo danes vsi živimo, ponuja tudi nove priložnosti. Vsedržavni načrt za okrevanje in odpornost (Piano nazionale di ripresa e resilienza) z vsemi finančnimi sredstvi, ki jih daje na razpolago z jasno določenimi cilji, predstavlja obleko, ki zelo dobro pristaja goratim krajem. Nujno pa je, da uveljavimo v javnosti in v inštitucijah zavest, da ne morejo biti merilo za gorate kraje le številke. Gole številke obsojajo gorati svet na izumrtje.

vpoštev le sedanje prebivalce, a začnemo razmišljati tudi o ljudeh, ki bi se lahko vrnili oziroma preselili v našo dolino, če bomo seveda sposobni oblikovati načrte, se povezovati z drugimi subjekti in z njimi jih prepričali, da imamo možnosti in potencialne.

Osebnost sem zelo prepričana v participacijo skupnosti v procesu načrtovanja, zato smo se odločili, da pripravimo občinski načrt gospodarske obnove in odpornosti. Z ljudmi bomo preverjali, kaj vse vsebuje vsedrjavni načrt, kaj lahko pride vpoštev za naš teritorij in pri tem veliko računamo zlasti na mlade ljudi. Res jih ni veliko v Reziji, a imajo kaj povedati.

Prvi cilj, ki ga želimo doseči je nov pristop do naših problemov, bolj odprt in proaktiven odnos, večjo bojevitost. Pojem odpornosti in vztrajnosti je pisan na kožo ljudem v goratih krajih in mi v Reziji, čeprav nismo v preteklosti niti poznali besede, smo to lastnost vseskozi imeli.

V načrtovanju revitalizacije naše doline pa je prav, da začnemo z ovrednotenjem tega, kar imamo. V prvi vrsti imamo izjemno naravno in okoljsko premoženje in v to moramo vcepiti naše kulturne in druge vrednote, naše zgodovinske izkušnje življenja v gorah. Imamo Park Julijskega predgorja, ki ima sedež na Ravanci. Pokriva 6 občin in 10 tisoč hektarjev površine, od katerih je več kot polovica v občini Rezija. Skupaj z drugimi občinami imamo biosferni rezervat MAB, ki ga priznava Unesco. To je pomemben dosežek še posebej, če upoštevamo dejstvo, da je v vsej Italiji le 19 podobnih rezervatov.

Prepričana sem, da s trdim delom, na podlagi naših potencialov in zakonskih instrumentov, ki so danes na voljo, s participacijo ljudi pri načrtovanju in s povezovanjem ljudi in projektov, z iskanjem sodelovanj in zaveznikov se nam danes odpirajo nove možnosti in priložnosti.

Pred nami je veliko delo in moramo se ga lotiti. A naučili smo se, da kdor dela, ima tudi rezultate. In to je moje vabilo in voščilo vsem nam.

○	1	S	Mati Božja Marija - Novo leto
	2	N	Bazilij
	3	P	Presveto Jezusovo ime
	4	T	Angela
	5	S	Edo
	6	Č	Sveti trije kralji - DAN EMIGRANTA
	7	P	Rajmund
	8	S	Severin
●	9	N	Jezusov krst - Hadrijan
	10	P	Aldo
	11	T	Pavlin Oglejski
	12	S	Bernard
	13	Č	Hilarij
	14	P	Odorik iz Pordenona
	15	S	Maver
	16	N	Marcel - 2. nav. ned.
	17	P	Anton Puščavnik
●	18	T	Marjeta Ogrska
	19	S	Marij
	20	Č	Fabijan
	21	P	Neža
	22	S	Vincencij
	23	N	Henrik - 3. nav. ned.
	24	P	Frančišek Saleški
●	25	T	Spreobrnitev sv. Pavla
	26	S	Timotej
	27	Č	Angela Merici
	28	P	Tomaž Akvinski
	29	S	Valerij
	30	N	Martina - 4. nav. ned.
	31	P	Janez Bosko

F E B R U A R

○	1	T	Brigita Irska
	2	S	Jezusovo darovanje - Svečnica
	3	Č	Blaž
	4	P	Jože Leoniški
	5	S	Agata
	6	N	Pavel Miki - 5. nav. ned.
	7	P	Maks
●	8	T	Hieronim Em. - DAN SLOVENSKE KULTURE
	9	S	Apolonija
	10	Č	Sholastika
	11	P	Lurška Mati božja
	12	S	Damjan
	13	N	Kristina - 6. nav. ned.
	14	P	Ciril in Metod, Valentin
	15	T	Georgija
●	16	S	Samuele
	17	Č	Silvin
	18	P	Janez iz Fiesole
	19	S	Konrad
	20	N	Leon - 7. nav. ned.
	21	P	Irena
	22	T	Sedež apostola Petra
●	23	S	Polikarp
	24	Č	Elbert
	25	P	Kalist
	26	S	Viktor
	27	N	Gabrijel - 8. nav. ned.
	28	P	Roman

	1	T	David
○	2	S	Neža Praška - PEPELNICA
	3	Č	Marin
	4	P	Kazimir
	5	S	Hadrijan
	6	N	Julijan - 1. post. ned.
	7	P	Perpetua in Felicita
	8	T	Janez od Boga - DAN ŽENA
	9	S	Frančiška Rimska
●	10	Č	40 mučencev iz Sebaste
	11	P	Benedikt
	12	S	Justina
	13	N	Kristina - kvatrna ned.
	14	P	Matilda
	15	T	Lojza
	16	S	Herbert
	17	Č	Patrik
●	18	P	Ciril
	19	S	Jožef
	20	N	Berto - 3. post. ned. - POMLAD
	21	P	Nikolaj
	22	T	Lea
	23	S	Walter
	24	Č	Oskar
●	25	P	Gospodovo oznanjenje
	26	S	Emanuel
	27	N	Lidija
	28	P	Prisk
	29	T	Evstazij
	30	S	Amadej
	31	Č	Benjamin

A P R I L

○	1	P	Hugo
	2	S	Elizabeta
	3	N	Rihard - 5. post. ned.
	4	P	Izidor
	5	T	Vincencij
	6	S	Viljem
	7	Č	Janez Krstnik de la Salle
	8	P	Julija
●	9	S	Dimetrij
	10	N	Cvetna nedieja - Ojčınca
	11	P	Stanislav
	12	T	Kostantin
	13	S	Martin
	14	Č	Veliki četrtek - Zadnja večerja
	15	P	Veliki petek - Vilja in post
●	16	S	Velika sobota - Jezus v grobu
	17	N	Velika noč - Jezusovo Vstajenje
	18	P	Velikonočni ponedeljek
	19	T	Marta
	20	S	Nježa
	21	Č	Anzelm
	22	P	Leonida
●	23	S	Jurij
	24	N	Bela nedelja - 2. velik. ned.
	25	P	Marko evangelist - dan osvoboditve
	26	T	Marija, Mati dobrega sveta
	27	S	Simon
	28	Č	Valerija
	29	P	Katarina Sienska
○	30	S	Pij V.

M A J

	1	N	Jožef delavec - Praznik dela
	2	P	Atanazij
	3	T	Filip in Jakob, apostola
	4	S	Florijan
	5	Č	Angel
	6	P	Dominik Savio
	7	S	Flavija
	8	N	Viktor - 4. velik. ned.
●	9	P	Izaija
	10	T	Kataldo
	11	S	Fabij
	12	Č	Poldo
	13	P	Fatimska Mati Božja
	14	S	Matija ap.
	15	N	Sonija - 5. velik. ned.
●	16	P	Ubald
	17	T	Paskal Baylon
	18	S	Janez I. papež
	19	Č	Krispin
	20	P	Bernardin
	21	S	Viktor
●	22	N	Rita - 6. velik. ned.
	23	P	Deziderij
	24	T	Marija Mater cerkve
	25	S	Gregor
	26	Č	Filip Neri
	27	P	Avguštin
	28	S	Emilij
	29	N	Vnebohod
○	30	P	Ferdinand
	31	T	Marijino obiskanje

1	S	Juŝtin
2	Ĉ	Marcelin - Dan republike
3	P	Karel
4	S	Kvirin
5	N	Majenca
6	P	Norberto
7	T	Terezija de S.
8	S	Viljem
9	Ĉ	Efrem
10	P	Diana
11	S	Barnaba
12	N	Sv. Trojica - kvatrna ned.
13	P	Anton Padovanski
14	T	Metod
15	S	Vid
16	Ĉ	Gvido
17	P	Albert
18	S	Marina
19	N	Sveto reŝnje telo
20	P	Demecijo
21	T	Rajmund - POLETJE
22	S	Pavlin iz Nole
23	Ĉ	Joŝef
24	P	Rojŝtvo Janeza Krŝtnika
25	S	Prosper
26	N	Ivan in Pavel - 13. nav. ned.
27	P	Ciril
28	T	Irenej
29	S	Peter in Pavel apostola
30	Ĉ	Prvi rimŝki muĉenci

	1	P	Teodorik
	P	S	Živa
	3	N	Tomaž ap. - 14. nav. ned.
	4	P	Elizabeta Port.
	5	T	Anton Marija
●	6	S	Marija Goretti
	7	Č	Klavdij
	8	P	Hadrijan
	9	S	Avguštin in drugi kitajski mučenci
	10	N	Amalija - 15. nav. ned.
	11	P	Benedikt
	12	T	Mohor in Fortunat
●	13	S	Henrik
	14	Č	Kamil
	15	P	Bonaventura
	16	S	Karmelska Mati Božja
	17	N	Aleš - 16. nav. ned.
	18	P	Friderik
	19	T	Aurea
●	20	S	Elija prerok
	21	Č	Lovrenc
	22	P	Marija Magdalena
	23	S	Brigita Švedska
	24	N	Kristina - 17. nav. ned.
	25	P	Jakob
	26	T	Joahim in Ana
	27	S	Kliment
○	28	Č	Viktor
	29	P	Marta iz Betanje
	30	S	Peter Krizolog
	31	N	Ignacij - 18. nav. ned.

	1	P	Alfonz
	2	T	Evzebij
	3	S	Lidija
	4	Č	Janez M. Vianney
●	5	P	Marija Snežna – Nives
	6	S	Jezusova spremenitev na gori Tabor
	7	N	Donato - 19. nav. ned.
	8	P	Domeniko
	9	T	Terezija Benedikta
	10	S	Lovrenc
	11	Č	Klara
●	12	P	Ivana
	13	S	Marko iz Avijana
	14	N	Maksimilijan Kolbe - 20. nav. ned.
	15	P	Marijino Vnebovzetje
	16	T	Rok
	17	S	Hijacint
	18	Č	Helena
●	19	P	Ludvik
	20	S	Bernard
	21	N	Pij X. - 21. nav. ned.
	22	P	Devica Marija Kraljica
	23	T	Roža
	24	S	Jernej ap.
	25	Č	Ludvik
	26	P	Aleksander
○	27	S	Monika
	28	N	Avguštin - 22. nav. ned.
	29	P	Janezov glavosek
	30	T	Gavdencij
	31	S	Pavlin

	1	Č	Egidij
	2	P	Ingrid
●	3	S	Gregor
	4	N	Ida - 23. nav. ned.
	5	P	Mati Terezija
	6	T	Diego
	7	S	Regina
	8	Č	Rojstvo Device Marije
	9	P	Sergej
●	10	S	Ines
	11	N	Prot in Hijacint - 24. nav. ned.
	12	P	Marijino ime
	13	T	Venerij
	14	S	Povišanje sv. Križa
	15	Č	Žalostna Mati Božja
	16	P	Kornelij in Ciprijan
●	17	S	Robert Belarmin
	18	N	Jožef Kupertinski - 25. nav. ned.
	19	P	Teodor
	20	T	Andrej
	21	S	Matej ap. in ev.
	22	Č	Mavricij
	23	P	Pij iz Pietralcine - JESEN
	24	S	Anton Martin Slomšek
○	25	N	Firmin - kvatrna ned.
	26	P	Pavel VI.
	27	T	Vinčenc
	28	S	Venčeslav
	29	Č	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli
	30	P	Hieronim

O K T O B E R

	1	S	Terezija
	2	N	Angeli varuhi - 27. nav. ned.
●	3	P	Gerard
	4	T	Frančišek Asiški
	5	S	Marija Favstina Kowalska
	6	Č	Bruno
	7	P	Rožarska Devica Marija
	8	S	Ugo
●	9	N	Dionizij - 28. nav. ned.
	10	P	Danijel
	11	T	Janez XXIII.
	12	S	Serafin
	13	Č	Edvard
	14	P	Kalist I.
	15	S	Terezija V. Avilska
	16	N	Marjeta - 29. nav. ned.
●	17	P	Ignacij Ant.
	18	T	Luka evangelist
	19	S	Pavel od Križa
	20	Č	Irena
	21	P	Uršula
	22	S	Janez Pavel II.
	23	N	Janez Kapistran - 30. nav. ned.
	24	P	Anton M. Klaret
○	25	T	Darija
	26	S	Lucijan
	27	Č	Evarist
	28	P	Simon in Juda Tadej ap.
	29	S	Onorato
	30	N	Marcel - 31. nav. ned.
	31	P	Irene Stefani

NOVEMBER

●	1	T	Vsi sveti
	2	S	Verne duše
	3	Č	Silva
	4	P	Martin
	5	S	Zaharija in Elizabeta
	6	N	Lenart - 32. nav. ned.
	7	P	Ernest
●	8	T	Deodat
	9	S	Posvetitev lateranske bazilike
	10	Č	Leon Veliki
	11	P	Martin iz Toursa
	12	S	Jozafat
	13	N	Evgenij - 33. nav. ned.
	14	P	Nikolaj Tavelić
	15	T	Albert Veliki
●	16	S	Marjeta Škotska
	17	Č	Elizabeta Ogrska
	18	P	Posvetitev bazilike sv. Petra in Pavla
	19	S	Matilda
	20	N	Kristus kralj - 34. nav. ned.
	21	P	Darovanje device Marije
	22	T	Cecilija
○	23	S	Klemen I.
	24	Č	Andrej Dung
	25	P	Katarina Aleks.
	26	S	Leonard Port.
	27	N	Valerijan Oglejski - 1. adv. ned.
	28	P	Teodora
	29	T	Vsi frančiškanski svetniki
●	30	S	Andrej ap.

DECEMBER

1	Č	Eligij
2	P	Natalija
3	S	Frančišek Ksaver
4	N	Sv. Barbara - 2. adv. ned.
5	P	Krispina
6	T	Miklavž
7	S	Ambrož
8	Č	Marijino brezmadežno spočetje
9	P	Valerija
10	S	Loretska Mati Božja
11	N	Damaz I. - 3. adv. ned.
12	P	Amalija
13	T	Lucija
14	S	Janez od Križa
15	Č	Silvija
16	P	Adelajda
17	S	Lazar iz Betanije
18	N	Gracijan - 4. adv. ned. - kvatrna ned.
19	P	Favsta
20	T	Dominik
21	S	Peter - ZIMA
22	Č	Frančiska
23	P	Viktorija
24	S	Sveti večer
25	N	Božič
26	P	Štefan
27	T	Janez
28	S	Nedolžni otroci, mučenci
29	Č	David
30	P	Sveta družina
31	S	Silvester

Pregled leta 2021

Vsak na svojem domu, s skrbjo, da bi imeli čim manj kontaktov, prilepljeni pred televizijskim zaslonom ali s knjigo v roki smo preganjali strah in moro neaktivnosti, prek kompjuterja pa smo se pogovarjali, sestajali in tudi s tem skušali ohranjati vsaj videz normalnosti v nenormalnem času. Vse dokler nas niso pozno pomladi začeli cepiti. Šele junija smo nekoliko zadihali.

Zaradi svetovne pandemije Covida-19 smo se morali odpovedati Dnevu emigranta in to prav v letu, ko bi praznovali dvajsetletnico sprejetja našega zaščitnega zakona in ocenili, kaj dobrega nam je prinesel in kaj še je treba storiti. Na pobudo pokrajinskih predsednic SKGZ in SSO je na to temo slovenski program RAI posnel dokumentarni film "Dvajset", ki so ga 6. januarja predvajali po televiziji. Tako namesto, da bi se zbrali v Čedadu in si s stiskom roke voščili za novo leto, smo vsak sam gledali po televiziji dokumentarni film. Tudi srečanje med Slovenci Videnske pokrajine in Posočja je odpadlo.

Tradicionalno predstavo Beneškega gledališča za osmi marec – letos je delo "Vse, kar se more narest" bil poklon materam – smo spet lahko le posamezno gledali po spletu. Nato so jo predvajali tudi po slovenski televiziji Tretje mreže Rai.

Videoposnetka na društveni spletni strani oz. socialnem omrežju smo se morali poslužiti tudi za predstavitev Trinkovega koledarja, ki je sicer izšel pred božičnimi prazniki z novo grafično podobo, s čimer smo želeli zabeležiti tri desetletja Trinkovega koledarja, odkar ga ureja in iz-

daja naše društvo. V prvem polletju so naše organizacije bile prisiljene zapreti vrata in odpovedati vse javne prireditve.

In seveda elektronskega povezovanja so se morali v veliki meri posluževati tudi učenci in dijaki Dvojezične šole v Špetru, podobno kot vsi njihovi vrstniki, kar ni bil lahek izziv še posebej za najmlajše. K sreči na šoli ni prišlo do okužb. Covid-19 pa je razsajal tudi v naših dolinah in žal terjal več življenjskih žrtev.

A koliko otrok se uči v Dvojezičnem šolskem središču v Špetru? V šolskem letu 2021-2022 ga obiskuje 267 otrok, trinajst manj kot v lanskem letu. V vrtcu je 50 otrok (7 manj), v osnovni šoli 140 (10 manj) in 77 v nižji srednji (štiri več). Če še bolj natanko pogledamo, ugotovimo, da je 14 novih malčkov v vrtcu, 22 prvošolcev in 31 dijakov v prvem razredu nižje srednje šole. Tem je treba prišteti še osem najmlajših v jasličnem oddelku (od 24. do 36. meseca starosti), ki je nova pridobitev Dvojezičnega šolskega središča v Špetru.

Kaj pa drugod, koliko otrok je po naših šolah? V vrtcu v Tipani je 11 otrok, v Njivi v občini Bardo pa 9, v osnovni šoli jih je v Tipani 14, v Njivici 36. V Reziji je na šoloobvezni stopnji 50 otrok, 19 v vrtcu, 21 v osnovni šoli in 10 v nižji srednji. V Kanalski dolini je 84 malčkov v vrtcu, od katerih 18 v Ukvah in 17 v Žabnicah, ostali so na Trbižu; v osnovni šoli jih je 162, od katerih 51 v Ukvah in 111 na Trbižu; nižja srednja šola je le na Trbižu in jo obiskuje 106 dijakov.

Šolsko leto je bilo za učence in dijake nadvse naporno zaradi pandemije in pouka na daljavo. Zato je bil toliko bolj pomemben in dobro sprejet poletni center Poletno sonce, ki se je od 30. junija do 16. julija odvijal v živo v prostorih dvojezične šole v Špetru. Pri njem je sodelovalo več društev, s finančno podporo ZSKD so priredili tudi likovno delavnico, ki jo je vodila umetnica Luisa Tomasetig.

Prvega januarja je uradno začela delovati Skupnost gorskega območja Nadiže in Tera, ki nadomešča prejšnjo Medobčinsko teritorial-

no zvezo – Uti. Po obsegu je manjša, saj vključuje le občine Nadiških in Terskih dolin, kar je pozitivno, glavno vlogo pa ima občina Čenta. Čedad, ki je prej vodil Uti in predvsem opravljal celo vrsto storitev za naše majhne občine, se je odločil, da ostane zunaj. Za predsednika je bil imenovan župan iz Čente Mauro Steccati, v odboru pa so tudi župani Špetra, Svetega Lenarta in Tipane Zufferli, Comugnaro in Cecutti ter županja iz Nem Bressani.

Prehodi iz enega sistema v drugega niso enostavni in se vse preveč pogosto pojavljajo v zadnjih dvajsetih letih, kar povzroča veliko nevšečnosti občanom in upraviteljem. Nivo storitev, ki so jih javne uprave in druge državne službe dolžne ponujati občanom, pa se iz leta v leto manjša. Med drugim pošta prihaja le občasno, odpovedujejo telefonske povezave, kje še, da bi imeli hitro internetno povezavo, da ne govorimo o dejanskem zaprtju čedajske bolnice. Primanjkuje pa seveda tudi možnost razvojnega načrtovanja. Signali niso pozitivni. In tudi dejstvo, da so tudi zaradi ali ob pojavu epidemije Covida -19 zaprle tri najboljše in najbolj uveljavljene gostilne v Nadiških dolinah (Sale e pepe v Srednjem, Alla Posta v Hlodiču, hotel Škof/Al vescovo v Podbonescu) ter gostilna v Nokulah, je precej zaskrbljujoče.

Glede krajevnih uprav naj povemo še, da so bile občinske volitve v občinah Dreka in Tavorjana. V krajih pod Kolovratom je bil potrjen dosedanji župan Francesco Romanut, v Tavorjani pa je prišlo do preobrata in je zmagal Francesco Pascolini.

Benečija in Posočje sta se lani poleti še tesneje povezali, saj je na pobudo posoških krajevnih uprav avtobus vozil vsak dan v mesecu avgustu, štiri vožnje v vsako smer, od Tolmina do Čedada.

Pri izvajanju zaščitnega zakona in specifično člena za razvoj teritorija videnske pokrajine, kjer je naseljena slovenska manjšinska skupnost so že pred tremi leti začeli razvijati projekt razvoja podeželja in biotske raznovrstnosti, ki je bil osredotočen na razvoju pridelovanja povrtnin, posebno repe in fižola. Projekt je sprožila Nadiška nadobčinska

teritorijalna unija, k njemu je pristopilo 20 kmetij in nekaj privatnikov, pomembno vlogo je imela Kmečka zveza, ki je skrbela za povezovanje vseh subjektov in je poiskala primerne površine za gojenje povrtnin, deželna agencija za razvoj podeželja Ersa pa je zagotovila tehnično pomoč. Projekt je šele v začetni fazi.

Po številnih naših občinah so bolj ali manj aktivno delovala slovenska okenca. V Reziji so priredili več srečanj oz. tečaj konverzacije v rezijanščini. Občinska uprava pa je s sredstvi iz zaščitnega zakona financirala tudi promocijski video "Poti po nās", ki predstavlja naravno in kulturno bogastvo doline pod Kaninom. Videu je sledila še promocija doline po družbenih omrežjih. Prejeli so tudi finančna sredstva za pripravo slovnice rezijanskega narečja.

Občina Čedad je 11. junija predstavila projekt o digitalizaciji rokopisov s Stare gore in iz Črneje, ki ga je izpeljalo slovensko okence. Pri tem sta sodelovala oba muzeja, ki hranita rokopise, Nacionalni arheološki muzej in Muzej čedajskega kapitlja, KD Ivan Trinko pa je pomagal pri pripravi poljudno znanstvenega slovensko-italijanskega vodiča po mestu. Ob digitalizaciji so torej poskrbeli tudi za ovrednotenje in promocijo rokopisov z zvočnimi posnetki in posebno aplikacijo za pametne telefone.

Občina Srednje je s projektom "Poti do vasi" raziskala, zbrala in uredila krajevne toponime in hišna imena s sredstvi iz zaščitnega zakona namenjenih krajevnim narečjem, jih predstavila v javnosti tako z zvočnimi posnetki kot s krajevnimi tablamami ter ustvarila interaktiven zemljevid.

Uspešno se v občini Srednje nadaljuje projekt čiščenja in vzdrževanja zelenih površin, ki ga je spodbudila občinska uprava, upravlja pa ga združenje ASFO Erbezzo, ki povezuje lastnike parcel. To je po mnenju župana prvi korak za oživljanje teritorija in življenja na njem. V ta okvir sodi tudi pilotni projekt razvoja kostanjevih nasadov in povečanja pridelka kostanja.

Pri Centru za kulturne raziskave v Bardu v Terski dolini so s sredstvi za vrednotenje krajevnih govorov, prijavi in izpeljali prvi del projekta, ki skozi eno od krajevnih pravljič predstavljaja lik divjih žena. Prva taka uprizoritev v naravi je bila na pobočju Matajurja v občini Sovodnja v nadiškem dialektu, druga pa v terskem narečju v Muzcih, na kraju, kjer je bil nekoč vojaški poligon. Prihodnjo pomlad pa imajo še dve predstavi v naravi in sicer v Reziji in Kanalski dolini. Vredno je pri tem izpostaviti dejstvo, da so bile vključene v projekt vse krajevne kulturne sredine od društev in zborov do Beneške folklorne skupine in Beneškega oz. drugih gledaliških skupin od Kanalske doline do Rezije, Terskih in Nadiških dolin.

Center za kulturne raziskave je bil uspešen tudi na deželnem razpisu za promocijo zgodovinske kulture in narodopisja. Tako bo v sodelovanju s krajevnimi upravami in strokovnimi ustanovami kot so Center za raziskave in arhiviranje fotografij CRAF, Univerza v Vidnu in Furlanska kinoteka ovrednotil in zavaroval filmska pričevanja iz preteklosti iz treh družinskih fondov: fotografski fond Eugenio in Giovanni Zussino iz Viškorše iz prve polovice 20. stoletja, fond Giordano Michelizza iz Plestič z video in filmskimi posnetki na 8 mm ter fond Benito Sinicco iz Sedlišč. Glavni vodja projekta je dokumentarist Dario Rizzo, ki bo izvedel tudi znanstveno študijo in magisterij na ta dragocena pričevanja.

Inštitut za slovensko kulturo – ISK je praznoval petnajst let uspešnega delovanja na celotnem obmejnem pasu videnske pokrajine. Skrbel je vseskozi za kulturno promocijo Kanalske doline in Benečije in za širjenje slovenskega jezika ter njegovih krajevnih govorov. Veliko energij je usmeril tudi v spodbujanje kulturnega turizma in s tem prispeval k razvoju teritorija. V lanskem letu se je Inštitut lotil triletnega deželnega projekta "Mi smo tu 3", ki je vreden 450 tisoč evrov in predvideva vrsto dejavnosti za pospešitev kulturnega turizma na vsem obmejnem območju na Videnskem, kjer smo Slovenci naseljeni.

ISK je priredil posvet o Muzejih, ki so živi prostori manjšinskih jezikov, oz. most med jezikom, kulturo in ljudmi, ki je bil 2. julija v Nabor-

jetu. Septembra pa so priredili v Špetru posvet, na katerem so obravnavali problematiko narečja in njegovega odnosa do knjižnega jezika. Njihove izkušnje so predstavili kulturni delavci iz vsega teritorija od Kanalske doline do Benečije, a tudi furlanske in nemškogovoreče skupnosti na Videnskem.

Meje – kako se je v teku stoletij premikala mejna črta.

V muzeju SMO so 17. julija uradno predstavili nov atlas oz. novo interaktivno inštalacijo Meje – Confini. Na reliefu sedaj lahko vsak obiskovalec vidi, kako se je v teku stoletij, od prihoda Langobardov in Slovanov do vstopa Slovenije v Evropsko unijo, spreminjala oz. premikala mejna črta na vzhodu dežele FJK in kako je zaznamovala ljudi in teritorij. Na tridimenzionalni maketi je prikazano tudi, kako so se premikala ljudstva in vojske, kje je prišlo do spopa-

dov, kje so potekali boji, na primer v času soške fronte. Izviren, interaktivni prikaz zgodovine vzhodne italijanske meje je delo arh. Donatelle Ruttar in zgodovinarja Giorgia Banchiga ter številnih izvrstnih obrtnikov in elektronskih tehnikov. Pozdravili so ga na otvoritvi in pohvalili številni ugledni gostje od ministrice Jaklitscheve in senatorke Rojčeve, ki zelo pozorno spremlja vse naše dejavnosti, do krajevnih upraviteljev.

Deželni zaščitni zakon za Slovence, kot rečeno, namenja posebno poglavje vrednotenju krajevnih govorov iz videnske pokrajine s posebno pozornostjo za rezijanščino. Bila je politična izbira s katero je takratna deželna vlada hotela zadovoljiti kroge in skupine, ki se ne prepoznajo v slovenski manjšini. V vseh teh letih so na ta način financirali tudi

zelo sporne projekte po vsebini in kakovosti. Sedanji deželni odbornik Roberti je celo spremenil pravilnik in na stežaj odprl vrata društvom, ki niso vpisana v deželni seznam slovenskih organizacij. V letu 2021 so financirali šest projektov, od katerih vsekakor je le eden, ki ga je prijavilo "protislovensko" društvo Stellini. Na razpisu, na katerem je bilo 80 tisoč evrov na razpolago, so se uvrstili Center za kulturne raziskave iz Barda, Kulturno društvo Rečan-Aldo Klodič, Inštitut za slovensko kulturo, Občina Podbonesec in Občina Rezija (vsak vreden 15 tisoč evrov) ter že omenjeno društvo Stellini (5 tisoč evrov).

KD Ivan Trinko je 4. junija predstavil v Špetru svojo zadnjo izdajo, pesniško zbirko Margherite Trusgnach "Same misli" z ilustracijami Elene Rucli. Večer je po uvodnem pozdravu predsednice društva, predsednice SKGZ Ksenije Dobrila in senatorke Tatjane Rojc, vodila Vida Rucli, pesnico pa je predstavil furlanskih pesnik in pisatelj Maurizio Mattiuzza. Za glasbeno spremljavo sta poskrbela kantavtor Franco Giordani in za klavirjem Davide Klodič.

Soorganizator večera je bil ISK, ki je nato priredil predstavitev pesniških zbirk Antonelle Bukovaz in Micheleja Obita, s katerima se je pogovarjala Vida Rucli.

Kd Ivan Trinko je sooblikovalec literarnih srečanj oz. srečanj z avtorji Mittelibro, ki se odvija ob Mittelfestu s pokroviteljstvom združenja Mittelfest, vodi pa jih Michele Obi. Tako so 26. avgusta v foyerju gledališča Ristori predstavili slovenskega pisatelja Jasmina Bajrovića Freliha in njegov roman, ki je komaj izšel v italijanskem prevodu "Na/Pol" ("A/Metà"). Predstavitev romana Dušana Šarotarja "Panorama" in zadnje delo Angela Florama "Come papaveri rossi" smo pa prenesli na jesen v okvir razstave "Moč poteze" Giacinta Iusse v cerkvi Sv. Marije Bičanih v Čedadu, ki je bila na ogled od 13. novembra do 5. decembra. Ciklus srečanj z avtorji smo na razstavi zaključili s predstavitvijo pesniške zbirke "Zaleni okrišiji" Renata Quaglie, pri kateri je sodeloval tudi Marko Kravos, ki je Quaglijeve pesmi prepešnil v slovenščino ter s srečanjem s čedadsko profesorico, članico SAZU, Liliano Spinozzi Monai, ki ga je vodila

Živa Gruden, o njenih raziskavah na slovansko-furlanskem območju po sledih Baudouina de Courtenayja.

Tradicionalna razstava, ki jo KD Ivan Trinko prireja v sodelovanju z Občino Čedad vsako jesen, je bila kot rečeno posvečena beneškemu ustvarjalcu Giacintu Iussa, ki je tudi predsednik Društva beneških likovnih umetnikov. In prav v Beneški galeriji je bila vzporedno na ogled razstava njegovih slik in filmov. Kot vemo se Giacinto Iussa veliko posveča tudi snemanju dokumentarnih filmov. Ima že izredno bogato filmsko produkcijo, za katero je bil tudi večkrat nagrajen.

KD Ivan Trinko in Inštitut za slovensko kulturo sta razpisala narečni natečaj za kratko prozo posvečen Bruni Dorbolž z naslovom "Pod pepelan ... uogje ardeči". Prijavilo se je 27 avtorjev, tri najboljša dela po mnenju ocenjevalne komisije so objavljena v tem koledarju.

"Tihotapci spomina" je projekt, ki ga je KD Ivan Trinko uspešno prijavil na deželo. Pri njegovem oblikovanju je imela ključno vlogo Dora Ciccone, ki pri čedajskem sedežu ZSKD opravlja civilno službo. S pričevanji domačinov in preko dokumentacije in raziskave obstoječe literature bo izvedlo vrsto dejavnosti na temo meje in specifično o tihotapljenju, ki seveda zadeva blago, ljudi, literarne dobrine in drugo. Vse to gradivo bo objavljeno po radiu Robida in v podkastu, izšla pa bo tudi zaključna publikacija. Partnerji projekta, ki bo razvil tudi 4 kulturno-družabne dogodke na območju Nadiških in Terskih dolin, so Kmečka zveza, Občini Srednje in Kobarid, Dvojezična šola, KD Rečan-Aldo Klotič, društvo Robida. Projekt bo izveden prihodnje leto.

Nov obraz in nove vsebine so bili značilni za letošnji Mittelfest, ki se je odprl do teritorija. Otvoritve se je udeležil tudi predsednik Republike Slovenije Borut Pahor. Ob redni festivalski ponudbi so letos izvedli še dva projekta in sicer Mittelyoung, na katerem so se predstavili umetniki mlajše generacije ter projekt Mittelland, s katerim so ovrednotili znamenitosti teritorija. V bistvu so na predlog domačinov izbrali dvajset točk – eno za vsako občino teritorija – na območju Čedada, Nadiških in Terskih dolin in ustvarili zvočni zemljevid ter preko pričevanj in foto-

grafskega gradiva ponujali obiskovalcem vpogled v krajevno naravno in kulturno dediščino.

Na pobudo društva Kobilja glava iz Občine Dreka je bila izvedena zanimiva raziskava o kmečki arhitekturi v občini, ki jo je opravila Vida Rucli. Predstavili so jo 17. junija v Slovenskem kulturnem domu v Špetru ter 23. julija na Briegu v Dreki. Jeseni so predstavniki društva le v Špetru predstavili publikacijo Dreške ojceta, ki je nastala na podlagi intervjujev z domačini in fotografijami s spremnim besedilom Giorgia Banchiga o poročnih običajih skozi zgodovino. Krstno predstavitev pa so seveda imeli prej v Dreki in sicer 30. julija na Briegu.

V Topolove sedaj vabi skoze vse leto gostoljubna Izba.

V Topolovem so 19. junija odprli Izbo, ki je skupni prostor društev Robida, ki deluje v vasi skozi vse leto in ima v Izbi svojo delavnico, kulturno društvo Rečan-Aldo Klotič in društvo Topolò-Topolove. Prvo kavico so ponudili že v nedeljo, 20. junija pohodnikom pobude Čez namišljeno črto, ki jo organizira KD Rečan in po novem združuje Benečane s sosedi z Livka in okolice na vrhu Sv. Martina. Brezmejni pohod je bil letos 28. po vrsti.

Društvo Robida, ki deluje v Topolovem in ob istoimenski reviji in številnih srečanjih in delavnicah razvija tudi spletni radio Robida, je vstopilo v vrste Zveze slovenskih kulturnih društev. Njena predsednica Vida Rucli je bila lani tudi govornica na letošnjem dnevu slovenske kulture, ki je sicer potekal na daljavo. Visoko priznanje SKGZ in SSO je na slovenskem kulturnem prazniku prejel zlasti za njegove študije na področju toponomastike in onomastike Božo Zuanella.

Julija je bila otvoritev Postaje Topolove ob prisotnosti podtajnika Ivana Scalfarotta, slovenskega ambasadorja v Rimu Tomaža Kunstla, senatorke Tatjane Rojc in beneških županov. Program je bil pester in bogat, kot vsako leto.

Tu se je odvijal tudi preddogodek festivala Ikarus, ki se je uradno začel septembra, njegov nosilec pa je bila občina Srednje. Protagonista živahnega in zanimivega srečanja v Topolovem sta bila gostilničar Joško Sirk in vinogradnik Joško Gravner.

Sredstva za projekt je Občina pridobila na razpisu Ministrstva za kulturo. Namen festivala je ovrednotiti in promovirati Green belt – Zeleni pas, ki teče ob nekdanji železni zavesi. Projekt je bil zelo uspešen zaradi ponujenih prireditev in dogodkov, a tudi zato, ker je uspel povezati 50 subjektov iz vsega obmejnega teritorija, od javnih uprav in lokalnih kmetij do krajevnih društev in krovnih organizacij SKGZ in SSO. Vsebinsko je povezoval kulturo, okolje, trajnostni in zeleni razvoj.

Na pobudo KD Rozajanski dum so avgusta na Solbici, v prostorih Muzeja rezijanskih ljudi, predstavili kot preddogodek Slofesta novo pesniško zbirko Renata Quaglie Zeleni okrišiji (Zelene krošnje), ki jo je izdala Slovenska matica v soizdajateljstvu društev Rozajanski dum in KD Ivan Trinko ter ZSKD. Pesmi iz rezijanščine je prepesnil v knjižni jezik Marko Kravos, ki je avtor tudi spremne študije. In prav on je vodil pogovor z rezijanskim pesnikom na Solbici in nekaj dni kasneje v Ljubljani, v prostorih Slovenske matice ter na Slofestu v Trstu.

Septembra je Muzej, ki dober del svoje dejavnosti posveča ohranjanju in ovrednotenju rezijanskih pravljič, priredil Mali festival otroških knjig. Na ogled so bile razstave slikanic za otroke iz Rezije, Benečije, Furlanije, Slovenije in Avstrije, ponujali so tudi sprehode s pripovedovanjem pravljič po priljubljeni "Lipi poti" in pripovedno popoldne v Muzeju brusačev (to v sklopu festivala Ikarus). V Muzeju rezijanskih ljudi so 12. septembra predstavili slikanico "Dekle, ki je hotela rožico – Ta hči, ki je tēla rožico", ki je izšla pri ZTT. Knjigo so predstavili pro-

fesor z videnske univerze Roberto Dapit in urednica ZTT Martina Kafol ter ilustratorka Luisa Tomasetig. Sledila je 25. septembra predstavitev rezijanskega prevoda Malega princa, ki je sad sodelovanja rezijanske pesnice Silvane Paletti in prof. Malinke Pile. Festival so zaključili s srečanjem z Ireno Cerar in njeno knjigo Pravljične poti brez meja, ki so jo predstavili tudi med Postajo Topolove in na pobudo ISK v Špetru.

Letos je ZSKD ponovno priredila v Trstu Slofest. Na njem je bila prisotna tudi videnska pokrajina s preddogodki, med nje sodi tudi voden obisk po Špetru Visit Špietar, ter v Trstu, kjer so ob pesniški zbirki Quaglie predstavili na pobudo Slovenskega kulturnega središča Planika iz Kanalske doline tudi publikacijo "Shranili smo jih v bančah", ki je prvi obsežen slovarski prispevek k poznavanju oblačilne kulture v Kanalski dolini. Predstavila sta jo urednica Karmen Kenda – Jež in podpredsednik SKS Planika Rudi Bartaloth. Ob tem so od 20. do 30. septembra imeli na šoli v Ukvah jezikovne in gledališke delavnice. Le na pobudo SKS Planika so imeli med letom na daljavo, poleti ob prisotnosti, tečaj slovenskega jezika za otroke.

KD Rečan-Aldo Klodič je v soboto 9. oktobra priredil lep kulturni dogodek posvečen kantavtorju Checchu Bergnach od dvajsetletnici njegove smrti. "Piha cež doline ... odmeva se tvoja pesem" je bil naslov večera, na katerem smo se prek filma in pripovedi ponovno srečali s Cecchom. Poslušali smo njegove pesmi v izvedbi banda BK Evolution in vokalne skupine dvojezične špeterske šole pod vodstvom dirigentke Polone Tominec. Mlada beneška filmmakerja Alex Chiabai in Pietro Cromaz sta z dvema videoklipama interpretirala kantavtorsko ustvarjalnost. Bilo je lepo, pestro, toplo in doživeto. Ob tej priložnosti so predstavili tudi pesmarico, ki jo je izdalo KD Rečan-Aldo Klodič, v kateri so besedila in notni zapisi vseh Checcovih pesmi, vsak ima pa še QR kod, ki nam omogoča, da s pametnim telefonom tudi poslušamo vse njegove pesmi. "Piha čez doline" je sicer večji in razčlenjen proket, ki predvideva spomladi druge dejavnosti, tudi gledališke. Prav je povedati, da ima društvo pri njem

več partnerjev, med njimi tudi Dvojezično šolo in band BK Evolution. Namen je očiten in sicer prenesti na mlajše generacije bogato kulturno krajevno dediščino. Sredstva zanj je društvo dobilo na deželнем razpisu za ovrednotenje krajevnih narečji iz deželnega manjšinskega zakona.

V romantičnem Kovačuovem seniku ob vonju sena je KD Rečan-Aldo Klodič priredilo 4. septembra že 28. literarno srečanje "V nebu luna plava", ki so ga sooblikovali Jacopo Casadio, Lucia Gazzino in Bogdan Troha ter ilustratorka Elena Rucli, živahno vodila pa Margherita Trusgnach.

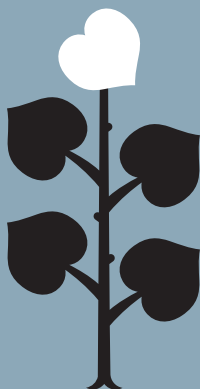
Priznanje Urada RS
Novemu Matajurju.

V Kulturnem domu v Špetru je bilo 15. oktobra srečanje ob 70-letnici Novega Matajurja in njegovega predhodnika Matajurja, ki je bilo lansko leto zaradi pandemije odpovedano. Na dobro obiskanem večeru, na katerem sta spregovorila odgovorni urednik Michele Obit in predsednik zadruge Rudi Pavšič so pozdravili špetrski župan Mariano Zufferli, predsednica SKGZ Ksenija Dobrila, državni sekretar na Uradu RS za Slovence v zamejstvu in po svetu Dejan Valentinčič, ki je prinesel tudi Priznanje in zahvalo Urada časopisu, deželni svetnik

Elia Miani ter senatorka Tatjana Rojc. Na večeru so se s pričevanji vdove Adele Rucchin na filmu in s posegom Iole Namor spomnili tudi Izidorja Predana – Doriča ob 25-letnici njegove smrti. Ob tej priložnosti je bila na ogled tudi razstava posvečena časopisu.

Naj ta pregled zaključimo z Deželno konferenco o slovenski manjšini, ki se je odvijala v dveh fazah 12. in 19. novembra in h kateri je

ponudil strokovno podlago Slori. V središču pozornosti je bilo pet vsebinskih sklopov: preverjanje zaščitnih norm; pregled izvajanja ukrepov v korist rezijanščine in jezikovnih razlik Nadiških dolin, Terske in Kanalske doline s posebno pozornostjo na vprašanje trijezičnega šolstva v Kanalski dolini; vidna dvojezičnost; centralni urad za slovenski jezik; Jezikovna strategija slovenske narodne skupnosti.

Časopis Istra ob 70. obletnici plebiscita (1936) v Benečiji

Časopis *Istra* je bilo glasilo slovenskih in hrvaških emigrantov, ki so po letu 1918, ko je Italija zasedla Istro in Slovensko Primorje, emigrirali v Jugoslavijo. V Jugoslavijo naj bi emigriralo vsaj 70.000 ljudi. Časopis *Istra* je pričel izhajati leta 1929 v Zagrebu. Članke je objavljala do leta 1932 v hrvaščini. Leta 1932, ko je časopis postal uradno glasilo Zveze jugoslovanskih emigrantov, pa je pričel objavljati prispevke tudi v slovenščini. Časopis je podrobno poročal o razmerah v Julijski krajini. Informacije so mu pošiljali anonimni pisci s pomočjo organizacije TIGR, črpal pa jih je tudi iz italijanskih protifašističnih listov. Leta 1940 je jugoslovanska oblast Zvezo jugoslovanskih emigrantov in časopis *Istra* prepovedala, ker so prišli navzkriž z jugoslovansko uradno politiko.

Ob 70-letnici plebiscita, je časopis *Istra* leta 1936 izdal posebno številko, ki je bila namenjena Beneški Sloveniji.

“Naš devetnajsti Božič – Beneška Slovenija in Julijska krajina”

Pisec, ki se je podpisal z inicialkama t.p., je v uvodnem članku, pisanim v hrvaščini, ob praznovanju devetnajstega Božiča, odkar je Julijska krajina prišla pod Italijo in sedemdesetletnice plebiscita v Beneški Sloveniji, objavil pesem, ki jo je Simon Rutar zapisal v knjigi “Beneška Slovenija”, izdani leta 1899, in, ki so jo Beneški Slovenci leta 1848 in 1866 navdušeno peli:

Predraga Italija, preljubi moj dom,
do zadnje moje ure jest ljubu te bom.
Si v kjetnah živela, objokana vsa,
na dikla špotljiva do zdaj ti si bila.
Raztargi te kjetne, obriši suzó,
Gor vzdigni bandjero, v treh farbah lepó.

V nadaljevanju primerja razmere v Julijski krajini in Beneški Sloveniji in se sprašuje ali bodo Slovenci in Hrvati v Julijski krajini doživeli enako usodo kot Beneški Slovenci. Tako kot Beneškim Slovencem, jim oblast ne dovoli šol in knjig v maternem jeziku. Daje jim italijanska imena in poitalijančuje priimke. Pisec ugotavlja, da NISO Beneški Slovenci do leta 1866 razvili narodne zavesti, ker jih je bilo malo in bili so na skrajnem obrobju slovenstva. Ob plebiscitu so imeli izbiro: svobodomiselna Mazzinijeva in Garibaldijeva Italija, na drugi strani pa konservativna Metternichova in Bachova Avstrija. Beneški Slovenci so leta 1848 in 1866 vabili Italijo. Glasovali so za njo proti Avstriji. Italija je bila takrat sinonim svobode, Avstrija pa središče reakcije v Evropi. Tisti, ki je želel svobodo je takrat glasoval za Italijo. To so storili tudi Beneški Slovenci, saj tretje možnosti ni bilo. Poleg tega Beneški Slovenci niso doživeli narodnega preporeda, ki bi jim prebudil narodno zavest.

Joško Žiberna v članku "Prvi opomin: Plebiscit v Beneški Sloveniji leta 1866" in s podnaslovoma Beneški Slovenci so imeli prvi parlament v Evropi in Naš narod v Julijski krajini in Beneški Slovenci ugotavlja, da je bila s plebiscitom izvršena prva nasilna odcepitev od slovenskega ozemlja. "To je bil težak nauk iz naše zgodovine, ki pa ga sprejemamo kot da se nas ne tiče. Razen redkih izjem se slovenska skupnost od plebiscita dalje za Beneško Slovenijo ni zmenila.

Beneški Slovenci so leta 1848 in 1866 vabili Italijo. Glasovali so za njo proti Avstriji. Italija je bila takrat sinonim svobode, Avstrija pa središče reakcije v Evropi.

Beneški Slovenci so po letu 1866 za nas postali pozabljeni in osamljeni. Med njimi so ostali le Ivan Trinko in Henrik Tuma in še nekaj, ki pa so ostali brez odziva, ljudstvo pa je ostalo povsem mrtvo. Ne gre za to, da bi se ljudje ob tej obletnici žalostili, opozoriti hoče le na težke zgodovinske izkušnje, da bi se iz njih učili in težili k večji doslednosti, borbenosti in samozavesti, ki naj išče moč v ljudeh. Le na tak način je mogoče doseči, da bo slovensko ljudstvo hotelo živeti v skupnosti in se bo za to skupnost tudi borilo.”

V nadaljevanju Žiberna opiše zgodovino naselitve – prihod Slovanov v obdobju preseljevanja narodov. Temu je nasprotoval dr. Tuma, ki je smatral teorijo o preseljevanju narodov kot izmišljotino germanskih zgodovinarjev in trdil, da so Slovani od nekdaj tu živeli in bili prvotno naseljeni v furlanski nižini in so se kasneje zaradi napadov z vseh strani pričeli umikati v gorate kraje, kar jih je ohranilo pred romanizacijo. V Furlaniji so do danes ostala slovenska krajevna imena.

Simon Rutar v svoji knjigi “Beneška Slovenija” trdi, da je v Furlaniji živel slovenski rod, katerega jezik je še do 12. stoletja prevladoval in bil bolj omikan od furlanskega.

Do leta 1805 so Beneški Slovenci živeli čisto posebno življenje. Ob-
last, ki je prihajala iz Čedad ali Benetk, zlasti cerkvena, si je prizade-

vala pridobiti njihovo naklonjenost. Čedajski patriarhi so jim sezidali samostan, pred katerim naj bi slovanski kmetje potrjevali oblast in prisegali zvestobo. O tem pa ni podatkov. Šlo naj bi za podoben običaj, kot je bilo ustoličenje koroških vojvod na Gosposvetskem polju.

Benetke so znale izkoristiti svojo oblast in pridobiti naklonjenost ljudem. Pustile so jim vse, kar ni bilo v nasprotju z njihovimi interesi. Pustile so jim jezik in običaje, oprostile so jih plačevanja davkov, imeli so svoje vojaštvo, ki naj bi branilo mejo pred napadi.

To je trajalo do prihoda Napoleona.

Dr. Tuma pravi, da so Beneški Slovenci imeli prvi parlament v Evropi. Vaške skupnosti je vodil starešina. Hišni gospodarji so se ob nedeljah zbirali pod lipo in reševali skupne zadeve. Župan je vodil zbor starešin,

Dr. Tuma pravi, da so Beneški Slovenci imeli prvi parlament v Evropi.

ki so tvorili »sosednijo«. Sosesk je bilo 36; na desnem bregu Nadiže 21, na levem pa 15 in so tvorile landrsko in mjersko skupnost. Vsaka od teh je zbrala po 12 mož (dvanajstijo), ki so reševali spore, odločali o skupnih zadevah in smeli izrekati celo smrtno kazen. Imeli so popolno avtonomijo in vojsko 80 mož, ki je morala braniti mejo. Ko je leta 1815 to ozemlje prišlo pod Avstrijo, je ta prepustila upravo Italijanom. S to upravo se je avstrijska oblast domačinom, ki so bili navajeni starih pravic, zamerila.

Tudi jezik Beneških Slovencev je šel svojo pot in se je oddaljil od slovenskega jezika. V severnem delu je ta podoben jeziku, ki ga Slovenci govorijo v Ziljski dolini. Do leta 1866 so Beneški Slovenci živeli ločeno s svojimi običaji in narečjem. Od plebiscita dalje gre pod Italijo razvoj svojo pot in so se Beneški Slovenci še bolj oddaljili od nas in mi od njih.

Žiberna pravi, "da so se prvi valovi prebujajočega se slovenstva na novi meji odbijali, glasovi s »taborov« niso mogli čez njo. Na drugi strani pa je prihajal velik val nacionalizma zedinjene Italije, ki se je pričela gospodarsko dvigati v veliko kapitalistično državo, ki je potrebovala zemljo in tudi strateško varno mejo. Mladi nacionalizem si je začrtal mejo na Soči in prva žrtev so bili Beneški Slovenci."

V časopisu so objavili v posebnem članku več odlomkov iz knjige Simona Rutarja "O Beneških Slovencih", ki je izšla leta 1899 pri Matici Slovenski v Ljubljani in je prvi prirodoslovni in zgodovinski opis Beneške Slovenije. V tej knjigi avtor podrobno opiše potek jezikovne meje. Navaja, da so imele čisto slovenske občine po popisih leta 1881 27.684 in leta 1895 pa 31.778 prebivalcev. Koliko Slovencev pa živi v mešanih občinah pa je težko določiti. Veliko italijanskih duhovnikov, posebno ob jezikovni meji "mrzi slovenski jezik" in slovenske ljudi. Duhovniki najbolj vplivajo na preprosto ljudstvo. Kako naj širijo narodno zavest, če se je sami ne zavedajo? Italijanski dušni pastirji so politični emisarji, učitelji "zveličavne toskanščine".

Ko so začutili Italijani, da se med Benečani širijo slovenske knjige, so zagnali vik in krik v florentinskem časopisu *Nazionale* in videmskem *Friuli* pod naslovoma *Un'agitazione antinazionale in Italia* in *La propa-*

ganda panslavista. Na take pozive je italijanska vlada pričela pošiljati med Beneške Slovence italijanske knjige, zlasti molitvenike.

V članku je navedena po Baudouinu tudi molitev v rezijansčini "Češčena si Marija" in nekaj rezijanskih pesmi.

Francozi so odpravili sosednije, pod kasnejšo avstrijsko vlado pa so životarile še po letu 1830. Čez tisti prostor, na katerem se je zbiral slovenski parlament, so zgradili cesto in posekali lipe. Kamnite mize v Landarju in Mjersi so bile razbite.

Prišlo je usodno leto 1844. Avstrija je pričela utrjevati podboneško cesto in pod smrtno kaznijo je prepovedala uvažanje strelnega orožja.

Ko se je pričela vstaja, so ustanovili narodno stražo, ki je bila hitro oborožena. Njen poveljnik je bil Franc Podreka iz Šempetra.

Kljub temu so prebivalci Stupice skoraj vsak dan v koših za oglje vozili orožje in ga skrivali po votlinah in kletih, vendar jih nihče ni izdal. Ko se je pričela vstaja, so ustanovili narodno stražo, ki je bila hitro oborožena. Njen poveljnik je bil Franc Podreka iz Šempetra. Straža je pazila na prihode tujcev in tudi zaprla nekaj sumljivih ljudi. Nad cesto so kopicili

velike skale, ki bi jih zvalili na avstrijske vojake, če bi skušali prodreti ob Nadiži.

Članek se zaključuje z naslednjo mislijo: "K novoustanovljeni narodni straži je pristopilo tudi mnogo Slovencev in ko se je raznesel glas, da hočejo Avstrijci Čedad naskočiti, prihitelo je ljudstvo iz vsega okraja, da bi ga branilo. Zaradi njih srčnosti pa jih je pohvalil Tomaseo v svoji proklami furlanskemu ljudstvu takole: »Tudi vam Slavljani šenpeterskega okraja spregovorim besedo: bratom Slavijanom, ki potrjujete bolečinam in nadam Italije. Na prvi glas, ki ste ga slišali, da je Čedad oblegovan, prihiteli ste hitro, braniti ga; celo vaše ženske so se pripravljale, oborožiti se proti Nemcu na koristi Italije v nevarnosti.«

Rejec Maks v članku pod naslovom "Povprek po Slovenski Benečiji" opisuje vtise tolminskega študenta s potovanj po Benečiji. Kot otrok se spominja, da so jeseni Benečani nosili na Tolminsko kostanj, debele »marone«, ki so bili priboljšek ob vsakdanji polenti in močniku.

Po zlomu fronte pri Kobaridu sta šla s sestro po koruzo v Benečijo.

Šla sta ob Soči do Kobarida in nato čez Livek vse do Šempetra ob Nadiži. Prenočila sta v prijazni hiši. Postregli so jima s polento in skuto. Pripovedovali so jima, da so mladi po odsluženju vojaščine v Italiji, odšli na delo v »avštrijakijo« in se enkrat na leto vračali domov. Drugi dan sta se s sestro vrnila domov z dvema vrečama koruze. Do Kobarida sta se peljala v majhnih vagončkih ozkotirne železnice.

Kasneje so se tolminski študentje med počitnicami večkrat zbrali in čez Volče, Kamence in Kolovrat, Volarsko planino in grebena Kuka prišli v Benečijo. V večji skupini fantov in deklet so se neko nedeljo napotili do Štoblanka. Ustavili so se v Trinkih in tu prepevali slovenske pesmi. Pridružili so se jim domači fantje, ki pa niso znali slovenskih pesmi, znali so le cerkvene ter nekaj starih narodnih. Drago in Zorko sta jim govorila o Slovanih, Slovencih, Hrvatih in Srbih, o skupni domovini, o pesmih in kulturi, o naših in njihovih pravicah. Vendar so malo tega razumeli. Nevarne so se jim zdele besede o svobodi in narodnih pravicah, saj so verjeli, da morajo biti dobri Italijani in da lahko le v cerkvi čujejo božjo besedo v domačem jeziku.

V kasnejših letih je Rejec večkrat prehodil Benečijo. Obiskal je vse vasi od skrajnega severa do poslednjega slovenskega naselja na jugo zapadu. Opisal je nastajanje narodnega življenja z ustanavljanjem prvih čitalnic v Trstu in Gorici ter drugih krajih v Soški dolini. Na veličastnih ljudskih taborih so narodni voditelji prebujali ljudske množice. Vzniknili so prvi časopisi. Razvijalo se je gospodarstvo. V tem obdobju je bila

Slovenska Benečija odtrgana od narodnega telesa in vključena v Italijo, ki nam je vzela 60.000 ljudi. Težko življenje je tem ljudem spremenilo značaj in mišljenje. Narod ni razvil narodne zavesti, ker je prezgodaj prišel pod tuji jarem, ki mu ni dopustil svobodno dihati. Skozi stoletja so pod tujim jarmom ohranili jezik, šege in navade, ne

Skozi stoletja so pod tujim jarmom ohranili jezik, šege in navade, ne vedo pa kaj so: le to vedo, da so po državni pripadnosti Italijani.

vedo pa kaj so: le to vedo, da so po državni pripadnosti Italijani.

V nadaljevanju Rejec opisuje revnost pokrajine z ozkimi dolinami, z njivicami na pobočjih in senožetmi ter kostanjevimi nasadi. Hiše so

majhne, zidane. V pritličju imajo hleve. Ljudje so revno oblečeni. Glavni pridelek je koruza. Ob hišah raste vinska trta, iz katere delajo vino »kantanijo«, ki je podobno dolenjskemu cvičku. Vojna in nove meje so pahnila deželo še v večje pomanjkanje. Vedno več jih odhaja na delo v tujino.

Nekoliko širša je dolina Nadiže. Po njej teče ozkotirna železnica, ki jo je zgradila italijanska vojska za potrebe fronte na Krnu. Tu je plodnejša zemlja, kar je privabilo Italijane, saj so vsi trgovci in večji posestniki Italijani. Italijani so zanemarili te kraje, tudi šole, ki so redke in slabe. Srednjih šol ni, razen v Čedadu je ena strokovna šola. Tudi italijansko učiteljske v Šempetru ob Nadiži, ki je delovalo v času vojne, je po vojni prenehalo delovati. Večji vpliv kot videmska prefektura ima v narodnem smislu videmska škofija. Leta 1933 je ta izdala odlok, po katerem naj bi vse bogoslužje prenehalo delovati v domačem jeziku, čeprav so ga opravljali več kot sto let. Kljub tej odredbi so v nekaterih krajih vseeno opravljali bogoslužje v domačem jeziku in z domačimi duhovniki.

V narodnem smislu je v teh krajih veliko storila duhovščina. V videmskem semenišču je bilo nekaj profesorjev, ki so poudarjali, da je potrebno, da se božja beseda deli vernikom v jeziku naroda. Med njimi je bil tudi Ivan Trinko Zamejski. Mladi duhovniki so sprejeli besede svojih učiteljev in svoje delovanje med narodom smatrali kot vzvišeno poslanstvo. V nedeljskih popoldanskih tečajih so otroke poučevali v domačem jeziku v branju in imeli verouk. Ljudstvo se je teh duhovnikov tesno oklepalo, ker je videlo v njih zaščitnike.

Rejec zaključuje svojo pripoved z ugotovitvijo, "da narod, ki se ni imel časa niti zavedati samega sebe, je živel sto let v hudem suženjstvu, pa vendar se je ohranil. Sto let in vendar je še ves naš. Kje bi se torej našla moč, ki bi ga mogla v njegovi krepkosti in nedeljivosti streti v bodočnosti!"

Pod psevdonimom Romar je objavljen članek "Na božjo pot med beneške Slovence". Ta članek je bil objavljen v tržaški *Edinosti*, 24. 8. 1926, ki je bila zaradi tega zaplenjena.

Avtor opisuje pot iz Volč proti Matajurju, po cesti na južnem pobočju Kolovrata. Pridejo v vas Trinko in nato v Dreko, kjer je sedež občine. Pred seboj vidijo cilj – cerkvico Device Marije. V Lazih srečajo desetle-

tnega fantiča, ki v rokah tišči molitvenik "Il Piccolo Giardino" in pravi, da zna čitati tudi po slovensko. Srečajo tudi fanta iz Praprotnice, ki jim pove, da se je šele pri vojaki naučil italijansko. Vaščani imajo še slovenske molitvenike. Ljudje pravijo, da so "Slovenji" ali pa "Benečani". Govorica se loči od tolminskega dialekta. Dekleta so jim v gumbnice dala rdeče nageljne. Zvonovi pritrkavajo, ljudje se zgrinjajo z vseh strani. Možaki postajajo pod košato lipo pred cerkvijo, tudi krepki fantje se ustavljajo. Žene in krepka, lepo oblečena dekleta, z napol dolgimi, svilenimi krili, skoraj mestnimi čevlji in svilenimi "šarpami", ki ne skrivajo las, pa gredo takoj v cerkev.

Slike križevega pota v cerkvi imajo slovenske, narečne napise. Star duhovnik, doma iz okolice Čedad, prične s pridigo v čisti slovenščini skoraj, z uporabo nekaterih slovenskih arhaičnih besed.

Po koncu maše so v procesiji odšli okrog pokopališča. Spredaj so nosili križe in zastave ter hodili moški, nato kip Matere božje in duhovnik s pevci, za njimi pa ženske in otroci.

Na pokopališču so bili večinoma leseni križi, oblečeni s črnim ali belim blagom. Med njimi nekaj marmornatih plošč. Bilo je nekaj italijanskih napisov s slovenskimi imeni, večinoma pa čisto slovenski.

Po maši so se ljudje razkropili na vse strani, največ v gostilno, ki je bila prostorna, čista in svetla. Jedli so "šopo" (juho s kruhom) in "pečenko" (ovčja ali kozja rebrca), kar je bilo vse okusno pripravljeno. V vročini se je prilegel kozarec "katanje". Po kosilu so pričeli prepevati. Peli so slovenske narodne pesmi, med njimi tudi Gregorčičevo "Njega ni".

Domov so se vračali čez Livške Ravne. Ko je shod pri Devici Mariji, imajo praznik tudi v Ravnah. Takrat se vsa vas zbere v gostilni, kjer so jim postregli s štruklji, potico, golažem, tripami in pečenko. Mladina pa je plesala na skednju.

Z vrha Kolovrata so imeli čudovit večerni pogled na Soško dolino. Hiteli so v dolino.

V članku "Število Slovencev v Beneški Sloveniji po zadnjem uradnem štetju", časopis navaja, da so podatki prevzeti iz zvezka, ki vsebuje podatke za vse pokrajine Italije in sicer Censimento della popolazione del

Regno d'Italia al 1.dicembre 1921, XIX . Relazione generale, Roma 1928. Enajsto poglavje, ki obsega strani 268 – 274 obravnava prebivalstvo italijanske narodnosti, ki govori običajno tuj jezik. Statistični urad je pred objavo zahteval od podestajev, da potrdijo te podatke oziroma dajo potrebna pojasnila, če so se podatki močno razlikovali od prejšnjega štetja, ki ga smatra statistični urad za površno.

Po uradnem štetju leta 1901, je govorilo v takratnih pokrajinah Italije, v 18 občinah 6.781 družin slovanski jezik, leta 1911, v 20 občinah 7.319 družin in leta 1921 v 20 občinah 7.438 družin, ali 37.475 oseb. Od teh so bile tri občine, v provinci Campobasso (Aconaviva Collecroce, Montemitro in San Felice Slavo) s skupno 923 družinami in 3.543 osebami, ki so govorile slovanski jezik.

Za Beneško Slovenijo navaja uradna statistika po zadnjem uradnem štetju leta 1921 to preglednico:

Tedanje okrožje Čedad

PRISOTNO PREBIVALSTVO L. 1921			GOVORILJO SLOVENSKI JEZIK	
občina	družine	prebivalci	družine	prebivalci
Ahten	754	4.071	751	4.058
Dreka	243	1.349	241	1.343
Fojda	898	5.075	261	1.413
Grmek	283	1.617	283	1.617
Prapotno	386	2.222	170	950
Ronac	288	1.662	279	1.695
Sovodnje	300	1.906	300	1.905
Srednje	302	1.794	302	1.794
Št. Lenart	498	2.467	497	2.465
Št. Peter	656	3.362	581	977

PRISOTNO PREBIVALSTVO L. 1921			GOVORIJO SLOVENSKI JEZIK	
občina	družine	prebivalci	družine	prebivalci
Tarčet	353	2.086	353	2.086
Torjan	617	3.470	132	774

Tedanje okrožje Tumeč (Tolmezzo)

Ravenca Rezija	822	2.796	822	2.796
-----------------------	-----	-------	-----	-------

Tedanje okrožje Videm

Brdo	539	2.672	539	2.796
Gorjani	440	2.012	35	320
Neme	1.119	5.505	339	1.885
Platišča	657	3.376	630	3.328
Skupaj v Videmski pokrajini				
	9.147	47.433	6.515	33.932

Časopis *Istra* je v tej številki objavil tudi druge zanimive članke, naj na-vedem le nekatere: Retrorman – susjedi Beneških Slovenaca, Europäische Stimen o engelskoj knjizi dr. Lava Čermelja o našem narodu pod Italijom; Naš jezik v istarskim crkvama; Pogled skozi zasneženo okno, Spomini iz ječe v Volterri; Gospodarstvo Italije v številkah; Mogli bi se iskreno približiti Jugoslavija i Madžarska dirigovanjem fašistične Italije; Prikaz jugoslovansko – italijanskih odnosa v čehoslovaškem tisku.

Slovenci na Videnskem pred 55 leti

Ob 100-letnici plebiscita in priključitve Benečije h kraljevini Italiji je *Primorski dnevnik* leta 1966 objavil vrsto člankov in intervjujev o kulturnem, družbenem in gospodarskem stanju ter pričakovanjih Slovencev v videnski pokrajini. Iz branja spisov, ki jih je sestavil časnikar, ki se je podpisoval z začetnicami DŽ, izhaja že kompromitirana demografska slika obravnavanega teritorija, obenem izstopa tudi trdna volja intervjuvancev se boriti proti asimilaciji, se angažirati za ekonomsko rast in preprečevanje izseljevanja, predlagati pametne rešitve, da bi ljudje ostali v domačih vaseh in jim bilo zagotovljeno delo doma in potrebne socialne storitve.

Avtor je v zadnjem članku podal bilanco svojega potepanja po gorah in dolinah Nediže, Tera, Rezije ter Kanalske doline in napisal sledeče: »Enainvajset oktobrskih dni sem preživel v Beneški Sloveniji. Enainvajset dni ob pomembnem jubileju zanjo: ob stoletnici njene pridružitve k Italiji, ki je bila prostovoljna in polna zaupanja vanjo. Prevozil in prehodil sem okrog tisoč pet sto kilometrov. Od Trbiža do Čedad, pa po vseh dolinah Benečije navzgor, tja pod Kolovrat, pa tja pod Matajur, pa po Terski dolini in bil sem tudi v otožni, prečudoviti in osamljeni Reziiji. Srečal sem se z nešteti ljudmi. Z župani, duhovniki, kmetovalci, starimi koreninami, ekonomskimi emigranti, skratka, srečal sem se in pogovarjal z našimi ljudmi, beneškimi Slovenci druge polovice dvajstega stoletja.«

Da bi bolje razumeli socialni in kulturni okvir ter vsebino izjav oseb, ki jih je intervjuval časnikar *Primorskega dnevnika*, omenim le številke demografskega gibanja, ki so bile že v tistih letih dramatično zgovorne, kot je bila jasna odsotnost politične volje s strani državne in deželne vlade, da bi slovenski skupnosti zagotovili določeno perspektivo razvoja na podlagi posebnosti in potencialov tega obmejnega in goratega teritorija.

Leta 1951 so izvedli prvi povojni popis prebivalstva. V Nediških dolinah so našli 16195 ljudi. Po sedmih občinah so bili tako razporejeni: Dreka 1392, Garmak 1737, Podbuniesac 3735, Sv. Lienart 2283, Špietar

Leta 1951 so izvedli prvi povojni popis prebivalstva. V Nediških dolinah so našli 16195 ljudi.

3088, Sauodnja 2077, Sriednje 1883. To je bil velik potencial mladih sil, ki so želele za seboj pustiti preteklo travme in zgraditi novo prihodnost. Vsi njihovi upi pa so jim bili odvzeti. Deset let kasneje so zabeležili 14239 prebivalcev (-11,7 odstotka); leta 1971 je bilo popisanih 9649 (-4644 enot, -32,6 odstotka). V obdobju dvajsetih let so Nediške doline izgubile kar 6546

prebivalcev (kar je 40,4 odstotka). V Italiji in v Evropi se je takrat dogajal gospodarski "boom", ki pa se ni dotaknil Nediških dolin. Pomanjkanju pobud za nastanek krajevnega podjetništva so dodali še vojaške služnosti in navzočnost obrambnih utrd, ki so se od Muosta širile kot škare proti nasprotnima si stranema Nediških dolin.

Z ustavnim zakonom 31. januarja 1963, ki je začel veljati 16. februarja, je Furlanija Julijska krajina postala avtonomna dežela. To je v Benečiji vzbudilo veliko upov, ker je statut o avtonomiji nastal tudi zaradi navzočnosti jezikovnih manjšin, zlasti slovenske narodne skupnosti. Slovenska manjšina v tržaški in goriški pokrajini je od tega imela nekaj koristi, Beneška Slovenija pa ni iz tega iztržila nič glede svoje kulture in jezika, ker je bilo v strankah, ki so bile na vladi, ukoreninjeno prepričanje, da v Nediških dolinah ni nobene manjšine. Na družbenem in gospodarskem področju so bile narejene investicije v infrastrukture in javna dela, vendar ni bilo investicij za spodbujanje nastanka industrijskih in obrtniških obratov ter za modernizacijo kmetijstva. To ozemlje so klasi-

To ozemlje so klasificirali kot "poljsko-gozdno-pašniško" območje in ga prepustili njegovi usodi, bližnja nižina pa je dobila kvalifikacijo nerazvitega področja.

ficirali kot "poljsko-gozdno-pašniško" območje in ga prepustili njegovi usodi, bližnja nižina pa je dobila kvalifikacijo nerazvitega področja. To ji je prineslo javne in zasebne investicije, ki so iz tistega okrožja naredile eno izmed najbolj bogatih in naprednih območij v deželi, tudi zaradi delovne sile, ki je prihajala iz Beneške Slovenije.

K temu moramo dodati odločno nasprotovanje vladnih političnih sil slehernemu priznanju jezikovnih pravic Slovencev na Videnskem. Paravojaške tajne organizacije so izvedle gosto nadzorno mrežo nad osebami, ki so bile naklonjene priznanju pravic manjšine, v prvi vrsti nad slovenskimi duhovniki, za tem nad bivšimi partizani in člani levičarskih strank.

Da bi razumeli vsebino pogovorov, ki jih je *Primorski dnevnik* objavil od 13. oktobra do 10. novembra 1966, moramo imeti pred seboj gor opisano žalostno sliko Beneške Slovenije in Kanalske doline.

Nediške doline >

G. Marij Lavrenčič: "Kvestor mi je dejal, da me bo vrgel v ječo"

Časnikar *Primorskega dnevnika* je imel prvi pogovor s štoblanskim župnikom g. Marijem Lavrenčičem (1909-1989), ki se je tako spomil na prve čase svoje pastoralne službe: "Semkaj, v Štoblank, sem prišel leta 1934, naravnost iz čedadskega [recte: videnskega] semenišča. Takrat je moja župnija štela 550 duš, zdaj pa, kot ste omenili v uvodu, šteje samo kakih 320 župljanov. Tu sem torej neprekinjeno 32 let in menim, da vam že to dejstvo samo lahko kaj pove. V svojo župnijo sem torej prišel, kot sem omenil, avgusta 1934. leta. Seveda sem takoj začel pridigati in maševati v slovenščini, toda že konec oktobra istega leta sta nenadoma prišla k meni dva orožnika s postaje v Sv. Lenartu. Odpeljala sta me na kvesturo v Videm. Tu mi je kvestor začel groziti, češ da moram končati s slovenščino, ob koncu pa mi je dejal, da me bo dal celo zvezati in me bo

vrgel v ječo. Jaz pa sem mu odvrnil, da bom o tem govoril s svojim škofom, kajti le škof je tista oblast, pod katero sodim sam in moje delo. Res sem naslednjega dne odšel k škofu, toda škof mi glede uporabe slovenščine v cerkvi ni rekel nič odločnega in konkretnega. Jasno sem čutil, kako neodločen je. In potem sem seveda moral začeti maševati v italijanščini, vendar pa se nisem nikoli prav nikoli popolnoma pokoril fašističnim ukazom in fašiste po naših vaseh sem resnično vlekel za nos."

Sem začel organizirati otroke in jih zbirati v igralski krožek, da bi študirali otroške igrice v slovenščini.

V nadaljevanju pogovora je g. Lavrenčič opisal stanje po končani drugi svetovni vojni. "Tako po koncu vojne smo svobodneje zadihali. Zato sem nemudoma začel organizirati otroke in jih zbirati v igralski krožek, da bi študirali otroške igrice v slovenščini. Seveda sem bil sam tudi režiser. Toda takrat je bilo z otroki še mogoče delati, saj sem imel 30 do 40 otrok, danes pa imam v vsej fari samo tri ali štiri otroke."

O propadanju vasi v Dreški občini je g. Lavrenčič ugotovil, da "v svoji fari zdaj je že dvanajst hiš popolnoma zapuščenih, kajti družine so odšle za kruhom drugam", da je poročil zadnji par leta 1963, da leta 1966 ni krstil nobenega otroka, leto prej pa le enega. Na vprašanje kako bi bilo najbolje pomagati ljudem je župnik odgovoril: "Edina rešitev za ureditev vseh teh stvari je, da bi ustvarili tukaj majhno industrijo. Sam pa pomagam ljudstvu tukaj na vse načine in z vsemi močmi, ki jih še imam na voljo. Tako pišem ljudem prošnje za pokojnine, vozim jih s svojim avtomobilom v bolnišnico, k zdravnikom, v porodnišnico, opravljam za svoje župljane vsa mogoča opravila pri oblasteh, socialnem zavarovanju in podobno. Dela v tem smislu res ne primanjkuje."

"Kaj pa plačilo za vaš trud?" je vprašal časnikar. Župnik ga je pogledal malce nejeverno, skoraj začudeno in odgovoril: "Le kako morem od njih zahtevati za vse to plačilo, če pa so večji reveži, kot pa sem revež jaz sam."

Valentin Trinko: "Vsi morajo zdoma"

Med potovanjem po dolinah Benečije se je časnikar *Primorskega dnevnika* vzpel na tarčmunsko pokopališče in obiskal grob Ivana Trinka. Na

povratku v vas je mislil, "da le premalo delamo in si prizadevamo ohraniti tisto, kar imamo, kajti Trčmun je končno beneška Vrba, je Muljava, je Vrsno in še kaj več: svetinja in bakla patriarha beneških Slovencev Ivana Trinka, ki je kot Slovenec znal podati bratsko roko tudi Furlanom in Italijanom, saj najbolje pričajo o tem italijanski verzi, vklesani na njegov spomenik poleg njegovih slovenskih verzov." Ko se je iz tihega pokopališkega miru vrnil v vas, se je časnika srečal z bratrancem Ivana Trinka, 96-letnim Valentinom Trinkom, "staro korenino, neuničljivo, kot je rod pod Matajurjem", ki je takoj segel v svoje spomine: "Ko sem bil mlad, smo živeli zelo slabo. Samo enkrat na teden smo imeli polento, krompir in korenje, meso pa je prišlo na mizo samo o veliki noči. Testenin in podobnega takrat sploh nismo poznali. Zato smo morali še mladi zelo zgodaj s trebuhom za kruhom v tujino. Tako sem tudi jaz moral oditi na Prusko, kjer sem delal kot kmetijski delavec." Na vprašanje, če je zdaj kaj bolje, je stari Trinko odgovoril: "Rodile so se mi štiri hčere in pet sinov. Vendar ni nobenega doma. Nekaj jih je že pomrlo, vendar pa so moji otroci, vnuki in pravnuki raztreseni po Belgiji, Franciji in seveda tudi po Italiji. Mislim, da sem vam s tem odgovoril na vprašanje, kako

Kot sem moral zdoma jaz, tako so morali zdoma tudi moji otroci in njihovi otroci.

je danes. Nič bolje kot nekoč. Vsi morajo zdoma.

Kot sem moral zdoma jaz, tako so morali zdoma tudi moji otroci in njihovi otroci." Pa kako to, da je on ostal doma? "Vrnil sem se domov na kmetijo, da bi jo prevzel za očetom. Moj oče je bil namreč učitelj, vendar je kaj kmalu opustil svoj poklic in začel kmetovati. Za njim pa sem kmetijo, kot sem že dejal, prevzel jaz. Toda za mojih devet otrok na kmetiji ni bilo dovolj dela, niti hrane. Zato so morali po svetu. Vendar se vračajo domov. Tu je najlepše in doma ni mogoče pozabiti, pa naj še tako reven in ubog." Članek je bil objavljen 20. 10. 1966.

Terska dolina >

Gostilničar: "Malo me je sram govoriti po slovensko"

"Divji Ter in njegovi ljudje" je naslov članka, ki ga je *Primorski dnevnik* objavil 3. novembra 1966. "Zaustavil sem se – piše časnika – v neki vasi v Terski dolini, da bi tam prenočil. Vedel sem, da bivajo tod Slovenci,

toda spočetka je tekel pogovor v italijanščini. Gostilničar me je sprejel ljubeznivo, mi odkazal najboljšo sobo v svoji hiši in me povabil na polič vina. Začela sva kramljati, beseda je stekla o tem in onem, vendar sva še vedno govorila italijanski. Občutek sem imel, da morda samo čaka, kdaj bom spregovoril po slovensko. In res. Ko sem ga, tako mimogrede vprašal, če razume slovenski, mi je to potrdil. Vendar doslej nisem spravil iz njega še slovenske besede. Medtem se je zvečerilo in v gostilno so začeli prihajati posamezni gostje. Vsi so bolj ali manj odšli v sosedni prostor, kjer je imel gostilničar televizijski sprejemnik. Pri točilni mizi je ostal starejši možakar, ki se je kaj kmalu zapletel v najin pogovor. "Moral je imeti nekaj čez šestdeset let in mi je povedal, da je Slovenec, ki je ob priključitvi cone B k Jugoslaviji optiral za Italijo. "Zdaj mi je žal, – je priznal – da sem prostovoljno zapustil svojo domačijo nekje v slovenski Istri. Toda kaj hočemo, propaganda in podobno, vse to me je zapeljalo, pa sem optiral za Italijo. Seveda sem prejel odškodnino za svoje imetje v Jugoslaviji, toda vse to je kaplja v morju v primerjavi z životarjenjem, ki ga zdaj preživljam tukaj. Prejemam res majhno pokojnino, vendar pa sem vsaj toliko vesel, da me je usoda zanesla med terske Slovence, kjer se vsaj malce počutim doma, čeprav me vleče v rodni kraj..."

"Ali bo cerkveni obred v slovenščini?" Je časnikar vprašal gostilničarja. "Žal ne, – mu je odvrnil –. Našega prejšnjega župnika, Slovenca, so prestavili v Furlanijo, semkaj pa je prišel za župnika neki Furlan. Vendar, in to je najbolj zanimivo, uči se slovenščine, ker bi nam rad maševal v domači besedi." Na vprašanje, zakaj le naprej govori italijansko, je gostilničar odgovoril: "Malo me je sram. Sram zato, ker mislim, da me ne boste razumeli..."

Vino in intimen pogovor, stik s človekom in neposrednost, vse to je storilo svoje. Gostilničar je nadaljeval pogovor v blagoglasnem narečju terskih Slovencev. "Bil sem vesel, – je zapisal časnikar. – Vesel zato, ker sem, sicer s težavo in napor, a vendar našel pot do njega, da je končno brez strahu in kompleksov spregovoril po slovensko, da mi je razkril vse svoje težave in probleme, končno pa je izpod točilne mize potegnil jugoslovanskega 'starega graničarja' in me povabil, da trčim z njim."

Rezija >

V dolini, kjer se je čas ustavil

V Reziji se je časnikar *Primorskega dnevnika* pogovarjal z možakarjem, ki je bil župan v dolini pod Kaninom. Želel je ostati anonimem, zato je bil morda precej odkrit, ko je orisal kruto resničnost prelepe rezijske doline. "Bil sem tu župan celih petnajst let, vendar moram kar spočetka dejati: kaj nam zdaj pomagajo vse nove ceste, šole, vodovodi, če pa ni dela v naši dolini. Tako nimamo pri nas nobenega, niti najmanjšega industrijskega objekta, s turizmom pa smo v zamudi vsaj dvajset let. Tako imamo pod Kaninom izredno lepo, žal pa odročno in kaj malo znano alpsko dolino. Morda bo zdaj novi obmejni prehod v Učiji bolj odprl našo dolino na jugoslovansko stran, toda vse to je, vsaj zdi se mi, le kaplja v morju proti šte-

Pred petinšestdesetimi leti [1901, op. ur.] je v Reziji živel 6.000 ljudi, danes jih ni ostalo tukaj niti 3.500.

vilnim problemom, ki tarejo Rezijo. [...] Tako morajo zdaj Rezijani hoditi po svetu, bodisi kot krošnjariji, bodisi kot popraviljavci posode ali pa si morajo poiskati kako drugo delo. Naj vam vse to najbolje ilustrirajo kar podatki: pred petinšestdesetimi leti [1901, op. ur.] je v Reziji živel 6.000 ljudi, danes jih

ni ostalo tukaj niti 3.500. Prebivalstvo se je torej zmanjšalo skoraj za polovico, namesto da bi naraščalo, kot se to dogaja povsod po svetu."

"Ko sem zapuščal Rezijo, – je na koncu članka zapisal časnikar *Primorskega dnevnika* – sem spet znova pomislil na Stanka Vraza in za njim na številne znanstvenike, zlasti slovanske filologe in etnografe, ki so prihajali semkaj in še vedno prihajajo, saj je dežela v nekem smislu historični, filološki in etnični petrefakt, ki je morda prav zaradi svoje geografske zaprtosti takšna ostala še danes. Koliko narodnih pesmi, pravljič, legend, zgodb in drugega gradiva so po Vrazu nabrali kasnejši raziskovalci, da le omenim ob tej priložnosti Milka Matičetova, ki še danes hodi v te kraje in najde, predvsem med starimi ljudmi, še ljudske pesnike in pesnice, barde naše preteklosti, ki mu v otožni rezijanščini še dandanašnji pripovedujejo stare pravljičice in pesmi. To je kar nekam presenetljivo in čudno, da obstaja sredi atomskega in vesoljskega veka v osrčju Evrope dolina, v kateri se ti zdi, kot da se je tukaj čas ustavil." Članek je bil objavljen 27. 10. 1966.

Kanalska dolina > Preroška napoved g. Černeta: "Leta 2020 ne bo več nobenih meja"

Dne 26. oktobra je *Primorski dnevnik* pod naslovom "Pri nasledniku kaplana Martina Čedermaca" objavil pogovor z g. Marijem Černetom župnikom v Žabnicah in rektorjem višarskega Marijinega svetišča. Marij Černet (1916-1984) doma iz Čarnega vrha je bil učenec Ivana Trinka. Poleg filozofije ga je Trinko poučeval v šoli tudi dve uri tedensko slovenščino od šestega razreda gimnazije dalje. Pred Trinkom pa ga učil slovenščino profesor Mihael Dorbolò, doma iz Bjarča. Leta 1940 je pel novo mašo, potem pa je služboval najprej v Topolovem in nato 1960. leta prevzel mesto župnika v Lazah, kjer je nekoč služboval Bevkov kaplan Martin Čedermac, g. Anton Cuffolo.

Na vprašanje v katerem jeziku poteka verouk v žabniški fari, je g. Černet odgovoril: "Verouk imamo pri nas skupen. Tako se osnovnih

Verouk imamo pri nas skupen. Tako se osnovnih molitev v slovenščini naučijo tudi italijanski otroci. In zanimivo je, da italijanski starši nimajo ničesar proti.

molitev v slovenščini naučijo tudi italijanski otroci. To sta predvsem Oče naš in Zdrava Marija. Tako otroci molijo v slovenščini. In zanimivo je, da italijanski starši nimajo ničesar proti." In kako pa je s slovenskimi poročnimi obredi? Je vprašal časnika. "Če se poroči slovenski par, je poroka v slovenščini, če pa je poročni par mešan, beremo evangelij tudi v

slovenščini. Tako sem letos poročil en slovenski par in imel sem tudi en slovenski krst. Isto velja za pogrebe."

Na vprašanje, ali je imel kake težave glede na sklepe Vatikanskega koncila, ki je dovolil uporabo domačih jezikov v bogoslužju, je g. Černet pojasnil: "Priznati moram, da nimam v svoji župniji v tem smislu nikaršnih težav niti s strani cerkvenih niti s strani civilnih oblasti. Še več. Vsako nedeljo in praznik imam ob devetih sveto mašo v slovenščini z italijanskim evangelijem, pridigo in petjem, ob enajstih pa imam drugo mašo v italijanščini z evangelijem, pridigo in petjem v slovenščini. Tako zares skrbim pri bogoslužju za oba jezika enakopravno in tako se mi zdi v nekem smislu tudi prav."

Žabniški župnik je pogovor s časnikarjem zaključil z res preroško

napovedjo: "Za našo dolino bo potrebno še kar lepo število let do njene stoletnice v okviru Italije. In ker je pred nami še dovolj časa, sem globoko prepričan, da do takrat [2020, op. ur.] ne bo več nobenih meja, saj že sedANJI položaj jasno priča o tem. Vsekakor je odprtost meja med Slovenijo in Italijo eden izmed prvih glasnikov tega novega položaja in zato sem v tem smislu optimist." Pomislimo, da je bila leta 1966 železna zavesa še kar močna, Evropa je bila v povojih in nihče se ni niti sanjal o padcu meja.

Simon Prešeren: "Kanalčani niso optirali za nacizem"

Ostanimo v Kanalski dolini, kjer se je časnikiar *Primorskega dnevnika* pogovarjal tudi z zavednim Slovincem, trgovcem Simonom Prešernom, ki je med drugim podal svoje mnenje o opcijah za 3. rajh leta 1939 s strani kanalskih Slovencev. "Ni res, – je odločno pribil Prešeren – da so optirali prebivalci Kanalske doline za Nemčijo zaradi nacizma, saj ga sploh poznali niso. Poznali so namreč le staro Avstrijo in so v svoji naivnosti, ko so optirali za Nemčijo, mislili, da jim bo tam vseeno bolje kot pod italijanskim fašizmom. Seveda pa so kaj kmalu spoznali, kaj je nemški nacizem, kajti Nemci so jih takoj mobilizirali v vojsko. Res je sicer, da je 97,9 odstotkov prebivalcev Kanalske doline optiralo za Nemčijo, vendar pa se jih je izselila komaj polovica. Tako sem tudi jaz sam trikrat prejel poziv za nemško vojsko, a se nobenkrat nisem pozivu odzval. Naj pripomnim pri tem še to, da so me pozivali tudi v italijansko vojsko, pa tudi ti pozivi so naleteli pri meni na gluha ušesa." Članek je bil objavljen 28. 10. 1966.

Petdeset let od tega v naših dolinah

Kaj se je dogajalo na našem prostoru pol stoletja nazaj, katere pobude so organizirala slovenska kulturna društva v letu 1972, kakšna je bila politična klima, kakšni problemi so zaskrbljali naše ljudi. Ko človek lista časopis *Matajur* tistega leta, *Trinkov koledar*, verski list *Dom* in list lieške fare *San Martino* je lahko samo presenečen in poln občudovanja za število in kvaliteto pobud in prireditev, s katerimi so slovenski kulturni delavci skrbeli za oživljanje slovenskega jezika in kulture in le grede vse več ljudi vključevali v slovensko politično-kulturno gibanje. Zelo izstopa tudi sposobnost enotnega nastopanja Slovencev ne glede na svetovno-nazorska in politična prepričanja, povezanost slovenskih društev, ki so se složno pojavljala v javnosti.

Tudi zavedni beneški duhovniki so bili zelo aktivni, po svojih močeh so podpirali delo slovenskih društev in to tudi v javnosti. Koliko jih je bilo? Podatek je pomemben, če upoštevamo vpliv domače cerkve na jezik, na njegov razvoj in na njegovo mesto v javnem življenju. V *Trinkovem koledarju* 1972 beremo, da "komaj ena tretjina od 46 beneško-slovenskih duhovnikov pase svoje črede po vaseh Beneške Slovenije". Slovenske duhovnije z domačim slovenskim duhovnikom so bile: Ažla, Kravar, Dreka, Marsin, Matajur, Oblica, Štoblank, Srednje, Trčmun, Tarbilj, Platišče in "že precej pofurlanjeno Prapotno". Bila sta še dva slovenska kaplana v Špetru in na Lesah. Petnajst slovenskih duhovnikov

je opravljalo svojo službo v furlanskih duhovnijah. V sedemnajstih duhovnijah so "te slovenske sirote brez pravega pastirja" in so jim iz drugih župnij hodili molit nedeljsko mašo. V 19. slovenskih duhovnijah pa so slovenski verniki imeli furlanske ali italijanske duhovnike. Zapis se zaključuje z upanjem in željo, da bi videnska kurija vrnila beneške-slovenske duhovnike iz furlanskih krajev na domača tla. A bila je le pobožna želja.

Januar

V gledališču Ristori v Čedadu je potekal Dan emigranta, ki ga je organiziralo kulturno društvo Ivan Trinko. Govor so imeli predstavnik društva izseljencev Ado Cont, župnik Emil Čenčič, predsednik društva Ivan Trinko Izidor Predan, poslanec KPI Mario Lizzero in pokrajinski odbornik KD Romano Specogna. Veseloigro "Trije tički" je uprizorilo Slovensko stalno gledališče iz Trsta. Bil je tudi kulturni program, na katerem so predstavili pesmi prvega Sejma beneške piesmi Paola Zufferli, Livio Calderini in Renzo Birtig, ki je zapel Klodičevo "Pustita nam rože".

"Nabito polna dvorana je tudi letos izpričala, kako čedalje bolj postaja močnejša vez tako med emigranti kot njihovimi rojaki na eni strani, na drugi pa kako je globoka solidarnost naših emigrantov z vsemi problemi, ki mučijo našo deželo. To se je še posebej pokazalo v enotnem protestu vseh proti ukinitvi edine industrije v Benečiji, opekarne na Čemurju", je pisal *Matajur*.

Prvi govornik je bil duhovnik Emil Čenčič, ki je uvodoma omenil prvo Srečanje sosednjih narodov, ki je bilo na Matajurju med poletjem leta 1971. "To jasno dokazuje", je dejal, "da se vedno več naših ljudi zaveda, da smo Slovenci, da prebijajo starodavni led strahu in se zanimajo za rešitev svojih etničnih problemov, za dosego svojih naravnih pravic". Ob koncu je Čenčič prebral poziv štirih kulturnih društev Beneške Slovenije, slovenske duhovščine in združenja emigrantov vsem, naj podprejo boj delavcev na Čemurju, ki je po sto letih prenehala z delom.

Podobna vprašanja in zahteve je postavil Izidor Predan, odpuste delavcev na Čemurju je obsodil tudi Ado Kont, ki je govoril v imenu izse-

ljencev. Obvestil je tudi prisotne, da so v Čedadu odprli sedež društva emigrantov in patronat INAC.

V januarski številki *Matajurja* je tudi vest, da so deželne izseljeniške organizacije poslale peticijo predsedniku dežele Berzantiju z vrsto predlogov za izboljšanje ekonomskega stanja in s tem omejitev izseljevanja. Tik pred koncem leta 1971 so bili priredili manifestacijo v Vidnu in v sprevodu so bili transparenti tudi s slovenskimi napisi: "Industrijo za naše doline", "Hočemo delo doma za naše starše", "Hočemo šolo v našem jeziku", "Nočemo vojaških služnosti za NATO" ...

Protest proti zaprtju edine fabrike v Benečiji, opekarne v Čemurju.

Na Čemurju je bila 30. januarja množična protestna manifestacija proti zaprtju opekarne, proti brezposelnosti in prisilni emigraciji. "Cjemo dielo doma" je bilo napisano na transparentih, ki so jih nosili delavci v dolgem sprevodu od Čemurja do Škrutovega. Protestno manifestacijo je organiziral Odbor za obnovo Nadiških dolin ob podpori društva Rečan z Lies, društva Ivan Trinko, Centra za kulturne raziskave iz Barda v Terski dolini in skupine domačih duhovnikov. Govorili so Firmino Marinig,

Aldo Klodič, Paolo Petricig in v domačem narečju Izidor Predan, ki je postavil naše pravice, posebno pravico do uporabe materinega jezika, in to ne samo po naravnih zakonih ampak tudi po ustavi italijanske republike. Povedal je, da se je v zadnjih 25 letih izselilo iz naših vasi 15.000 ljudi. Obžaloval je, da se niso manifestacije udeležili župani in učitelji.

Februar

V Vidnu je 7. februarja imel nastopno predavanje na novoustanovljeni stolici za slovenščino na videnski fakulteti za tuje jezike prof. dr. Janez Rotar.

Konec februarja je časopis *Matajur* sprožil alarm zaradi novih vojaških služnosti v Terski dolini pod Muzci, saj ogrožajo razvoj turizma in vse druge načrte v prid domačega prebivalstva.

Marec

V začetku marca je bil beneški večer v Ljubljani, ki ga je priredilo Geografsko društvo Slovenije v prostorih Filozofske fakultete. O gospodarskem in kulturnem življenju v Benečiji je govoril Izidor Predan, predsednik KD Trinko. Župnik iz Dreke Valentin Birtig je izpostavil delež duhovščine pri ohranjanju slovenske narodne zavesti ter obravnaval zgodovino Benečije od Beneške republike do prepovedi iz leta 1933. V živahno diskusijo, ki je sledila, sta posegla tudi Mario Lavrenčič, župnik Štoblanka, in Emil Čenčič, župnik iz Gorenjega Tarblja.

V Ažli so se 21. marca župani Nadiških dolin z vladnim podtajnikom Mariom Torosom udeležili otvoritve tovarne Danieli. "Upamo, da bojo prisotni tudi, kadar bodo delavci stavkali za svoje pravice" je pisal verski list *San Martino*. V istem listu so pod naslovom "Mi študentje v Trstu" napisali, da je bilo takrat v slovenskem Dijaškem domu v Trstu devet Benečanov: pet deklet in en fant so bili univerzitetni študentje, dva fanta in ena dijakinja so pa obiskovali višjo srednjo šolo.

April

KD Ivan Trinko je v sodelovanju z Občino priredilo v Špetru tečaj slovenščine, ki je potekal v prostorih učiteljskega doma. Začel se je aprila in prisotnih je bilo 40 Benečanov, pretežno mladih intelektualcev.

Založništvo tržaškega tiska – ZTT je izdalo razpravo Pavla Merkuja "Tersko narečje" in beneško pastoralko "Naš Božic", ki jo je napisala in uprizorila pred koncem leta 1971 skupina članov KD Rečan. "Med pisci ni niti enega, ki bi kdaj hodil v slovensko šolo" je pisal *Matajur* ... "V pastoralki prevladuje tragični motiv izseljenstva ... Mnogo pomembneje pa je, da prihaja sedaj, po dolgem času prva umetniška beseda iz Nadiških dolin v knjižni obliki tudi v širši slovenski prostor ..."

Na oljno nedeljo so člani KD Rečan uprizorili v domači cerkvi Pasijon v koncertni obliki. Nato so v telovadnici predstavili knjižico "Naš Božic".

Druga aprilska številka *Matajurja* poroča o sestanku kulturnih društev, na katerem so ob prihajajočih političnih volitvah, sklenili, da sestavijo skupen dokument o konkretnih zahtevah in da te zahteve postavijo posameznim strankam ustavnega loka, na za to pripravljenih sestankih. Od 25. do 30. aprila so srečali vse stranke ustavnega loka. 24. aprila je bil v Špetru sestanek s kandidati Krščanske demokracije. Prisotni so bili člani sedmih društev in časopis *Matajur*.

Kaj so zahtevali? Najprej ustanovitev skupnosti (Comunità), ki bi zajela celotno vzhodno Predgorje, od Idrije do Bele, torej celotno Beneško Slovenijo, ker so problemi goratih območji posebni in drugačni. Zavzeli so se za ekonomski razvoj in pospeševanje turizma s posebnimi fondi, zahtevali so nova delovna mesta, da bi zaustavili čedalje bolj naraščajoč odliv delovne sile, potenciranje šol v goratih predelih in uvedbo pouka slovenskega jezika.

General Mereu, načelnik generalnega štaba italijanske vojske, je aprila v Tricesimu sprejel župane iz Tarčenta, Barda, Nem in Tipane (Zanutti, Sinicco, Barchiesi in Tomasino), ki so mu predstavili načrte, ki bi jih radi uresničili, a so v nasprotju z vojaškimi služnostmi in vsekakor bi postali nekoristni in neuspešni, če bi vojska uresničila načrt novega vojaškega poligona v Bardu. Vprašali so naj bi vsaj omilili, če ne odpravili vojaške služnosti.

Maj

V Milanu so 20. maja ustanovili 18. sekcijo društva slovenskih izseljencev iz Beneške Slovenije.

Zadnjo nedeljo maja je na Trbižu nastopilo Slovensko Stalno Gledališče iz Trsta z igro "Trije tički". Na istem večer je imel prvi javni koncert mešani pevski zbor Višarki zvon.

Našo gubanco so predstavili na Tv oddaji Colazione allo studio 7, na

kateri so ocenjevali slaščice iz posameznih pokrajin. Giuditta Teresa iz Škrutovega je prejela nagrado in predstavila recept gubance.

Julij

Pod naslovom "Čedalje večje zanimanje za slovenski jezik" je konec julija *Matajur* poročal o Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Tisto leto se ga je udeležilo 25 slušateljev iz Beneške Slovenije (na približno sto udeležencev). Študijski izlet pa je bil v Rezijo, Čedad in po Soški dolini. Petnajst otrok iz Beneške Slovenije pa je na pobudo Zveze prijateljev mladine v sodelovanju s Komisijo za doraščajočo mladino pri SKGZ in KD Ivan Trinko letovalo v Savudriji.

Zadnjo nedeljo julija je bil na Lesah drugi Senjam beneške piesmi, ki je potekal na odprtem na njivi, kjer so kasneje zgradili telovadnico. Predstavljenih je bilo osem novih beneških pesmi, dve sta bili Checcove. Zmagala je pesem Pri naši reki, ki jo je zapela Chiara Crisetig, napisal pa Rinaldo Luszach.

September

Desetega septembra je bilo drugo srečanje sosednjih narodov, prvič na Kamenici med Dolenjim Tarbljem in Staro goro. Organizatorji so bili KD Ivan Trinko in duhovniki iz Beneške Slovenije – skupine Dom. Ob 15. uri je bila maša v štirih jezikih, ki jo je v beneškoslovenskem narečju daroval Emil Čenčič ob sodelovanju petih duhovnikov (Pasquale Gujon, Emil Batistič, Valentin Birtič, Božo Zuanella in prof. Francesco Placereani). Srečanje je odprl Viljem Černo, spregovoril je tudi Emil Čenčič, ki je poudaril, da je namen srečanja potrditi razumevanje in povezavo med Benečijo in sosednjimi deželami. "Naša srečanja so kot taborski ognji, ki jih prižigamo po Benečiji vsako leto z upanjem in prepričanjem, da se vsak od nas, ki se jih udeleži vrne domov s posebno iskro v srcu. Mi Benečani se vračamo z iskro poguma več in z navdušenjem za pridobitev naših pravic, prijatelji iz Furlanije, Slovenije in Avstrije pa z večjim poznavanjem našega položaja in naših problemov ter z večjo dobro vo-

ljo, da sodelujejo pri njihovem reševanju". Čustven in hkrati udarniški govor je imel tudi Izidor Predan. Množica ljudi se je zaradi hude nevihte zatem hitro razšla in bogat kulturni program je odpadel.

Poleti je bil dobro obiskan praznik emigranta v Subidu, v Viden pa je na evharistični kongres prišel papež Pavel VI. Sprejela ga je velika množica ljudi, med njimi so bili tudi številni beneški Slovenci, ki jih je papež izrecno omenil in pozdravil.

Generalni konzul Jugoslavije je 3. septembra na sedežu Pokrajine v Vidnu izročil priznanja prvi skupini vojakov, ki so se po osmem septembru borili na jugoslovanskih tleh proti nemškemu okupatorju. Med njimi je bil tudi Emilio Gariup iz Topolovega.

Oktober

Matajur je 15. oktobra objavil podatke o demografskem gibanju.

občina	leto 1951	1961	1971	razlika 1961-1971	%
Ahten	3.270	2.911	1963	- 948	- 32,6
Bardo	2.228	1.910	1.127	- 783	- 41
Dreka	1.132	1.128	599	- 529	- 46,9
Fojda	4.566	4.100	3.233	- 867	- 21,1
Grmek	1.737	1.645	929	- 716	- 43,5
Neme	4.398	3.599	2848	- 751	- 20,9
Podbonesec	3.735	3.306	2.237	- 1.069	- 32,3
Prapotno	2.036	1.536	1.190	- 346	- 22,5
Rezija	3.350	2.830	1.787	- 1.043	- 37
Sovodnja	2.077	1.741	1.219	- 522	- 30
Srednje	1.883	1.554	952	- 602	- 38,7
Sv. Lenart	2.283	2.077	1.375	- 702	- 33,8
Špeter	3.088	2.842	2.332	- 510	- 17,9
Tavorjana	3.404	2.918	2.352	- 566	- 19,4
Tipana	2.841	2.258	1.226	- 1.032	- 45,7
Trbiž	6.438	6.845	6.487	- 358	- 5,2
Naborjet-Ovčja vas	1.512	1.437	1.205	- 231	- 24,2

Iz rapredelnice izhaja, da je najštevilčnejša občina bila Podbonesec in vse so, razen Špetra in Tavorjane, utrpele v desetih letih nad 20%, ponekod celo nad 45% upadanja prebivalstva. Izjemo je predstavljala občina Trbiž, kjer se je prebivalstvo v obdobju 1951 – 1961 znatno povečalo, na kar so pozitivno vplivale številne dejavnosti vezane z mejo.

Oktober 1972 so v mestecu Orbe v Švici imeli zborovanje naši izseljenci. "Vzklil je plemeniti cvet poguma in samozavesti, ki ga z vztrajnim delom in vzgledom presajajo mladi emigranti na domača tla" je pisal *Matajur*. Uvodno poročilo je imel Marco Petrigh, nato so spregovorili Boris Race, Filibert Benedetič in Karel Šiškovič (ki je kasneje objavil prispevek o delčku Benečije v tujini na *Naših razgledih*).

November

V prvi novembrski številki *Matajurja* so poročali o težavah pri izvedbi tretjega tečaja slovenščine v Špetru, ker niso društvu Trinko dali na razpolago učilnice. Sporočili so, da bodo na Trbižu v drugo ponovili tečaja slovenskega in nemškega jezika.

December

V decembrski številki je napoved Dneva emigranta v organizaciji Slovenskih kulturnih društev Benečije. In tudi vest, da so 30. novembra bili župani iz Benečije – iz Nadiških dolin s Prapotnim in Tavorjano – pri predsedniku vlade Andreottiju. Peljali so se z letalom, kar so verjetno vsi prvič doživeli. Spremljali so jih pokrajinski odbornik Romano Specogna, sen. Mario Toros in predsednik deželne vlade Berzanti. Glavna tema so bili problem vode in gradnje vodovodov (sic!), je pisal *Matajur*. "Predsednik vlade, ki je ob zaključku razgovorov podčrtal 'tradicijo visokega patriotizma' naših ljudi ..., je zagotovil, da se bo vlada prizadevala za vprašanje vodovoda ..."

V Ljubljani, v prostorih Duštva slovenskih pisateljev, so 13. decembra predstavniki založniških podjetij Lipa iz Kopra in ZTT ter Inštituta

Beneške župane so peljali z letalom v Rim na srečanje z Andreottijem.

za slovensko narodopisje SAZU predstavili zbirko 60. rezijanskih pesmi z naslovom Rožice ziz Rezije. Pesmi je zbral in prevedel ter z opombami predstavil etnograf dr. Milko Matičetov.

V decembrski številki leškega lista *San Martino*, ki je praznoval desetletnico izhajanja, so kot prilogo dali časopis *Dom*.

Leta 1972 je prof. Pavel Petricig dal pobudo za ustanovitev Študijskega centra Nediža, ki je toliko prispeval h kulturni rasti naše skupnosti s predavanji (Beneški kulturni dnevi), z izobraževalno dejavnostjo za otroke (Moja vas, Mlada brieza, pošolski pouk), razstavami in prireditvami. Iz njegovega jedra so se kasneje rodili Društvo beneških likovnih umetnikov in Beneška galerija, Zavod za slovensko izobraževanje, ki je bil ustanovitelj Dvojezičnega šolskega središča v Špetru ter zametki glasbene šole Glasbene Matice.

Petdeset let ... pa jih čutimo vse!

Obstajata dva datuma in obletnici, tako v življenju oseb (rojstni dnevi, srebrne in zlate obletnice poroke, obletnice podvigov in smrti) kakor v zgodovini mest in narodov (tisočletnica Vidna leta 1983, stopetdesetletnica združene Italije leta 2011, tridesetletnica osamosvojitve Slovenije v tekočem letu ...), ki jih skrbno beležimo na koledarjih, kot mejnike ob robu ceste, ki kažejo prehojeno pot. V resnici ti mejniki, sami po sebi, ničesar ne povejo o tem, kakšno je bilo potovanje; stojijo na mestu in čakajo, da jih prehitimo, leto za letom, oviti v nedoločnem oblaku retorike, ki se postopoma zgosti v času, ko se približujemo naslednji postaji. Če bolje pogledamo, ta beg v prepad proti staranju ne nudi veliko razlogov za praznovanje, takšen pa je kljub temu običaj. Povejmo pa tudi, da ni v tem, da ustrezemo tem običajem, ničesar posebno graje vrednega, če odštejemo neizogibne "avtoritativne" puhlice in fanfare, zlasti pa politične in ekonomske interese, ki pogosto spremljajo zapovedane, če že ne vsiljene, praznike. Tukaj namigujemo na žalostno in pri ustanovah vedno bolj prisotno težnjo, da vsako leto "predlagajo" temo, skoraj kot da bi bili v šoli, in raje podpirajo pobude, ki se tej prilagodijo. Na tak način silijo kulturno proizvodnjo po "od zgoraj" danem načrtu s postranskim značajem, kakor se je letos zgodilo ob sedemstoti obletnici Dantejeve smrti. Pa ne oddaljimo se od teme!

* Študijski center Nediža

Kakor ljudje, mesta, narodi in razni dantealighieri tudi društva dopolnjujejo leta. Študijski center Nediža ima to posebno čast, da praznuje dvakrat: prvič 19. septembra in drugič 22. januarja. Pa kako je to mogoče, bo kdo rekel, to bi moralo biti obratno! januar pride prej kot september! Ni kaj; rojstnim dnevom se v določenih trenutkih pridružijo neizogibna proslavljanja, in naša vloga je tukaj prav ta, da spomnimo, da 19. septembra 2022 poteka petdeseta obletnica ustanovitve centra Nediža. Kje se je ta zgodila, v "davnem letu 1972" – mogoče v hotelu Belvedere v Špetru? – kdo pa se je leta nič udeležil tistega prvega ustanovitvenega sestanka? Tega ne vemo, lahko pa na to sklepamo z dobrim približkom na podlagi zapisov o drugem rojstnem dnevu.

Dne 22. januarja 1974, pred dr. Ugo Grignaschijem, notarjem v Vidnu, so Raccaro Silvia - učiteljica, Dagna Graziella - učiteljica, Petricig Paolo - učitelj, Strazzolini Giancarlo - lekarnar, Simonitti arh. Valentino - v svobodnem poklicu, Tomasetig Carlo - učitelj, Cernoia Claudio - učitelj, Crainich Giuseppe - uradnik, Venuti Paolo - učitelj in Qualizza dr. Renato - agronom – takšno je zaporedje na listinah – podpisali statut, ki je uradno z devetimi člani potrdil obstoj društva, ki se je takrat lahko hvalilo z vsaj poldrugim letom življenja.

3. člen nam pove, da je bil Petricig Paolo izvoljen kot odgovorni in da so bili Qualizza Renato, Simonitti Valentino in Strazzolini Giancarlo člani vodstva; 4. člen pa, da sta bila Strazzolini Bruna rojena Dorbolò in Cernoia Claudio izvoljena kot revizorja.

Včasih se pripeti kaj neobičajnega. Na primer, zgodilo se je, da so *štirideseto* obletnico potresa v Furlaniji, leta 2016, praznovali, če lahko tako rečemo, s presunljivim številom pobud, vrednih jubileja (dodajmo ob strani, da se društvo Nediža ni izvzelo iz orgije proslavljanja, če ne drugega zato, da bi pričalo o pomembnosti te katastrofe v zgodovini

Beneške Slovenije). Tako je bilo tudi naše društvo, morda kot posledica tega vala, le malo za tem deležno prej nezaslišane pozornosti ob priliki *petinštiridesete* obletnice leta 2017.

Z e-pošto *urbi et orbi* je 19. septembra društvo Nediža objavilo novico o doseženem petinštiridesetem mejniku in o tem, kako je bil dogodek sprejet v Špetru, kraju, kjer ima društvo od vedno svoj sedež – "sedež" je le beseda, saj Center nima na razpolago lastnega prostora za izvajanje svojih dejavnosti, kar lahko štejemo za dokaj redko okoliščino pri društvu s petimi desetletji za sabo.

To je pač tisto kratko sporočilo:

»Kaj bi se bilo zgodilo, če se leta 1972 ne bi začela naša provokacija? Seveda, prej ali slej, kdo bi dosegel, po drugačnih poteh od tistih, ki smo jih mi ubrali, še bolj pomembne cilje. Dejstvo pa je, da smo kljub temu tisto pot prehodili mi.«

S temi besedami je leta 1992 Paolo Petricig, ustanovitelj in trideset let predsednik Študijskega centra Nediža, zaključil kratko besedilo, v katerem je povzemal prvih dvajset let delovanja društva. Danes, 19. septembra 2017, poteka petinštirideseta obletnica: še smo tu.

Čeprav nismo nagnjeni k proslavljanju – še manj pa k samohvalam – se nam ne zdi povsem nekoristno spomniti na to, da imamo za sabo dolgo pot in da se dejavnost, četudi z velikimi težavami, nadaljuje ...

Tudi posvetne oblasti v Špetru – v soglasju z verskimi – so nas počastile zaradi »hvalevredne in večdesetletne dejavnosti na kulturnem področju« (kakor beremo v uradnem sporočilu), tako da so upodobile logotip društva na zvoniku prestolnice Nadiških dolin.

Tako se je glasilo e-sporočilo, spremljala ga je fotografija, ki jo je posnela "naša agentka v Bologni", Irene Lazzarin. Na žalost tukaj ta slika, ponatisnjena v črno belem, dela krivico hvalevrednemu delu mojstrov. Ti so v zelo kratkem času in na dokaj drzen način dokončali brežhibno mojstrovino.

Logotip ŠC Nediza upodobljen na zvoniku v Špetru (slika: Irene Lazzarin) in članek Messaggera veneto z objavljeno vestjo.

SAN PIETRO AL NATISSONE

Sul campanile il simbolo del Centro studi Nediza

Festa per i 45 anni e premio da Comune e parrocchia per il «meritorio e pluridecennale impegno»

► SAN PIETRO AL NATISSONE

Un omaggio in «quota» a garanzia di visibilità. Sulla torre campanaria è comparso un tondo tricolore che decora un lato attiguo a quello dell'orologio: è il logo del Centro studi Nediza, realtà locale che grande ruolo ha avuto (e continua a giocare) in ambito culturale e che ha celebrato ieri il 45esimo di attività.

In segno di riconoscenza per il «meritorio e pluridecennale» impegno del sodalizio l'ente pubblico locale e la parrocchia hanno deciso di riprodurre il simbolo sul campanile. L'opera

è stata realizzata dipingendo un fregio già esistente. Fondato nel 1972 da Paolo Petricig, che per 30 anni ne fu presidente, il Centro studi Nediza ha aperto una vita importante, nelle Valli del Natissone, facendosi promotore di iniziative che vanno dall'ambito socio-educativo al campo della cultura e della ricerca.

Dalla fine degli anni '90 l'attività dell'associazione si è concentrata su campagne fotografiche per documentare il patrimonio storico-artistico del territorio e su indagini relative ai mutamenti del paesaggio antropizzato; il Nediza ha poi promosso il

recupero di archivi familiari e di filmati amatoriali in 8 mm e super 8, in particolare anni '60 e '70. Tutti questi materiali sono stati presentati tramite mostre, pubblicazioni, installazioni e documentari.

«L'ambizione del Centro – si legge sul sito dello stesso – è far convivere al di fuori di ogni prassi specialistica ambiti solitamente distinti e distanti e all'apparenza inconciliabili, quali possono essere la ricerca storica ed etnografica e l'arte contemporanea, con un approccio per certi versi sperimentale nell'uso del materiale trovato».

(L.a.)

Il simbolo riprodotto sul campanile

Neobičajnost dogodka ni bila neopažena. Gotovo jo je zavohala poročevalka Messaggera Veneta, ki je z navdušenjem podala novico in jo močno poudarila v kroniki krajevnega časopisa, vključno s sliko sveže naslikanega zvonika.

»Poklon v višini, ki jamči vidljivost. Na zvoniku se je pojavil tribarvni krog, ki krasí stranico zraven tiste z uro: to je logotip Študijskega centra Nediža, krajevnega pojava, ki je odigral (in še vedno odigrava) veliko vlogo na kulturnem področju«, piše (l.a.), in nadaljuje: »Kot znak hvaležnosti za hvalevredni in večdesetletni trud sta se krajevna uprava in župnija odločili, da bosta upodobili simbol na zvoniku«. Že v povzetku je avtorica članka omenjala »praznik« in »nagrado« in določila občino in župnijo kot posvetno in versko oblast, odgovorni za ta poklon. Da ne bo prišlo do zmešnjave, naj ne izpade kot neprimerno, če navedemo, da so tri barve simbola, o katerem govorimo, sledeče: svetlo oranžna, bela, temno oranžna.

Z razigrano hvaležnostjo je 21. septembra društvo Nediža takoj oživel članek na svoji fb strani.

Vemo, kako je težko doseči rešitev, s katero bi bili vsi zadovoljni, zlasti ko ne obujemo zelo oddaljenih časov in likov, ki so bili že razglašeni za svetnike in postali nenevarni zaradi fosilizacije; konec koncev, pri društvu Nediža se ni nikoli pojavila zaskrbljenost za ekumenizem, prej obratno. Tako se tudi poklon društvu ob priložnosti njegovega petinštiridesetega rojstnega dneva ni izognil vznemirjenju posameznikov in je sprožil nekaj pritožb, kar je bilo sicer zlahka predvidljivo.

Ni torej zbujalo velikega presenečenja hitro za tem poslano pismo uredniku, ki ga je *Messaggero Veneto* objavil v temu namenjenem stolpcu in kjer je podpisnica, iz naše vasi, goreče postavila nekaj vprašanj v zvezi s primernostjo geste in izrazila svojo skrb v zvezi z njeno ceno, mogoče v strahu pred posledicami za finance skupnosti, ter prosila za pojasnila v tej zvezi.

del terrapieno di piazza Libertà, a Udine, invaso dalle erbacce. Siamo al 7 ottobre e la situazione è immutata. Lo stato di abbandono è evidente. Ma i nostri amministratori pensano solo a trasformare una strada (Mercatovecchio) magicamente in una piazza trascurando la vera, unica, irripetibile piazza, come se si trattasse di un anonimo insignificante slargo di estrema periferia. Piazza la cui bellezza in questi splendidi, luminosi giorni di primo autunno viene esaltata al massimo. Anche chi vi transita giornalmente sosta ad ammirare, insieme a qualche turista che fotografa tanto splendore. Evidentemente sindaco e soci sembrano ciechi. E le erbacce restano lì. Mi sembra anche una villanata verso la Danielli, che ha speso tanti soldi per il restauro di tutte le statue. Se fossi la medesima non darei più un soldo a Udine, almeno finché c'è questa Amministrazione comunale.

Maria Locatelli
Udine

SAN PIETRO AL NATISONE Il campanile è di tutti: via la pubblicità

■ Sul Messaggero Veneto del 20 settembre scorso, ho letto con meraviglia che "Comune e Parrocchia" di San Pietro al Natisone hanno premiato il "Centro Studi Nediza" permettendo che il logo di tale sodalizio privato apparisse sul campanile, sulla facciata a fianco dell'orologio e che l'opera è stata realizzata utilizzando un "fregio precedente".

La notizia mi ha lasciato a dir poco sconcertata. Senza nulla togliere ai meriti del Centro, è doveroso fare delle considerazioni: il campanile è il simbolo di una comunità unita e gelosa della sua storia (non per niente esiste il termine "campanilismo") e non può essere usato come vetrina pubblicitaria per nessuno. Il logo di un'associazione o di un'attività su un edificio non ha lo stesso significato del cartellone pubblicitario, indica disponibilità o possesso dello stesso. La questione non è per niente banale: qualunque altro sodalizio privato, più o meno meritorio, potrebbe pretendere di avere la stessa visibilità sul campanile della propria comunità, trasformandolo in un'agenzia pubblicitaria. Mi rattrista constatare che questi pensieri non abbiano sfiorato la mente di chi ha dato il benestare all'opera, senza chiedersi, fra l'altro, che cosa rappresentasse il "fregio precedente". Sarebbe interessante sapere da chi è partita la proposta e chi ha finanziato la sua realizzazione, che non deve essere costata poco. Per la dovuta trasparenza, l'estensore dell'articolo, o chi ha dato il benestare, potrebbe illuminarci?

Magda Succaglia
San Pietro al Natisone

BORSE DI STUDIO Come riconoscere il reale merito

■ Egregio direttore, la proposta di Paolo Colucci (lettera del 2 ottobre scorso) di "una distribuzione delle borse di stu-

Potem ko je izrazila svoje presenečenje in vznemirjenje, poleg zaskrbljenosti za usodo »predhodnega okrasa«, ki so ga uporabili pri izvedbi dela, avtorica pisma poudarja, »ne da bi omalovaževala zasluge Centra«, da je zvonik simbol »složne skupnosti, ki ljubosumno čuva svojo zgodovino, in ne sme biti uporabljen kot oglaševalna deska nikogar«. Nato utemeljuje: »Logotip društva ali dejavnosti na stavbi nima istega pomena kakor oglasna tabla, označuje razpolaganje z njo in posest« – zvonik? Moj bog, ni niti tako slab, če drugega primanjkuje ... – zaključim pa s tem, da jo žalosti to, da ti pomisleki »niso niti za trenutek prišli na misel tistim, ki so delo odobrili«.

Društvo Nediza je dalo tudi to pismo v javnost preko fb. Objava 12. oktobra je želela poleg tega »pomiriti zaskrbljene in vznemirjene« in poudarila, da je bil »predhodni okras« spoštovan v največji meri in da je društvo pokrilo stroške celotnega postopka.

Pismo bralke časopisa,
ki izraža svojo osuplost
zaradi poklona Nedizi.

Kaj naj še dodamo tej lepi pravljici, ki je vsaj tokrat postala resničnost? Samo eno stvar: če so za petinštirideseto obletnico posvetne in verske oblasti v Špetru šle tako daleč, in to na tako odmeven način, pri priznanju zgodovinske pomembnosti dejavnosti društva Nediza in se brez pomislekov podvrgele nezadovoljstvu nekaterih občanov in faranov, kaj lahko zdaj pričakujemo ob približujoči se izpolnitvi pol stoletja življenja našega društva, mi nepopustljivi člani tega Študijskega centra iz dvajsetega stoletja?

Posočje v letu 1991

Slovenija je v letu 2021 praznovala 30-letnico samostojnosti. Pogledjmo, kako je bilo pred tridesetimi leti v Posočju.

Jugoslavija je bila federalna država, v kateri je bilo združenih šest republik. Bila je zelo raznolika skupnost z mnogimi narodi, narodnimi manjšinami, različnimi jeziki, več religijami, različno zgodovino, kulturnimi značilnostmi in običaji. Republike so se zelo razlikovale po gospodarski razvitosti. Pravi čudež je bil, da je bila Jugoslavija kljub mnogim razlikam stabilna in v svetu spoštovana država. Močno vezivo Jugoslavije je bil njen predsednik Josip Broz Tito. Po Titovi smrti leta 1980 so se napetosti med republikami začele poglobljati. V drugi polovici osemdesetih let je začelo prihajati do odkritih spopadov med vodstvi republik, federalni ustroj se je sesuval, krepila se je moč vojske.

Slovenija je začela razmišljati, da bi izšla iz Jugoslavije in da bi postala samostojna država. 23. decembra 1990 je bil izveden plebiscit. Plebiscita se je udeležilo več kot 93% volivcev. Odgovarjali so na vprašanje: »Ali naj Slovenija postane samostojna in neodvisna država?«. 88,5%

Slovenija je začela razmišljati, da bi izšla iz Jugoslavije in da bi postala samostojna država. 23. decembra 1990 je bil izveden plebiscit. Plebiscita se je udeležilo več kot 93% volivcev.

Tudi v Posočju se je na plebiscitu velika večina odločila, da želi živeti v samostojni državi Sloveniji.

vseh udeležencev plebiscita je odgovorilo pritrdilno. Izidi plebiscita so bili obvezujoči in s tem korakom se je začel postopek osamosvajanja Slovenije. Tudi v Posočju

se je na plebiscitu velika večina odločila, da želi živeti v samostojni državi Sloveniji.

Začelo se je leto 1991. Ker sem tega leta v pomembnih dogodkih v Posočju aktivno sodeloval, bo moje pisanje zmes podatkov iz publikacij ter podatkov iz osebnega arhiva in spominov.

Poleti 1989 sem se zaposlil na Občini Tolmin kot načelnik Oddelka za družbene dejavnosti, kamor so spadale kultura, izobraževanje, socialno skrbstvo, vojni veterani, inšpektorji in občinske skupne službe. Tedaj mi je prišla na misel ideja o ustanovitvi muzeja prve svetovne vojne v Kobaridu. Vodil sem odbor za izgradnjo in postavitev muzejske zbirke. Kobariški muzej je bil zgrajen v rekordno kratkem času. Odprt je bil 20. oktobra 1990. Postal je eden najbolj obiskanih muzejev v Sloveniji. Leta 1993 je postal celo Evropski muzej leta.

Nekega dne proti koncu januarja 1991 je v mojo pisarno prišel župan tolminske občine dr. Viktor Klanjšček. Nekam se je obiral in takoj sem

sprevidel, da ima nekaj za bregom. Seznanil me je, da je pripravljali odbor za izvedbo svetovnega prvenstva v kajaku in kanuju na Soči nepreklicno odstopil. Odbor je štel kar 45 članov in je bil imenovan pred štirimi leti. Župan je bil zelo

zaskrbljen, ker je bilo svetovno prvenstvo predvideno v juniju 1991. Povedal je še, da bi bila prava katastrofa in velika sramota, če prvenstvo na Soči ne bi bilo izvedeno.

Prosil me je za pomoč. Še več! Prosil me je, da prevzamem vodenje odbora za izvedbo svetovnega prvenstva na Soči. Rekel je, da je seznanjen, kako uspešno sem vodil odbor za izgradnjo Kobariškega muzeja in še posebej, kako uspešen sem bil pri zbiranju denarja.

Zanimalo me je, kaj je še za postoriti na prireditvenih prostorih. Pa tudi, koliko denarja je odstopljeni odbor pustil v blagajni. Župan

Junija 1991 je bilo na Soči svetovno prvenstvo v kajaku in kanuju.

je našteval, kaj je treba nujno in takoj narediti. Ni pa mi odgovoril na vprašanje, kdo mi bo pomagal in koliko denarja je potrebno za izvedbo prvenstva. Rekel je le še, da se zelo, zelo mudi. Od mene je želel tudi čimprejšnji odgovor, ali sprejemem ponujeno nalogo.

Čez uro ali dve sem ga obiskal in mu povedal, da sem pripravljen voditi odbor.

Kmalu za tem je Izvršni odbor tolminske občine imenoval tričlanski organizacijski odbor, v katerem sta bila poleg mene še Pavel Sivec in Jože Tomažič. Sprva nismo vedeli, kje naj začnemo in česa naj se najprej lotimo. Posebno še, ko smo ugotovili, da v blagajni odstopljenega odbora ni nič denarja. Le to smo vedeli, da je do svetovnega prvenstva le še slabe štiri mesece. Razdelili smo si naloge. Pavel je bil zadolžen za investicije, Jože za športno izvedbo prvenstva, jaz za organizacijske, premoženjske in finančne zadeve. Zopet sem ubral že utečene poti do direktorjev podjetij, do občinskih in državnih funkcionarjev. Ponavljal sem postopke, ki sem jih uporabil pri izgradnji Kobariškega muzeja. Potrebovali smo veliko denarja, ki so ga na naše prošnje prispevala posoška, goriška in ljubljanska podjetja. Denar sta prispevali tudi beneški podjetji Veplas in Hobles. Izgradnjo novega mostu čez Sočo na Trnovem je financiralo podjetje Kraš iz Zagreba. Izredno dragocena je bila pomoč kobariške Tovarne igel, ki je dala na razpolago svoje delavce, ki so v nemogočih razmerah v rekordnih časih opravili velikansko delo. Nekaj denarja je prispevala tudi tolminska občina. Z državnimi funkcionarji in s slovensko vlado pa je bilo dogovarjanje dolgotrajno. Potrebni so bili mnogo prepričevanj, celo groženj, da so dali denar in pripomogli k izvedbi prvenstva.

Naš tričlanski odbor je kmalu ugotovil, da sam ne bo zmožl vsega dela. Predvsem nismo imeli časa, pa tudi obvladali nismo protokola, tiskovnih konferenc, skratka »lišpa«, ki bi izpopolnil zunanjo podobo prvenstva. Ogledovali smo se naokoli in rešitev tudi našli. Žensko z bujno fantazijo, uglajeno in svetovljansko novinarko Katjo Roš. Vključili smo jo v odbor. Imeli smo srečno roko, saj je prvenstvu vdahnila dušo.

Primorski novinarji so v pripravi in pri izvedbi prvenstva odigrali nadvse pomembno vlogo.

S svojo besedo, glasom in sliko so ponesli v svet novice o Posočju in Soči. Zamejsko in italijansko javnost so obveščali Novi Matajur, Dom in Primorski dnevnik.

Beneška časopisa sta pripravila tudi posebni prilogi o svetovnem prvenstvu na Soči.

Predsednik skupnega soškega in ljubljanskega odbora organizacijskega odbora je bil slovenski predsednik Milan Kučan. Predvideno je bilo namreč, da bo na Soči spust, v Tacnu pri Ljubljani pa slalom. Marca 1991 je predsednik Kučan sklical sestanek obeh odborov. Takrat sem se prvič srečal z Milanom Kučanom. Skupne delovne sestanke pri predsedniku smo imeli nekajkrat. Predsednik je bil na sestankih vidno utrujen, neprespan, a še vedno hudomušen. Takrat se je ukvarjal z veliko težjimi zadevami, kot je bila izvedba svetovnega prvenstva. Bližali so se namreč odločilni dnevi pri rojstvu nove države. Na zadnjem sestanku pred prvenstvom nas je prosil, naj prvenstvo izpeljemo dobro, da se ne bomo osramotili pred svetovno javnostjo.

Priprave na prvenstvo so potekale v prelomnih zgodovinskih trenutkih za Jugoslavijo in Slovenijo.

In v takem vzdušju smo z neznansko vnemo, lahko rečemo noč in dan, delali, zbirali denar, se trudili. Naredili smo nov most na Trnovem, poti ob Soči, prireditvene prostore, parkirišča in dostopne ceste v Bovcu, na Srpenici in na Trnovem ter opremili celo petkilometrsko progo v divji soteski Soče. Za vsa dela smo imeli na razpolago le dobre tri mesece.

Najhujše stiske smo doživljali, ko je neredno prihajal denar ali ga je zmanjkovalo. Nemalokrat so izvajalci del delali na častno besedo, da bomo opravljena dela nekoč tudi plačali.

Sredi maja je bil na Soči trening ekip in generalka. Zgodila se je tragedija. Komaj 16-letno italijansko tekmovalko Roberto Capodagli je narasla voda potegnila vase in ni ji bilo več pomoči. Doživljali smo težke trenutke. Še težje mi je bilo, ko sem moral kasneje sprejeti užaloščeno mamo in očeta nesrečne kajakašice. S težavo sem našel nekaj besed tolažbe. Bili so res hudi občutki.

Zadnje svetovno prvenstvo v Jugoslaviji se je uspešno končalo.

Prvenstvo se je hitro bližalo. Celo Posočje je pomagalo. Dihalo je z nami, nas bodrilo. Vse oči so bile uprte v nas. Ali jim bo uspelo, so se spraševali.

V začetku maja smo bili prisotni pri otvoritvi prvega kampa na Kobariškem, kampa Koren pod Kobaridom. Svetovno prvenstvo je spodbudilo korajžne domačine, da so se podali v podjetniške vode.

13. junija se je začelo svetovno prvenstvo. Otvoritvena slovesnost v Bovcu je lepo uspela. Tudi tekmovanja naslednje dni so potekala nemoteno. Razveselili so nas naši kajakaši in kanuisti, ki so osvojili veliko medalj. Poudariti je treba tudi izjemno organizacijsko vlogo Kajakaškega kluba Soške elektrarne iz Solkana pri izvedbi prvenstva.

Tekmovanj na Soči si je ogledalo več kot 25.000 gledalcev. Prvenstvo na Soči se je srečno izteklo. Pohvale so deževale od vsepovsod, tudi od najvišjih predstavnikov svetovne kajakaške zveze in predsednika našega skupnega odbora Milana Kučana.

Nismo ga razočarali. Kljub hudi stiski s časom in s težavnim zbiranjem denarja smo svoje delo dobro opravili.

16. junija so se zaključila tekmovanja na Soči. Sledila so še tekmovanja v slalomu v Tacnu. Tudi tam je vse potekalo v redu. Zadnje svetovno prvenstvo v Jugoslaviji se je uspešno končalo.

23. junija zvečer smo bili prisotni še na zaključni večerji v gostilni na obrobju Ljubljane.

A tedaj se je v Jugoslaviji odvijala drugačna tekma. Slovenija in Hrvaška sta bili tik pred razglasitvijo samostojnosti. Po polnoči, že 24. junija, se je ob odhodu iz gostilne pri naši mizi ustavil predsednik Kučan. Vprašali smo ga, kaj nas čaka v prihodnosti, kako bo naslednje dni. Odgovoril je, da se za prihodnost ni bati, ker je ljudstvo enotno.

In prišel je 25. junij, ko je Slovenija razglasila samostojnost. Dan po razglasitvi samostojnosti Slovenije so se po slovenskih krajih zbirali ljudje, da bi proslavili rojstvo nove države. Povsod so sadili lipe kot simbol slovenstva.

Dan po razglasitvi samostojnosti Slovenije so se po slovenskih krajih zbirali ljudje, da bi proslavili rojstvo nove države. Povsod so sadili lipe kot simbol slovenstva.

Oboroženo posredovanje Jugoslovanske armade, ki je vse bolj prevzemala tudi pristojnosti zvezne vlade, je sledilo enostranski razglasitvi Slovenije za samostojno državo.

V Kobaridu se je 26. junija na trgu zbrala velika množica ljudi. Predsednik Krajevne skupnosti Kobarid Vlado Hvala je navzoče nagovoril z vznesenimi besedami. Spoštovan in častivreden kobariški mož Bogdan Šarf je imel slavnostni govor, v katerem je z izbranimi besedami poudaril pomen lastne države za slovenski narod. Kobariški župnik Franc Rupnik je blagoslovil lipo in slovensko zastavo, ki sta jo na drog dvignila učenca Metka Gomilšček in Tomaž Stres.

In prišel je 27. junij. Niso se še ohladile glave od veseljačenja, ko so nastopile sovražnosti med Jugoslovansko armado in Slovenijo.

Oboroženo posredovanje Jugoslovanske armade, ki je vse bolj prevzemala tudi pristojnosti zvezne vlade, je sledilo enostranski razglasitvi Slovenije za samostojno državo. V Posočju so dopoldan 27. junija iz vojašnice Tolmin poslali pomoč obmejnim stražnicam v Staro selo, Učjo in Predel.

Vojaki iz stražnice Staro selo so blokirali mejni prehod Robič in zahtevali umik miličnikov ter zaprtje prehoda. Prišlo je do pogajanj med miličniki in enoto Jugoslovanske armade. K prehodu so se pomaknile tudi enote Teritorialne obrambe.

Medtem so se začela pogajanja med poveljnikom enote Jugoslovanske armade in varnostnim oficirjem Teritorialne obrambe, ki je usklajeval delo enot Teritorialne obrambe na Robiču.

Poveljnik enote Jugoslovanske armade je zagotovil, da ne bodo streljali prvi. Zahteval je le umik miličnikov z mejnega prehoda. V večernih urah se je razdivjala huda nevihta z nalivi, ki je ustavila vse aktivnosti na obeh straneh. Kmalu po polnoči so se miličniki umaknili in predali mejni prehod v roke vojakom.

28. junija zjutraj je načelnik Območnega štaba Teritorialne obrambe ukazal, da je treba enoto Jugoslovanske armade na bloku Robič napasti in blok zasesti do 14. ure.

Tu bom napisal svoje spomine, saj sem bil tega dne zadolžen za koordinacijo enot Teritorialne obrambe na območju prehoda Robič.

Po prejemu ukaza za napad me je spreletelo. Odločil sem se drugače. Nisem ubogal ukaza nadrejenih. Odločil sem se, da se bom s poveljnikom enote na prehodu Robič in s poveljniki v stražnici Staro selo pogajal. S svojim avtom sem se zapeljal do bloka Robič. Poveljniku enote sem povedal, da prihajam kot pogajalec. Poveljnik je bil moj dolgoletni prijatelj. Videl sem izmučene, neprespane, premočene in premražene mlade, manj kot dvajset let stare vojake. Na postelji v carinarnici je ležal močno bolan makedonski oficir. Zmanjkale so mu tablete za blažitev bolečin. Enota ni imela nikakršne radijske zveze z nadrejenimi v stražnici Staro selo. Poveljnik me je zaprosil, naj grem do nadrejenih v Staro selo in naj se z njimi pogovorim. Povedal sem mu namreč, da smo prejeli ukaz o zavzetju mejnega prehoda s silo ter da mora biti blok zavzet do 14. ure. Poveljujočim v stražnici Staro selo sem predstavil stanje posadke na prehodu Robič. Takoj za tem sem poskrbel za pomoč enoti Jugoslovanske armade na bloku. V stražnici sem v avto naložil hrano, čaj, rezervne obleke in deke za premražene in lačne vojake. Za bolnega makedonskega poročnika sem šel v kobariško lekarno po tablete. Tako otovorjen sem šel zopet na blok. Vojaki so bili zelo hvaležni za vse kar sem jim pripeljal. Hkrati sem jim ponovil našo zahtevo, da morajo zapustiti blok do 14. ure, drugače bo prišlo do spopada.

Oborožen spopad je skrajno sredstvo. Težko mi je bilo, saj so bile starešine Jugoslovanske armade moji dolgoletni znanci, nekateri tudi pristni prijatelji. Vendar je bilo težko tudi njim.

Oborožen spopad je skrajno sredstvo. Težko mi je bilo, saj so bile starešine Jugoslovanske armade moji dolgoletni znanci, nekateri tudi pristni prijatelji. Vendar je bilo težko tudi njim. Dolga leta so opravljali odgovorno delo. Skrbeli so za svoje podrejene, mlade vojake iz vse Jugoslavije. Poleg tega so varovali državno mejo. Bil je čas

hladne vojne. Jugoslovansko – italijanska meja je bila sicer najbolj odprta med Vzhodom in Zahodom. Ne smemo pa pozabiti, da so v Benečiji bolj kot kjerkoli drugje v Evropi tajne organizacije nastopale zelo agresivno do Beneških Slovencev in rovarile proti sosednji državi. Starešine Jugoslovanske armade so morale ob proglasitvi samostojnosti Slovenije

in Hrvaške čez noč zamenjati mišljenje. To lahko primerjamo s situacijo v letu 1948, ko je prišlo do spora s Stalinom in se je Jugoslavija otresla sovjetskega pritiska. Tudi tedaj se je bilo treba odločiti čez noč. Poleg tega so imele starešine Jugoslovanske armade v Posočju svoje družine. Razdvojeni so bili med delovno dolžnostjo, vojaško častjo in med zaprtega domovini ter med skrbjo za družine.

Še dvakrat sem potoval z bloka do stražnice Staro selo in nazaj ter končno prepričal enoto Jugoslovanske armade na bloku Robič, da se je ob 13. uri umaknila z bloka. Tako je v naše roke prišel prvi mednarodni mejni prehod v Sloveniji. Brez boja in zahvaljujoč treznim glavam na obeh straneh.

**Tu lahko z mirno vestjo
zapišem, da mi niti na
kraj pameti ni prišlo, da
bi ukazal napasti vojaško
enoto na bloku Robič,
pa čeprav mi je bilo tako
ukazano.**

Tu lahko z mirno vestjo zapišem, da mi niti na kraj pameti ni prišlo, da bi ukazal napasti vojaško enoto na bloku Robič, pa čeprav mi je bilo tako ukazano. Prav gotovo bi bile žrtve med vojaki in med teritorialci.

Še isti dan sem se na pobudo nekaterih Kotarjev prebil skozi barikade do najzahodnejše stražnice v Sloveniji, do stražnice za Breginjem blizu Mosta na Nadiži oziroma Ponte Vittoria. Pogovoril sem se s poveljnikom stražnice. Obljubil mi je, da ne bo delal težav, jaz pa njemu, da stražnice ne bomo napadli. Sklenila sva celo pisni dogovor, ki ga hranim v svojem arhivu.

V dneh od 29. junija do 5. julija sem bil s svojo enoto na Livku. Spali smo v stražnici, ki je blizu bloka. Ta stražnica je že 28. junija bila v slovenskih rokah, ker je poveljnik stražnice, ki je bil po rodu Slovenec, stražnico predal v roke Teritorialni obrambi.

Z enako metodo kot na Robiču sem poskušal pregovoriti posadko stražnice Livške Ravne, naj se vdajo oziroma naj poveljnik prestopi na našo stran. Uspel sem, da je na stran TO prestopil poveljnik stražnice ter še 18 vojakov. Stražnica Livške Ravne ni prešla v naše roke, ker je 4. julija prišla na pomoč okrepitev iz stražnice Vogrinki.

Vojaki Jugoslovanske armade so se kmalu po tem, ko je bil blok Ro-

bič zopet odprt za promet, umaknili tudi s prehoda Predel. V stražnici Učja so vojaki ostali do konca vojne. Iz vojašnic in stražnic so vsak dan bežali vojaki, tudi do 40 dnevno. Številčno stanje enot Jugoslovanske armade v Posočju se je na ta način zmanjšalo za več kot polovico. Skupaj je tedaj pobegnilo 293 vojakov, enote Teritorialne obrambe pa so zajele še 85 vojakov. Na stran Teritorialne obrambe je prestopilo nekaj podoficirjev in večina civilnih oseb, zaposlenih v armadi. S poveljujočimi oficirji v tolminski vojašnici so potekala pogajanja o prestopu, vendar so bila neuspešna. Starešine so v vojašnici vztrajali do konca, čeprav so ostali skoraj brez vojakov.

Omeniti moram še skladišče na Šentviški gori, kjer je imela armada velikanske količine eksploziva, protitankovskih min, raket in streliva. 30. junija je bilo tudi to skladišče zavzeto. Z zavzetjem skladišča so se v Posočju zaključile večje vojaške aktivnosti. V naslednjih dneh so se izvajale blokade vseh objektov, v katerih so bili vojaki Jugoslovanske armade.

7. julija se je vojna v Sloveniji s podpisom Brionske deklaracije končala. Enote Jugoslovanske armade v Posočju so se 25. julija umaknile iz vseh stražnic v obmejnem pasu in se zbrale v tolminski vojašnici. Tu so vojaki ostali do 18. oktobra, ko je zadnji vojak Jugoslovanske armade zapustil Posočje.

Vojna v Posočju je odmevala tudi v Benečiji. Že drugi dan vojne sta v Kobarid prišla moja prijatelja Miha Koren in Fabio Ciccone. Ponudila sta vsakršno pomoč, ki bi jo rabili. Potem sta nas še večkrat obiskala.

Ganljiv je bil prihod Viljema Černa. Pripeljal je veliko torbo dobrot: salamov, gubanc, kruha, sira. Mislil je, da smo lačni. Bodril nas je in nas spodbujal, naj vzdržimo. Ko sem bil s svojo enoto na Livku, je prišel čez blok matajurski župnik Paškval Gujon. Tedaj sem se nahajal v stražnici pri bloku. Stražar me je poklical in rekel, da nekdo želi vstopiti v Slovenijo. Šel sem do mejne rampe in zagledal mojega prijatelja gospoda Paškvala. Radostno sva se objela. Prinesel je steklenico žganja, ki smo ga z veseljem popili skupaj z livškimi možmi na terasi gostilne Kadore.

Izraz solidarnosti nam je v telegramu izrazil tudi Francesco Koren v imenu radia Rete nord est in nam ponudil pomoč. 1. julija je napi-

sal: »Naša radijska postaja je takoj na vašo razpolago, če jo boste rabili. Srečno Slovenija!«

Tudi moj prijatelj Ado Cont ni pozabil na nas. Prve dni julija nas je dvakrat obiskal in nam prinesel priboljške in seveda nekaj steklenic verduca.

Kmalu po zavzetju prehoda Robič je k nam na blok prišel upokojeni polkovnik Slavko Konavec iz Kobarida in nam prinesel zaboj piva. Polkovnik Konavec je leta 1968 ustanovil v Posočju Teritorialno obrambo in je bil zelo spoštovan mož. S polkovnikom sva šla na italijanski blok in posadki povedala, da je blok na naši strani ponovno odprt. Italijanski posadki sva nesla tudi nekaj steklenic piva. Na obrazih italijanskih obmejnih policistov in carinikov je bilo čutiti veliko olajšanje ob novici, da so na bloku prenehale sovražnosti.

Moja enota 140. diverzantski odred je bila pod orožjem do 21. julija 1991. Tedaj se je tudi zame prenehalo vojaško življenje. A ne popolnoma. Čez nekaj dni so prišli v Posočje vojaški opazovalci Evropske skupnosti, ki so nadzirali izvajanje Brionskega sporazuma. V skupini evropskih vojaških opazovalcev so bili nizozemski, belgijski in francoski oficirji. V Posočju so ostali do konca oktobra. Skupaj s še nekaterimi poveljniki Teritorialne obrambe iz Tolmina sem jih spremljal po Posočju. Razkazovali smo jim naravne in zgodovinske znamenitosti. Skupne večerje in dolgi pogovori so utrdili naše prijateljstvo. Še sedaj se, po tridesetih letih, nekateri bivši opazovalci, tuji oficirji, vračajo v naše kraje. Še se srečujemo in obujamo spomine na veselje, ki je zavladelo po koncu naše osamosvojitvene vojne.

Prelomno leto 1991 se je bližalo koncu. Uresničile so se Kučanove besede, da »nič več ne bo kot je bilo.« Samostojna Slovenija je delala prve negotove korake. Sledilo je priznanje nove države, sprejem v OZN in druge mednarodne organizacije. Nepozabni so dnevi ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo in za nas, ki živimo ob meji, predvsem vstop v šengensko območje. Vesela noč z 20. na 21. december 2007 je zapisana v naših spominih z zlatimi črkami. Tedaj sta Posočje in obmejno območje Videnske pokrajine zaživela skupno brezmejno življenje. Naj tako ostane za vedno!

VIRI IN LITERATURA

Arhiv Zdravka Likarja

Berginc Vito et al.: *Nastanek in razvoj Teritorialne obrambe na Tolminskem med leti 1968 in 1995*, Zveza veteranov vojne za Slovenijo in Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Gornje Posočje, Tolmin, 2018

Kovačič Magda: *1991 – Pomembno leto, ne le za slovenski narod, temveč tudi za slovensko kajakaštvo*, Revija Kajak&Kanu, Kajakaška zveza Slovenije, Ljubljana 2021

Likar Zdravko: *Burno leto 1991*, Revija Kajak&Kanu, Kajakaška zveza Slovenije, Ljubljana 2021

Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin: zbornik 1991, Nova Gorica, 2009

Roš Katja: *Mrauk trideset let kasneje*, Revija Kajak&Kanu, Kajakaška zveza Slovenije, Ljubljana, 2021

Roš Katja: *Nisem te ubil, ker sem se zbal, da bom umrl v tebi*, Svobodna misel, 23. 6. 2006
Slovenija je samostojna!, Delo, 26. 6. 1991

Trdna mreža – Osamosvajanje Slovenije v Zgornjem Posočju, Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo, Tolmin, 2008

Od kmečkih uporov do osamosvojitvene vojne

"Preživeli smo, ker smo se uprli".

/Boris Pahor/

Vsak narod se vzpostavi z uporom. Z uporom zoper nadvlade drugih narodov, prevlade ali okupacije tujih sil ali pa zoper sovražne ali raznarodovalne vere in ideologije. Brez upora ne gre. Ob 30. obletnici Slovenije se spominjamo našega upora zoper idejo velike Srbije, ki nam jo je pod pretvezo ohranjanja Jugoslavije z orožjem vsilil beograjski režim. Ta upor je bil nazadnje najbolj odločilen upor v celotni zgodovini slovenskega naroda, saj z njim prvič dobimo lastno državo in s tem prvič tudi svojo lastno domovino. Domovino, v

Ob 30. obletnici Slovenije se spominjamo našega upora zoper idejo velike Srbije, ki nam jo je pod pretvezo ohranjanja Jugoslavije z orožjem vsilil beograjski režim.

kateri si sodbo pišemo sami, si sami volimo "vero in postave" in smo s tem predvsem sami odgovorni za vse kar storimo, tako za vse dobro kot za vse slabo. Ivan Cankar, ki je najostreje od vseh bičal hlapčevski značaj Slovencev, je žal mnogo prezgodaj umrl, da

bi doživel, v kar je upal in po tihem verjel; upor bazoviških junakov zoper uničevalni in raznarodovalni fašizem, prvo iskro upora, ki je tlela vse do začetkov partizanskega gibanja. Partizanski boj nam sicer še ni prinesel lastne države, nam je pa z zmago povrnil Primorsko in morje in zamejil današnje ozemlje Slovenije. Ostanki hlapčevskega značaja, ki ga je Cankar iz srca preziral, so preživeli pri tistih, ki so aprila 1941 kot hlapci vdano pozdravili in sprejeli tujega okupatorja, pa če je bil

italijanski fašist, nemški nacist ali pa madžarska kopija nacizma. Vdali so se vnaprej, ker da upor zoper mogočno vojaško silo nima smisla, namesto junaštva so sklonili glave in izbrali potuhnjenost, da vihar druge svetovne vojne mine in da drugi umirajo za našo svobodo. Zmagoviti partizanski upor je bil po vojni nagrajen s povrnitvijo ozemelj, poraženi fašisti in nacisti pa so jih izgubili. Poraženi Italija in Madžarska nam kažeta, kako bi bilo z današnjim slovenskim ozemljem, če bi prevladala drža tistih, ki so se odločili za vlogo sluge okupatorja in bi na koncu vojne skupaj z njimi pristali med poraženci.

Uporni predniki

Uporni pa Slovenci seveda nismo bili samo v 20. stoletju ampak že davno prej. Slovenski kmečki upor iz leta 1515, ki je bil daleč največji in najdlje trajajoči upor ponižanih in razžaljenih slovenskih kmetov na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Dolenjskem, se je po štirih mesecih končal s hudim porazom za kmete, ki so tistikrat predstavljali več kot 90 odstotkov celotnega prebivalstva. Ta veliki upor nam je prinesel tudi znameniti prvi letak v tiskani slovenščini, ki je pozival "Le vkup, le vkup uboga gmajna" in katerega original hrani NUK v Ljubljani. In čeravno je enak konec kasneje doživelo še vsega skupaj več kot 170 kmečkih uporov na slovenskih tleh, vključno s slovitimi Tolminskimi puntarji, upori kmetov le niso bili povsem zamen. Že od začetka 18. stoletja se je fevdalizem krhal in bil nazadnje z ukazom avstrijskega cesarja o "zemljiški odvezi", spisanem tudi v slovenščini, 7. septembra 1848 dokončno odpravljen. Tudi Primoža Trubarja lahko štejemo med upornike, ki so svojo zavezanost slovenstvu in pravičnosti oblikovali v času prvih kmečkih uporov, predvsem pa je dal Slovencem najmočnejše orožje, ki ga narod lahko ima; jezik in knjigo ter na tej podlagi kulturo, ki je najtrdnjši steber in določevalec slovenstva vseh časov.

Po prvi svetovni vojni smo se Slovenci ne po svoji krivdi znašli na strani poražencev in plačali strahovito ceno z izgubo Primorske in skoraj tretjine narodnega telesa. Moj nono Rudolf, ki je bil avstrijski vojak

in se je živ in malo manj zdrav vrnil iz ruskega ujetništva, si je ob spominih na izid prve svetovne vojne vedno dal duška in mladim podajal svoj pogled na usodo Slovencev, ki so po porazu Avstro-ogrske končali pod italijansko okupacijo in pod fašističnim škornjem. "Poglejte, kaj napravi politika, mi smo Italijane gonili do Piave in izgubili, Srbi pa so bežali do Grčije in zmagali." Na Trnovski planoti nisem poznal nobenega "nunca", ki bi o prvi svetovni vojni govoril kaj drugače kot moj nono. Prav tako so mi tudi vsi pripovedovali, kako krasna je bila rajnka Avstrija v primerjavi z italijansko fašistično državo. Najvišjo ceno je plačala prav Primorska, okupirana od Italije, v kateri je skoraj v hipu zavladal fašizem, najbolj primitivna in najbolj brutalna oblika nacionalizma. Primorska se je prva uprla, ker je prva občutila in spoznala fašizem, zato tudi na celem Primorskem praktično ni bilo kolaboracije z okupatorjem, ki je zaznamovala osrednjo Slovenijo.

Primorci so preživeli čisto vse najhujše ideološke zablode človeštva v 20. stoletju, fašizem, nacizem in nazadnje še komunizem. Slednji je bil slovenski manjšini v Italiji prihranjen, ker je po vojni živela v demokratični Italiji in uživala neprimerno več političnih pravic in višji življenjski standard od rojakov v Sloveniji. In ravno zato so naši spomini na čas kupovanja kavbojk in kave po Trstu tako različni. Za mnoge Slovence

na italijanski strani so bili tisto zlati časi, ker je Trst neznansko bogatel na račun ekonomskih norosti komunizma, za nas iz Slovenije pa so bili tržaški nakupi bolj kisli in v resnici ponižujoči. O komunizmu še danes marsikje v manjšini slišimo poenostavljene in zelo romantične predstave, enako tudi o življenju v nekdANJI Jugoslaviji. S tem ni nič narobe, le da so dejstva skoraj vedno drugačna od romantičnih predstav. Po Titovi smrti so se vse ideološke zablode in pravlјice o srečnem življenju bratskih narodih v Jugoslaviji skoraj v hipu sesule kot hiša iz kart.

Vselej tleča sovraštva, zlasti med Srbi in Hrvati, pa so povzročila

Po Titovi smrti so se vse ideološke zablode in pravlјice o srečnem življenju bratskih narodih v Jugoslaviji skoraj v hipu sesule kot hiša iz kart.

najhujše zločine in največ žrtev na evropskih tleh po drugi svetovni vojni. V okvirih teh zgodovinskih okvirov in temeljev upornega slovenstva smo Slovenci pričakali čas, ko je prejšnja država pred našimi očmi razpadala in nam ni kazalo drugega, kot da izkoristimo okno priložnosti in se dokončno kot narod osamosvojimo in ustvarimo lastno državo.

Osamosvojitvena vojna

Tistega 25. junija 1991 smo se morali znova upreti agresorju, ki je napadel Slovenijo in jo želel podjarmiti, tokrat Miloševićevemu režimu in njegovi vojaški klik v Beogradu. V boj smo šli odločni in samozavezstni predvsem pa pripravljeni, da tudi za ceno naših življenj obranimo našo komaj rojeno domovino in svobodo. Za nami je bilo dobro leto intenzivnih priprav najožje skupine pripadnikov vojaškim oblastem povsem skrite Manevrske strukture narodne zaščite (MSNZ). Bili smo dobro oboroženi in močno motivirani, predvsem pa prepričani, da bo do spopada zanesljivo prišlo. Ko so padle prve žrtve je bila prav to naša največja prednost, nas so utrdile, sovražniku pa nagnale strah v kosti. Vsi smo odslužili vojaški rok v JLA in bili tam pripadniki posebnih enot, bodisi diverzantskih ali pa vojaške policije. Orožje smo hranili kar doma, z njim redno vadili in ga zato poznali do obisti. Nekaterim je bil spomin na odslužen vojaški rok še čisto svež, star leto dni ali manj, drugim kako leto več, zato smo zelo dobro poznali slabosti razpadajoče

Govoriti slovensko v JLA se je štelo za izzivanje, nacionalistično obnašanje in se je pogosto tudi kaznovalo.

jugoslovanske vojske. Bila je ideološko napihnjen propagandni balon z zastarelim ustrojem, slabo vodena, ideološko votla in politično povsem razklana po nacionalni pripadnosti, od navadnega vojaka do najvišjih častnikov in poveljstva. Slovenci, ki so vojaški rok služili po

letu 1988, so se znašli v težavah že samo, če so častniki pri njih odkrili izvod tednika Mladina, kaj šele, če so jih slišali med seboj govoriti slovensko. Edini dovoljeni jezik v JLA je bila tako imenovana srbohrvaščina. Govoriti slovensko v JLA se je štelo za izzivanje, nacionalistično obnašanje in se je pogosto tudi kaznovalo. Od preko 20 tisoč vojakov

JLA, ki so bili udeleženi pri agresiji na Slovenijo, jih je nekaj tisoč dezertiralo že po prvem tednu vojne, preden je sledil splošen razpad in dokončen poraz poskusa vojaške podreditve Slovenije. Propagandno opevana JLA je nazadnje razpadla še hitreje, kot je razpadla jugoslovanska kraljeva vojska po agresiji sil osi, 6. aprila 1941.

Poslanica Milana Kučana slovenskemu narodu

Osrednji slovenski časopis Delo je 28. junija 1991 na prvi strani objavilo tekst z naslovom "Poslanica Milana Kučana slovenskemu narodu". Šlo je za poziv predsednika in predsedstva Republike Slovenije, ki so ga ob predsedniku sestavljali ugledni izvoljeni predstavniki naroda: Ciril Zlobec, Matjaž Kmecl, Ivan Oman in Dušan Plut. Poslanico, ki je bila sprejeta na prvi dan vojne za Slovenijo, je predsednik Kučan predsta-

vil tudi na nacionalni televiziji in radiu in imela je izjemen odmev. Od prvega dne je bilo stališče slovenskega političnega vodstva jasno, enoglasno in odločno. To je ime-

Od prvega dne je bilo stališče slovenskega političnega vodstva jasno, enoglasno in odločno.

lo ogromen mobilizacijski vpliv na celotno prebivalstvo, na samozavest prestrašenih ljudi in še prav posebej na tiste, ki smo bili pripadniki posebnih enot Teritorialne obrambe in Slovenske policije, ki smo se agresorju prvi zoperstavili z orožjem. "Gre za agresijo na samostojno in suvereno Republiko Slovenijo ter poskus njene trajne okupacije", je bilo zapisano v poslanici. In zato je "Predsedstvo Republike ukazalo Teritorialni obrambi Republike Slovenije, da, če bo potrebno, tudi z orožjem zaščiti objekte in komunikacije, ki so ključnega pomena za življenje ljudi v Republiki Sloveniji in za zavarovanje njene suverenosti". Vse je bilo jasno, bilo je glasno in nazadnje slišano po celem svetu. Od vrhov slovenske politike smo bili pozvani k obrambi domovine in poziv smo izvršili. V poslanici je bil tudi pomemben poziv vsem Slovencem, ki so delali bodisi v državnih organih v Beogradu ali pa v diplomatskih predstavništvi po svetu, da se nemudoma vrnejo domov. Pozvani so ta poziv sprejeli zelo hitro in domala brez izjem. Pripadniki vseh drugih narodov so bili pozvani, naj ne sodelujejo v agresiji

na Slovenijo in tudi na ta poziv je bil odziv, razen nekaj izjem, skoraj popoln. Prav poseben javni poziv predsedstva pa je bil namenjen častnikom in pripadnikom JLA. Vsi častniki in vojaki iz Slovenije so bili s tistim dnem odpoklicani, Republika Slovenija pa jim je zajamčila vse z zakonom določene statusne in socialne pravice. Vojaki JLA iz drugih republik pa so bili pozvani, naj ne sodelujejo pri agresiji na Slovenijo saj jim v nasprotnem primeru ni mogoče jamčiti varnosti na ozemlju Republike Slovenije.

Ljudje v Sloveniji so tistega junija 1991 reagirali povsem drugače kot ob agresiji sil osi leta 1941, ko se je ogromna večina potuhnila ali pa priklonila okupatorju, majhna manjšina pa se je odločila za upor. Tokrat je bilo ravno obratno.

Epilog

Po vojni so se mnogi, ki so se s težavo sprijaznili s hitro in prav gotovo tudi srečno zmago Slovenije v spopadu z JLA, pričeli ukvarjati s teorijami o tem, da je bila vojna kratka zaradi tega ali onega dogovora ali celo zarote in da je imela Slovenija "zgolj srečo", da JLA ni uporabila celotnega arzenala orožja, denimo bombardiranja mest z letali. Dejstvo je, da je JLA to seveda hotela a zaradi notranje gnilosti in pametnih ljudi, ki so se takim norim ukazom uprli, do tega ni prišlo. Hrvatje, ki so Slovence kljub dogovoru o skupni obrambi pred JLA pustili na cedilu in se nam niso pridružili v boju, so po vojni širili špekulacije, da sta se Kučan in Milošević v bistvu dogovorila za kratko vojno in da je bila največja žrtev tega dogovora potem Hrvaška. A je čas pokazal, da je bilo ravno obratno. V tistem času sta bila v rednem stiku ravno hrvaški predsednik Tudjman in srbski Milošević, rezultat pa je bil načrt o delitvi ozemlja Bosne in Hercegovine, kjer je bila vojna nazadnje najbolj krvava. Privedla je do genocida v Srebrenici, ki ni samo sramota tistih, ki so ga povzročili, ampak vse Evrope in sveta, ki sta leta in leta brezbrizno opazovala srbsko obleganje Sarajeva preden je končno padla odločitev za vojaški poseg zoper srbske položaje nad mestom. Šele z oboroženim

posegom zahoda je prišlo do miru in do Daytonskega sporazuma. Ko se je srbska vojska samo 3 leta kasneje lotila etničnega pregona Albancev s Kosova, je do vojaške reakcije zahoda prišlo veliko hitreje, ravno zaradi izkušnje s Sarajevom, ko se je čakanje izkazalo za napako in je bilo izgubljenih na tisoče življenj.

O vseh ostalih domnevnih krivdah Slovenije za razpad Jugoslavije niti nima smisla izgubljati besed in je predvsem nečastno do vseh, ki so v vojni za Slovenijo izgubili svoja življenja in to na obeh straneh. Na strani JLA jih je padlo mnogo več, šlo je za izjemno mlade ljudi, ki so padli za

Ključni povod za razpad notranje že tako povsem razpadle Jugoslavije je bil padec Berlinskega zidu in še bolj razpad mogočne Sovjetske zveze.

račun tujih norosti in zgrešenih preso. Ključni povod za razpad notranje že tako povsem razpadle Jugoslavije je bil padec Berlinskega zidu in še bolj razpad mogočne Sovjetske zveze. A se je Sovjetska zveza razšla mirno in z

dogovori, Jugoslavija pa krvavo, tako kot je napovedal že veliki Miroslav Krleža: "Ko v balkanski krčmi ugasne luč, se zablistajo noži". Poznavanje teh razmer, odločnost ljudi in takratna enotnost političnega vodstva so bili nazadnje odločilni, da smo sprejeli odločitve, ki so bile za vse nas usodne. In ravno v tem je bilo bistvo zgodovinskega stavka, ki ga je prvi predsednik prvega svobodno izvoljenega slovenskega parlamenta, vselej pokončni France Bučar, izrekel ob svojem prvem nagovoru izvoljenim predstavnikom ljudstva. "S konstituiranjem te skupščine lahko menimo, da se je končala državljanska vojna, ki nas je lomila in hromila skoraj pol stoletja". Del politike ga je zaradi teh jasnih besed zelo kritiziral že takrat, ker so verjeli, da državljanske vojne niti ni bilo. Drugi del, za katerega državljanska vojna še kar traja in bi za nazaj spreminjal izid druge svetovne vojne, ga kritizira še danes. A je najbolj pomembno to, da velika večina ljudi to njegovo daljnosežno ugotovitev sprejema. In jo živi.

Kulturna dediščina Gornjega Posočja nas bogati in povezuje

Tolminski muzej v različnih organizacijskih oblikah že dobrih 70 let skrbi za premično dediščino Gornjega Posočja in hkrati predstavlja prvo muzejsko ustanovo na Goriškem. Vse od ustanovitve leta 1950 ima sedež v spomeniško zaščiteni nekdanji Coroninjevi graščini, kjer hrani ter na stalni in občasni razstavah predstavlja bogato in raznoliko kulturno dediščino območja. Muzej je v širši slovenski in evropski prostor preko dediščine ponesel zanimive in ganljive zgodbe iz Posočja. Od leta 2000, odkar deluje pod nazivom Tolminski muzej, je območje zaznamoval s stalnimi razstavami v Tolminu, Podbrdu, na Grahovem ob Bači, Ponikvah, v Kobaridu, Breginju, Podbeli, Potokih, Krnu in Bovcu. Poskrbel je tudi za muzejsko predstavitev arheološke dediščine na Mostu na Soči, ureditev domačije pisatelja Cirila Kosmača na Slapu ob Idrijci in preureditev rojstne hiše pesnika Simona Gregorčiča na Vrsnem.

Tolminski muzej je v zadnjih dvajsetih letih vidno prispeval k razvoju muzejske dejavnosti in ohranjanju kulturne dediščine. Pred leti je npr. na pobudo in na osnovi ideje muzealcev nastala zanimiva kulturnozgodovinska pot *Čez most po modrost* na Mostu na Soči, ki je bila večkrat izpostavljena kot primer dobre prakse. Poleg stalnih in občasni razstav, s katerimi gostuje in se odmevno predstavlja doma in v tujini, muzej vsako leto organizira in koordinira še številne spremljevalne dogodke. Dosedanje delo tolminskih muzealcev je bilo v lokalni

skupnosti in strokovnih krogih prepoznano kot dobro, o čemer pričajo tudi prejete nagrade in priznanja (Valvasorjevi nagradi, nagrada ICOM Slovenija, Murkovo priznanje, priznanja Slovenskega arheološkega društva, občinska priznanja).

Območje treh posoških občin, ki ga muzej pokriva, je bilo v preteklosti pogosto vpeto v razgibana in burna zgodovinska dogajanja, ki so poleg naravnih danosti krojila usodo tukajšnjih prebivalcev, jih razdvajala in povezovala. Za to ozemlje so se v preteklosti potegovali npr. oglejski patriarhi, Goriški grofje, Benečani, Habsburžani, Francozi pa tudi šte-

vilne plemiške družine, ki so imele svoje gradove in vile na Goriškem in širšem območju regije. Tolminska srednjeveška gradova Kozlov rob in patriarhov dvor na Doru, od sredine 17. stoletja pa še t. i. Corononijeva graščina, so bili osrednji prostori, okoli katerih se je širil Tolmin.

Njihovi lastniki in upravljavci so prispe-

vali k razvoju kraja in območja. Srednjeveški Tolmin je bil pomembno središče. Sem so prihajali ljudje iz drugih okolji in na Tolminsko pri-
našali novosti. V Tolmin so vabili tudi takrat znane osebnosti. Zара-
di njihovih potreb so se tu postopoma naseljevali predstavniki novih
družbenih slojev, ki so prav tako prispevali k širitvi in razvoju Tolmina.
Življenje lokalnega kmečkega prebivalstva v teh hribovitih krajih pa
je bilo vedno težko. Njihovi iznajdljivosti, uporništvu in kleni drži gre
zasluga, da so številni rodovi na tem prostoru preživeli, nam pa zapus-
tili izjemno dediščino, ki nas danes povezuje in bogati.

Dediščino, ki jo hrani Tolminski muzej, si zato prizadevamo predsta-
vljati v ožjem lokalnem in širšem evropskem prostoru in seveda tudi v
neposredni soseščini, Videmski pokrajini. Zato smo bili še posebej ve-
seli srečanja – po dolgem času – s predstavniki kulturnih ustanov Gor-
njega Posočja in slovenske skupnosti Videmske pokrajine, ko nas je 21.
januarja 2020 obiskal takratni minister za kulturo mag. Zoran Poznič.
Srečanja so se udeležili tudi vsi trije župani tukajšnjih občin (Tolmin,

**Tolminska srednjeveška gradova
Kozlov rob in patriarhov dvor na
Doru, od sredine 17. stoletja pa še
t. i. Corononijeva graščina, so bili
osrednji prostori, okoli katerih se
je širil Tolmin.**

Kobarid in Bovec), predsednica Slovenske kulturno-gospodarske zveze Videmske pokrajine Luigia Negro, predsednik Inštituta za slovensko kulturo iz Špetra Giorgio Banchig in predsednica Kulturnega društva Ivan Trinko Iole Namor. Predstavniki kulturnih ustanov smo ministru predstavili naša prizadevanja za ohranjanje slovenske kulture in kulturne dediščine v Posočju in Videmski pokrajini ter opozorili na težave, s katerimi se srečujemo. Minister je na srečanju izpostavil izjemno dragocen doprinos vseh ustanov in organizacij za kulturno in narodno zavest na tem območju. Dodamo lahko, da ima pri tem velik pomen prav naša raznolika kulturna dediščina iz različnih zgodovinskih obdobj. Žal pa še vedno ni vsa kulturna dediščina prepoznana kot vrednota in na momente se celo zdi, kot da bi se je sramovali.

V letu, ko je Tolminski muzej obeleževal 70. obletnico delovanja, smo na pomen dediščine želeli še posebej opozoriti. Ideji so deloma botrovali tudi ukrepi za zajezitev širjenja okužb s koronavirusom. Z razstavo *Posoška dediščina na ulici*, postavljeno na ulicah Tolmina, Kobarida in Bovca, je muzej na poseben način ljudem približal preko 40 zgodb zanimivih predmetov iz muzejskih zbirk. Med njimi so bili etruščansko-italska čelada izpod Krna iz 2. ali začetka 1. stoletja pred našim štetjem, grški sovji skifos iz 5. stoletja pred našim štetjem, rih-tarski meč iz Ruta, ki je bil simbol županove oblasti, poštni rog, ki je nekoč naznanjal prihod poštne kočije v Tolmin, krplji, rudarska sekirica in kapa, ki pričata o rudarjenju na Bovškem, krošnja – posebna oprema potujočega bovškega prodajalca drobnega blaga, pripomoček za gretje postelje *škaldalet*, bosanski fes, ki priča o bosansko-hercegovskih vojaki na soški fronti, portret pesnika Simona Gregorčiča (delo slikarja Antona Čeha) ter harmonij, ki ga je izdelal Josip Lenarčič z Vrhnike in na katerega so nekoč igrali člani družine pisatelja Cirila Kosmača. Zanimivi predmeti z Bovškega so bili z besedo v slovenskem in angleškem jeziku ter fotografijo predstavljeni na pročelju bovškega kulturnega doma, kobariška dediščina na trgu ob cerkvi v Kobaridu in ob vhodu v trgovino Mlekarne Planika Kobarid, izbrani predmeti s Tolminskega pa po ulicah osrednjega dela Tolmina. Z razstavo je Tolminski muzej

opozoril na neprecenljivo bogastvo materialne dediščine, obenem pa se tudi zahvalil vsem, ki z obiskom, donacijami ali na drugačen način sooblikujejo muzejsko dejavnost in pomagajo pri ohranjanju kulturne dediščine tega prostora.

V Tolminskem muzeju zadnja leta posvečamo več pozornosti tudi predstavljanju nepremične kulturne dediščine, ki nas obdaja, predvsem pa ozaveščanju o njeni izjemnosti. Tako smo ob 50. obletnici smrti arhitekta Jožeta Plečnika (1872-1957) v cerkvi Obiskanja Device Marije v vasi Ponikve v prostoru nad nekdanjo zakristijo uredili manjšo razstavo o zgodovini in obnovi cerkve po zamislih arhitekta Plečnika. Gre za edino Plečnikovo cerkev na Primorskem. Ob tem naj izpostavimo, da so izbrana dela arhitekta Jožeta Plečnika v Ljubljani od leta 2021 na seznamu Unescove svetovne dediščine.

Muzej je izvedel tudi obsežne raziskave ter poskrbel za nova odkritja in zanimive predstavitve še nekaterih izjemnih kulturnih spomenikov, kot so cerkev sv. Lenarta v Volčah (zbornik *Cerkev v cerkvi*), grad na Kozlovem robu in lokacija nekdanjega patriarhovega dvora na Doru v Tolminu, Spominska cerkev Sv. Duha v Javorci ter nemška kostnica pri Tolminu. Z gostovanji razstav o Spominski cerkvi v Javorci (tudi v Kulturnem centru Lojze Bratuž v Gorici, pa na Dunaju, v Beljaku, Pragi, na Reki in v Idriji) in razstavo *Nemške kostnice med Sočo in Piavo* je muzej povezal številne strokovnjake ter ustanove iz držav članic Evropske unije (EU). V svet je ponesel sporočilo miru, pomembnost sodelovanja in solidarnosti ter medsebojnega spoštovanja. Z razstavo *Keltskih konj topot* je muzej poskrbel še za sodelovanje na arheološkem področju med muzeji

Muzej je izvedel tudi obsežne raziskave ter poskrbel za nova odkritja in zanimive predstavitve še nekaterih izjemnih kulturnih spomenikov, kot so cerkev sv. Lenarta v Volčah (zbornik *Cerkev v cerkvi*), grad na Kozlovem robu in lokacija nekdanjega patriarhovega dvora na Doru v Tolminu, Spominska cerkev Sv. Duha v Javorci ter nemška kostnica pri Tolminu.

iz Slovenije ter Bosne in Hercegovine (BiH), prvo po razpadu Jugoslavije. Akciji je vnesel še solidarnostno noto, saj smo na našo pobudo v Sloveniji takrat zbrali bogat nabor strokovne literature, ki so jo različne slovenske ustanove donirale, mi pa smo jo predali muzejem v Sarajevu, Doboju in Goraždu. Z majhno – le sedem zaposlenih –, srčno in prizadevno ekipo je muzej s predstavljanjem kulturne dediščine evropskega pomena na območju EU in BiH Posočje »ponesel« tudi v širši evropski prostor.

Ob tem bi izpostavila dobro sodelovanje direktorice muzeja z dr. Morenom Baccichetom in oblikovalko Annaliso Marini. Epidemiji navkljub smo uspeli združiti moči in pripraviti razstavo, s katero smo simbolno povezali kraje ob rekah Soča, Piava in Tagliamento, ki so jih zaznamovali dogodki med 1. svetovno vojno in po njej. Tu imam v mislih povojno urejanje vojaških pokopališč, ki je potekalo v več fazah in se zaključilo z gradnjami monumentalnih kostnic. Panojska razstava, postavljena poleti 2020 na ploščadi pred stavbo Tolminskega muzeja, je izpostavila nemške kostnice. Avtorica prispevka je na razstavi predstavila nova spoznanja o nemški kostnici v Tolminu, medtem ko je italijanski avtor predstavil podobne objekte v severni Italiji. Na mednarodni razstavi so bila izpostavljena nemška svetišča, ki jih ne povezuje samo prva svetovna vojna, temveč tudi njihov snovalec: krajinski arhitekt Robert Tischler. Ta je bil v letih 1926-1959 glavni arhitekt Nemškega združenja za oskrbo (nemških) vojnih grobov (na kratko Volksbund ali VDK). Na razstavi smo predstavili Tischlerjeve spomenike v krajih Quero, Feltre, Pordoi in Pinzano al Tagliamento ter pri Tolminu. Razstava Tolminskega muzeja in katalog, ki smo ga izdali, sta prispevala k večji prepoznavnosti tega kulturnega spomenika ter povezovanju posameznikov in različnih ustanov na slovenski in italijanski strani (Commissariato alle onoranze ai caduti in guerra v Rimu, občini Quero Vas in Pinzano al Tagliamento, Pokrajinski arhiv Nova Gorica in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije OE Nova Gorica). Razstava je bila dvojezična (slovensko-angleška), katalog pa je bil izdan v dveh jezikovnih različicah, slovensko-nemški in italijansko-angleški. Od leta 2015, ko smo prevzeli strokovno skrb nad nemško kostnico, si v muzeju pri-

zadevamo opozarjati na ta arhitekturni in pietetni spomenik padlih v 1. svetovni vojni, hkrati pa delovati povezovalno, ne le doma, ampak tudi v tujini. Plod tovrstnega povezovanja in sodelovanja je bila tudi razstava v Pinzanu al Tagliamento leta 2019, na kateri je bila predstavljena tudi nemška kostnica pri Tolminu. Z našim delom smo dokazali, da lahko kulturna dediščina povezuje in bogati ter da s sodelovanjem lažje premagujemo prepreke, kot nam jih je npr. prinesel čas epidemije.

V letih 2020-2021 pa smo v Tolminskem muzeju namenili več pozornosti tolminskim grajskim stavbam, ki smo jih uvodoma že omenili. Poudarek je bil na raziskavi starega gradu, ki je bil v času nastanka poimenovan Kozlov rob oz. nemško Pockenstein. Danes z imenom Kozlov rob poimenujemo celotno vzpetino nad Tolminom. Leta 2020 so na gradu v okviru projekta MERLINC program Interreg Ita-Slo potekala obsežna arheološka izkopavanja. Ta so prinesla nova spoznanja in zanimive najdbe, ki so pomembno obogatile arheološko zbirko Tolminskega muzeja. Prav slednje so omogočile jasnejši vpogled v grajski obrambni sistem in bivalne pogoje grajskih prebivalcev, hkrati pa tudi v njihove dragocenosti. Arheološko sondiranje na Doru pa je nedvoumno potrdilo lokacijo nekdanjega patriarhovega dvorca, izpričanega v zgodovinskih virih, in izjemno srednjeveško arhitekturo, ki se skriva pod zemljo. Širši javnosti smo vse to prikazali na razstavi *Trije gradovi, tisoč zgodb*, ki smo jo pripravili leta 2021 na Mestnem trgu pred stavbo muzeja. Razstava obravnava tri grajske stavbe, ki so v preteklosti Tolminu dajale

Grad Kozlov rob se v virih omenja v 12. stoletju, Dvor na Doru pa je bil vsaj od konca 13. stoletja letna rezidenca oglejskih patriarhov.

močan pečat, sedanje lokalno prebivalstvo pa se tega potenciala še ne zaveda najbolje. Vloga in pomen teh stavb sta bila različna in sta se skozi stoletja tudi spreminjala.

Grad Kozlov rob (zgornji grad) je najpomembnejši srednjeveški grad severno od Gorice in se v virih omenja v 12. stoletju, a je po vsej verjetnosti starejšega izvora. Dvor na Doru (spodnji grad) pa je bil vsaj od konca 13. stoletja letna rezidenca oglejskih patriarhov. Najmlajša izmed tolminskih grajskih stavb je Coroninjeva

graščina, v osrednjem delu katere danes domuje Tolminski muzej. Kozlov rob in dvorec Na Doru sta kulturna spomenika širšega pomena, tudi čezmejnega prostora. Osrednji del Coroninijeve graščine pa je danes izjemen predvsem zaradi materialne dediščine lokalnega, državnega in širšega pomena, ki jo v njem hrani in predstavlja Tolminski muzej. S tolminskimi gradovi so povezane tudi številne zanimive zgodbe in legende. Ena izmed njih je legenda o tem, da je bil Dante Alighieri v Tolminu gost oglejskega patriarha Pagana della Torre in da je ob obisku Tolminskih korit in Zadlaške jame našel navdih za kantiko Pekl Božanske komedije. Ob 700. obletnici smrti Danteja Alighierija smo se na razstavi dotaknili ljudskega izročila o njegovem obisku Tolmina, ki je nastalo na podlagi virov 16. stoletja. S projektom MERLINC.V, z razstavo in obsežnim zbornikom Tolminskega muzeja smo na nek način ponovno vzpostavili vez, ki je v preteklosti v tem prostoru že obstajala. Kulturno dediščino na mejnem območju Slovenije in Italije namreč povezuje skupna zgodovina, pa tudi številne plemiške rodbine, ki so ta prostor sooblikovale in tukaj zapustile številne gradove, dvorce in vile. Izpostavila bi npr. Goriške grofe in rodbino Coronini, ki so nedvomno zaznamovali goriški prostor in tudi Tolminsko.

Že prvi tolminski muzealci so se zavedali pomena ohranjanja nepremičnih spomenikov, zato ne moremo mimo aktivnosti, vezanih na Spominsko cerkev Sv. Duha v Javorci. V letih, ko je ta objekt nezadržno propadal, so opozarjali in poskušali po svojih močeh cerkev vsaj zasilno zaščititi. Pritisk javnosti je v osemdesetih letih 20. stoletja ponovno obrnil kolesje spominski cerkvi v prid. V letih 1980-1982 je doživela drugo večjo prenavo. Leta 1998 pa je objekt poškodoval potres in treba je bilo ponovno pristopiti k obsežnejši prenovi. Ta je potekala v letih 2004-2005. Tolminski muzej je na izjemen spomenik, ki je bil širši javnosti manj poznan, želel opozoriti ob stoletnici izgradnje. Po srečnem naključju je s pomočjo na Dunaju pridobljenega novega dokumentarnega gradiva družine Geyling raziskal zanimivo zgodbo nastajanja cerkve leta 1916 ter njeno usodo po koncu 1. svetovne vojne. Rezultat raziskave

je odmevna razstava *Spominska cerkev Sv. Duha – sto let »bazilike miru«* in obsežna monografija. Po prvi predstavitvi leta 2016 v Tolminu je razstava gostovala še v šestih evropskih mestih. Tolminski muzej je medtem aktivno sodeloval tudi pri pripravi nominacije Spominske cerkve v Javorci za Znak evropske dediščine, ki ga je leta 2017 tudi pridobila. Odprle so se nove pobude in priložnosti sodelovanja z drugimi nosilci Znaka evropske dediščine. Združeni v tej pestri evropski raznolikosti so tudi trije slovenski nosilci Znaka evropske dediščine: Partizanska bolnica Franja (2014), Spominska cerkev Sv. Duha v Javorci (2017) in Prešernova Zdravljica (2019). Nam blizu sta še Fort Cadine (Trento) in muzej Casa De Gasperi (Pieve Tesino) v Italiji. Skupaj z Občino Tolmin smo se v želji, da širši javnosti predstavimo vseh 48 raznolikih nosilcev Znaka evropske dediščine, leta 2021 odločili postaviti v Tolminu in nato še pri Spominski cerkvi v Javorci razstavo, ki jo je pripravila Evropska komisija. Ob tem naj izpostavimo, da se Znak evropske dediščine podeljuje spomenikom, ki so imeli pomembno vlogo v zgodovini, kulturi in izgradnji Evropske unije. Evropska komisarka Mariya Gabriel je v uvodu razstave zapisala, da je kulturna dediščina duša Evrope in da uteleša naše evropske vrednote. In prav evropske vrednote, kot so mir, solidarnost, toleranca in človekovo dostojanstvo, skušamo nosilci Znaka preko različnih aktivnosti in z vključevanjem mladih še posebej izpostaviti ter jih spodbujati k uresničevanju teh vrednot.

V spominski cerkvi Sv. Duha v Javorci izstopa njena secesijska podoba z vso barvitostjo v notranjosti in motiviko, ki si jo je zamislil in tudi poustvaril njen snovalec Remigius Geyling. V vojnem času so cerkev gradili nekateri že uveljavljeni umetniki in obrtniki, spet drugi pa so se ob delu v Javorci šele kalili.

Tudi v lokalnem okolju se danes ponašamo z izjemnimi umetniki in njihovim opusom. Nedvomno je eden izmed teh slikar Tone Kralj, ki je v cerkvah s poslikavami v fresko tehniki na svojstven način zaznamoval zahodni del slovenskega prostora. V Tolminskem muzeju na stalni razstavi predstavljamo dve njegovi večji sliki: *Srečanje tolminskega grofa [Jakoba Antona] Coroninija s tolminskimi puntarji v Solkanu 27. marca 1713*

in *Nazi cirkus*. Ponosni smo tudi na izjemno zbirko, ki jo je še za življenja muzeju daroval tolminski rojak Vladimir Kavčič – Jean Vodaine (1921 Čiginj – 2006 Pont-à-Mousson, Francija). Gre za dela izjemnega pesnika, tipografa, slikarja in tiskarja, ki je živel in delal v Franciji in tam prejel tudi prestižne nagrade, kot sta leta 1999 odlikovanje francoskega ministrstva za kulturo in naziv viteza umetnosti in literature. Po njem sta danes v Basliexu in Basse-Yutz poimenovani tudi ulici. Ob njegovi 100. obletnici rojstva smo v muzeju pripravili pregledno likovno razstavo in veseli smo, da si je razstavo ogledal tudi njegov vnuk. Prvo razstavo Vodainovih del smo v muzeju pripravili že leta 2002 v sodelovanju s Pilonovo galerijo in takrat se je odprtja udeležil tudi avtor sam. Po tisti razstavi je muzeju v trajno last zapustil 134 likovnih del (slike, grafike, plakate, tipografska dela) in zanimiv osebni arhiv. Na razstavi leta 2021 smo širši javnosti predstavili izbor iz te zbirke ter izdali še katalog v slovenskem in francoskem jeziku. Danes z veseljem gledam nazaj, ko smo mu leta 2002 izpolnili željo in mu omogočili, da je le nekaj let pred smrtjo še zadnjič razstavljal v domačem kraju, katerega ni nikoli pozabil, tako kot tudi ne slovenske besede. Svoje slovensko poreklo je tudi vedno ponosno izražal.

V Tolminskem muzeju smo pozorni na likovne ustvarjalce, ki so po rodu ali kako drugače vezani na prostor, ki ga pokrivamo. Tako smo npr. pred leti v muzeju razstavljali dela slikarja Andreja Kosiča iz Gorice. Leta 2020 pa smo pripravili zanimivo razstavo slik na steklo Clare Lapanja in veseli smo, da smo z razstavo od 27. 5. do 31. 8. 2021 gostovali tudi v Beneški galeriji v Špetru Slovenov/San Pietro al Natisone. Avtorica Clara Lapanja je slovenskih korenin. Njen oče je bil s Slapa ob Idrijci, mama iz Roč na Tolminskem, sama pa večji del svojega življenja živi v Huminu (Gemona del Friuli). Zato ne preseneča, da na svojih slikah na steklo upodablja motive domačega mesta Humin, pa tudi podobne sorodnikov in krajev njenih staršev ob reki Idrijci, kjer je kot otrok preživela več poletij in kamor se še vedno rada vrača. Razstavljena dela so objavljena v dvojezičnem katalogu razstave.

Uvodoma sem se dotaknila zgodovinske podobe območja, naj z njo tudi zaključim. Tolminski rojak, zgodovinar Simon Rutar (1851-1903) je napisal izjemno delo *Zgodovina Tolminskega*, ki je prvič izšlo leta 1882 in je še danes neprecenljiv zgodovinski vir. Gre za prvo monografijo o našem območju. Bogat opus priča o njegovem velikem prispevku k proučevanju zgodovine domačega in njemu bližnjega okolja. Raziskoval je tudi preteklost Beneške Slovenije in objavil delo *Beneška Slovenija* s podnaslovom *Prirodoznanski in zgodovinski opis s 15 podobami* (1899). Leta 2021, ko obeležujemo 170. obletnico njegovega rojstva, je v založbi Slovenske matice izšla prav njemu in njegovi publikaciji posvečena nova znanstvena monografija *Simon Rutar in Beneška Slovenija*.

Naša skupna preteklost se v prostoru odraža tudi v značilni arhitekturi. In tudi tega segmenta smo se leta 2021 lotili v Tolminskem muzeju ter pripravili zanimivo razstavo s katalogom o arhitekturi, ki v našem prostoru počasi izginja. Etnološko-fotografska razstava *Seniki med Kobarridom in Tolminom* prikazuje senike, značilno in nekdanje pomembno stavbno dediščino območja. Avtor fotografskega dela razstave Elvis Jerkič in pisec Pavel Četrtnič sta vsak na svoj način pristopila k raziskovanju in prezentaciji teh nekdanjih nepogrešljivih stavb, predvsem pa poskrbela za njihovo dokumentiranje na terenu. Zasledila sem, da se je podobne naloge lotilo tudi Društvo Kobilja glava in pripravilo študijo o kmečki arhitekturi v občini Dreka, poleg kozolcev in pajštev pa izpostavilo prav senike. Vida Rucli je uredila spletno publikacijo *Študija kmečke arhitekture Dreke / Studi sull'architettura rurale di Dreka*.

Še ena priložnost za povezovanje, izmenjavo znanj in vedenj ter sodelovanje.

Pa dobrodošli v Tolminskem muzeju.

Peter Podreka

prvi zaveden Beneški Slovenec

ob dvestoletnici rojstva

Dne 16. februarja 1822 se je v Špetru rodil Peter Podreka, "prvi beneški Slovenec, ki se je začel zavedati svojega rodu", je v Trinkov koledar 1973 zapisal Jožko Kragelj, ki je vrsto let skrbel za urejanje in izdajanje našega koledarja. To je bilo mnenje tudi Ivana Trinka, ki je Podreko opisal kot človeka veselega značaja, miroljubnega, prijaznega in duhovitega. Italijanski znanci pa so mu pravili "gentiluomo della montagna" (žlahtni hribovec).

Peter Podreka je študiral v Čedadu, nato v videnskem semenišču, kjer je bil ordiniran za duhovnika leta 1848. Vsaj eno leto pred posvečitvijo je bil naročen na *Kmetijske in rokodelske novice* in je verjetno poznal tudi slovensko nabožno literaturo ter pridigarske narečne rokopise, zato se je od samega začetka lotil pisanja lastnih pridig. Pavle Merkù je štiri njegove pridige, iz obdobja 1848-54, objavil leta 1972 in o njegovem jeziku napisal, da "je lep, sočen, pristen, blagoglasen, živ, klen, pač učinkovito izrazilo nadarjenega besednega oblikovalca". Ocenil je tudi, da si pridige zaslužijo večjo pozornost kakor njegove pesmi.

Peter Podreka je bil najprej kaplan na Trčmunu (1850-1856), kjer je skrbel za duševno in tudi telesno stanje svojih ljudi, bil jim je učitelj in pravi oče ter jim pomagal na vse možne načine. V tistih letih je razsajala kuga in Peter Podreka je bil znan po vseh matajurskih vaseh tudi kot dober zdravnik.

S Trčmuna se je vrnil v svojo rojstno vas Špeter, kjer je neutrudljivo

delal 17 let. Od leta 1873 do smrti leta 1899 pa je bil kaplan v Roncu, kjer je bodisi z besedo, bodisi z zgledom razvil sodobno sadjarstvo in to do take mere, da je prejel številna odlikovanja. Pridelek breskev pa je postal zelo pomemben vir zaslužka za domače ljudi.

“Ker je Podreka živel ob meji, je rad zahajal čez Livek v Kobarid in se spoznal z raznimi slovenskimi možmi, ki so ga navdušili za slovenski jezik. Priskrbel si je knjige in začel tudi sam pisati. Čutil pa je, kako težko je najti primerne izraze, ker mu je manjkalo besedni zaklad. To je povedal tudi v neki pesmici, kjer pravi:

Mili glasovi tam na Savi, Soči, Dravi se glasé:
na Nediži so hripavi, težko z njimi se vrste.

Kljub težavam – je napisal Kragelj – mu je uspelo, da so nekaj njegovih pesmi natisnili”.

Sodeloval je z nasveti s poljskim jezikoslovcem B. de Courtenayjem, ki je bil večkrat njegov gost, dopisoval si je z Luko Jeranom, urednikom *Zgodnje Danice* in je bil v prijateljskih odnosih z Janezom Hrastom z Livka, tedanjim ravnateljem goriškega semenišča.

Skupaj s špetrskim duhovnikom Mušičem je pripravil “Katekizem za Slovence videmske nadškofije” in ga dal natisniti v Gorici leta 1869. Med ljudi je širil slovenske molitvenike in knjige Mohorjeve družbe, pri duhovnikih pa je spodbujal ljubezen do slovenskega jezika in do ožje beneške domovine.

Peter Podreka je napisal več priložnostnih pesmi, posebno ob novih mašah. Ohranile so se le nekatere v Trinkovi zapuščini. Med njegove najbolj znane pesmi gotovo sodi “Predraga Italija”, ki jo napisal pod vplivom takratnega protiavtstrijskega čutenja in v prepričanju, da bo prihod Italije po plebiscitu zagotovil beneškim Slovencem pravice, ki so jih uživali pod beneško republiko.

Predraga Italija
Preljubi moj dom

Do zadnje moje ure
 Jest ljubu te bom.
 Si u kjetnah živiela,
 Objokana vsa
 Na dikla špotljiva
 Do zdaj si ti bla
 Raztrgi te kjetne,
 Obriši suzo,
 Gor uzdigni bandiero
 Treh farbah lepo ...

Motil se je. Vsa pričakovanja so se pokazala iluzorna in prav takrat se je začela težka raznarodovalna politika do beneških Slovencev.

Leta 1871 je goriški list *Soča* objavil pesem "Slovenija in njena hčerka na Beneškem" s podpisom Domoljub na Beneškem, ki je bila po Trinkovi oceni njegova najboljša pesem. Imela je lep odmev in Simon Rutar jo je objavil na prvi strani svoje Beneške Slovenije (1899).

Kaj jočeš se li ti krasotica?
 Kaj v klavernih mislih živiš?
 Si tudi ti moja hčerkica,
 Mi vedno pri sercu stojiš.
 Glej! tvoje sestrice na Dravi,
 Na Soči, na Savi si že
 Pripravljajo lovor,
 Da v slavi Veselo vse ovenčajo me.
 Ah! mamica draga i mila!
 Okove i žulje poglej
 Ki nosim, i bom jih nosila
 Jaz v svojem domovji vselej.
 Jaz nisem ne v uradu, ne v šoli
 Da ravno tu od vekov živim,
 Ko tujka beračim okoli,

Le v cerkvi zavetje dobim.
Ne poznam veselja, radosti,
Le solza mi solzo podi
Po bledem obličju, do kosti
Me tuja pijalka mori.
In mamka, na mojo gomilo,
Te prosin, položi na njo
Cipresovo tužno vezilo,
In kani iz očesa solzo.
Ne misli tak' hčerka slovenska,
Ne obupaj na lastni prihod,
Naj pride še sila peklenska,
Ne vniči slovenski zarod!

Podrekov sorodnik, Carlo Podrecca, je to pesem v slovenščini in italijanskem prevodu objavil v svoji knjigi *Slavia Italiana* (Čedad 1884).

Njegova najbolj znana pesem pa je "Slavjanka na Beneškem", ki jo je v mariborski *Zori* (1874) objavil pod psevdonimom Beneški Slovenec. Ena kitica te pesmi pravi:

Jaz nisem Taljanka, pa tudi ne bom,
sem zvesta Slavjanka in ljubim svoj dom.

Pesem je uglasbil takratni kobarški učitelj in pevovodja Srečko Carli. Ko je leta 1878 Podreka šel v Kobarid, ga je pevski zbor pozdravil s to pesmijo, kar ga je tako navdušilo, da ko se je vrnil domov je zložil in kobaridskemu zboru poslal pesem "Kobaridskim pevkam". Uglasbil jo je Hrabroslav Volarič in ji dal naslov "Slovenskim mladenkam". V pesmih toži o usodi slovenščine na Beneškem, a veruje, da tudi "sila peklenska ne uniči slovenski zarod" in da se bodo združili "sini slavjanski v en rod velikanski". Pesem je bila objavljena v goriški *Novi Soči* (1890) in v *Ljubljanskem Zvonu*.

Njegovo literarno prizadevanje je močno vplivalo na mladega Ivana

Trinka, ki je napisal: "Bil je čista iskrena duša slovanska in je širil, kjer je mogel, narodno zavednost. Pisatelja teh vrstic, šele mladega dijaka, je on spravil na pravo pot". (I. Trinko, Beneška Slovenija, zgodovinski oris. 1923, Trst)

(Povzeto po PBL in Trinkovem koledarju 1972)

Muzeji: živi prostori manjšinskih jezikov

Kakšno vlogo imajo ali bi lahko imeli muzeji pri zaščiti manjšinskih jezikov? Kaj in koliko je bilo storjeno v dvajsetih letih od uvedbe zaščitnega zakona št. 482/1999? Na ta pomembna vprašanja smo želeli vsaj delno odgovoriti s posvetom, ki ga je v petek, 2. julija organiziral v Beneški palači v Naborjetu Inštitut za slovensko kulturo v sodelovanju z Muzejem rezijanskih ljudi. Naslov posveta je bil "Muzeji: živi prostori manjšinskih jezikov / Musei: luoghi vivi delle lingue di minoranza".

Izbira Kanalske doline ni bila naključna, saj je to pravzaprav edino območje v Evropi, kjer so zgodovinsko prisotni jeziki treh evropskih jezikovnih skupin: slovanske, germanske in latinske.

Posvet je bil del bogatega in zanimivega programa dejavnosti, ki ga je v spomin na dvajseto obletnico razglasitve državnega okvirnega zakona o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin v Italiji promoviral Inštitut za slovensko kulturo. Podprla ga je dežela Furlanija Julijska krajina.

Predstavljene so bile izkušnje in dobre prakse nekaterih muzejev v naši deželi, ki delujejo v okviru jezikovnih skupnostih. To je bila odlična priložnost za oceno vloge muzejev pri krepitvi manjšinskih jezikov v domači skupnosti in obenem njihovi promociji pri obiskovalcih.

"Muzeji so mostovi med ljudmi in kulturami; muzeji spodbujajo sodelovanje in raznolikost, muzeji inovirajo in eksperimentirajo, da bi se odzvali na družbene, gospodarske in okoljske izzive naše problematič-

ne sedanjosti". To so besede Alberta Garlandinija, predsednika ICOM (International Council of Museums) ob mednarodnem dnevu muzejev, ki ga obeležujemo 18. maja.

To so zame zelo pomembne besede.

Na posvetu je bilo mogoče videti prav to vlogo muzejev, saj na eni strani prispevajo zlasti k ohranjanju domačega jezika tudi s tem, da ga uporabljajo pri različnih muzejskih dejavnostih, na drugi strani jezikovno bogastvo skupnosti predstavljajo obiskovalcem in ga tako promovirajo.

Lokalni jezik je nesnovna dobrina in ni neposredno viden kot kateri koli predmet. Zato zahteva večjo zavezanost k njegovi uporabi v muzeju, tako v ustni kot pisni obliki. Najprej ga je treba govoriti, razumeti tudi njegove strukturne vidike, ga znati zapisovati in uporabljati v različnih

oblikah v okviru muzejske dejavnosti: od predstavitvenega gradiva do razstavnih panojev, od katalogov do multimedijskih produkcij in družbenih omrežij, da navedem samo nekaj primerov. Pomembno, če že ne odločilno vlogo, imajo v tem muzejski operaterji saj, če so pripravljeni in motivirani, lahko imajo pomemben vpliv.

**Lokalni jezik je nesnovna
dobrina in ni neposredno viden
kot kateri koli predmet. Zato
zahteva večjo zavezanost k
njegovi uporabi v muzeju, tako
v ustni kot pisni obliki.**

Na posvetu se je izkazalo, da je v naši deželi zavezanost k promociji jezika bolj prisotna v muzejih slovenske in nemške skupnosti, medtem ko se v furlanski skupnosti zdi, da ni v tem smislu očitnih izkušenj. V muzeje, kjer se govori nemško in slovensko, tudi v lokalnih različicah, prihaja veliko obiskovalcev iz držav, kjer sta uradna jezika, zato so se muzeji temu prilagodili in pridobili veliko izkušenj.

Sodelujoči muzeji na posvetu so bili: Zahre/Sauris in Plodn/Sappa-da za nemško govorečo skupnost; Beneška Palača za jezikovne skupnosti v Kanalski dolini; Rezija, Bardo, Nediške doline in muzeji tržaškega Krasa za slovensko skupnost; medtem ko je bilo za furlanske muzeje predvideno predavanje profesorja Gian Paola Grija, ki pa ni bil zaradi drugih obveznosti prisoten. Posvet je potekal v prisotnosti in prek aplikacije Zoom.

Predstavila ga je Živa Gruden, podpredsednica Inštituta za slovensko kulturo, ki je spregovorila tudi o različnih pobudah, ki jih je ob dvajseti obletnici zakona 482 Inštitut izvajal. Sledil je preko video posnetka pozdrav deželne odbornice za kulturo Tiziane Gibelli, senatorke Tatjane Rojc in ministrice za Slovence v zamejstvu in po svetu Helene Jaklitsch s posebnim pismom.

Prvi del konference je moderirala podpisana kot predsednica Muzeja rezijanskih ljudi, ki je bil soorganizator konference. Sodelovali so upravitelji in upravljalci sodelujočih muzejev. V zvezi s tem je bil pripravljen tudi poseben vprašalnik za govorce, zato da bi ugotovili, v katerem sektorju se jezik uporablja, na koncu pa so bila vprašanja o prihodnosti manjšinskega jezika. Izkazalo se je, da na Tržaškem, kjer imajo slovenske šole, naj bi otroci čez deset let govorili manjšinski jezik, v drugih krajih, kot so Sauris, Sappada, Rezija itd. pa se ne predvideva rožnata prihodnost.

Lara Magri, direktorica muzeja v Beneški palači, je govorila o "Beneški palači in jezikih Kanalske doline". Po nujnem zgodovinskem uvodu in kratki ilustraciji o številu govorcev manjšinskih jezikov v Kanalski dolini je spomnila na pomembno vlogo slovenskih društev, Slovenskega kulturnega središča Planika in društva Don Mario Cernet ter nemškega društva Kanaltaler Kulturverein. Nato je spregovorila o muzeju, ki ima tri glavne cilje in so tudi del poslanstva muzeja: uporabiti več jezikovnih kodov v odnosih z uporabniki, sporočiti identiteto Kanalske doline navzven, pri čemer izhaja iz predpostavke, da jezik predstavlja dejavnik identitete primarnega pomena in nenazadnje varovanje, ohranjanje in krepitev lokalne jezikovne dediščine.

V zvezi s tem je nadaljevala, da je na vhodu v muzej pritrjena plošča z glavnimi informacijami o urniku v treh jezikih, tudi promocijsko gradivo je v treh jezikih in glavni muzejski oddelki so opremljeni s sistemom QR kode s funkcijami zvočnega vodnika. Vsak QR kod ustreza razlagi v izbranem jeziku. Tudi v publikacijah imajo manjšinski jeziki primeren prostor. Osebe, zaposlene za vodenje jezikovnih okenc, prav tako predstavlja vrednost. Delo zbiranja ustnih pričevanj na tem območju je

bilo in je pomembno in v prihodnje namerava muzej nadaljevati z izpopolnjevanjem znanja jezikov s projektom rekonstrukcije etnografskega oddelka, kjer bo ves didaktični aparat trojezičen.

Naslov prispevka Marcelle Benedetti iz Sappade/Plodna je bil "Plodarisches in den Museen Plodna/Sappade". Predstavila je tri domače muzeje. Mali muzej velike vojne, ustanovljen leta 2002; vlogo učitelja Giuseppeja Fontane, ki je v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja zbiral etnografsko gradivo in je leta 1972 ustanovil etnografski muzej. Po njegovi smrti so ga leta 1975 poimenovali po njem in sicer z imenom Etnografski muzej "Giuseppe Fontana". Od takrat se zbirke bogatijo in od leta 2009 promovirajo tudi domačo kulturo in jezik. Vključuje teme o geologiji, rastlinstvu, živalstvu, zgodovini skupnosti, rekonstrukcijah okolij, predmetih za uporabo na podeželju, verskem vidiku in pustnih maskah in toponimiji, ponuja tudi možnost slišati jezik iz Sappade. V Muzeju s pričevanji kmečke kulture pa lahko obiskovalci skočijo v preteklost in pridobijo neposredne izkušnje s kraji, domačimi navadami in življenjskim slogom družin Plodna/Sappade. Vodení ogledi se glede na obiskovalce razvijajo drugače: pri Italijanih, je pojasnila, je treba razložiti značilnosti življenja v gorah in posebnosti Plodna/Sappade, pri Nemcih je mogoče opozarjati na druge elemente, saj je baza znanja podobna.

Naslov prispevka Lucie Protto iz Saurisa je bil "De Zahra Sproche v muzeju Saurisa/Zahre". Povedala je da v Zahru/Saurisu delujeta dva muzeja: Etnografski center iz poznih osemdesetih let prejšnjega stoletja in Historiografski center – muzej S. Osvalda, ustanovljen leta 2004. Etnografski center je od leta 2006 tudi sedež dvojezičnega okenca, od leta 2019 pa Sauranskega kulturnega krožka "Fulgenzio Schneider". Sauranski jezik (de zahrar sproche), ki se še vedno govori skupaj z italijanščino in karnijsko furlanščino, je eden od posebnih elementov kulturne identitete skupnosti, ki so jo sredi 13. stoletja ustanovili priseljenci z obmejnega območja med Vzhodno Tirolsko in Koroško.

V stalni etnografski razstavi je prva vitrina posvečena izvoru skupnosti, drug prostor je namenjen uporabi lokalnega jezika. Bistvo je v

didaktičnem aparatu, pri čemer navajajo toponime in imena različnih izrazov materialne in nematerialne kulture. Turisti z nemškega območja pričakujejo, da bodo videli in slišali saurijski jezik. Sauran in nemški jezik se medsebojno oplajata. Menila je, da mora muzej obnoviti odnos s skupnostjo in s šolo. Zaključila je s tem, da muzejska dejavnost prispeva k lokalnemu gospodarstvu in nekaterim ukrepom za oživitev materialne kulture (obrt, kmetijske dejavnosti) kot sredstvo za pomoč mladim, da se ne odselijo in ohranijo jezik.

Prispevek Jasne Simonete je bil "Muzeji na Tržaškem. Slovenščina v muzejih na Tržaškem". Predstavila je štiri muzejske zbirke slovenske manjšine na Tržaškem. Kraško hišo so odprli leta 1968 in se ji je takoj pridružila prireditev Kraška ohcet, ki poteka v slovenščini. Škedenjski etnografski muzej je bil ustanovljen leta 1975 in je namenjen dejavnostim škedenjskih žensk, ki so pekle in prodajale kruh. Etnografski zgodovinski muzej Sv. Jožef v Ricmanju je bil ustanovljen v začetku leta 2000 in hrani predmete iz preteklega podeželskega vsakdana ter izjemno zbirko oblačil za verske obrede, ki jih je avstrijska cesarica Marija Terezija podarila cerkvi Sv. Jožefa, znani romarski destinaciji. Ribiški muzej je bil odprt leta 2016 in predstavlja ribiško in navtično zgodovino tržaške obale. Ribiči tržaške obale so edini slovenski morski ribiči.

Vsem muzejem je pri katalogizaciji inventarja in v fazi objave sorodnih katalogov sledil Slovenski etnografski muzej v Ljubljani. Manjšinski jezik ima vedno enakovredno mesto kot jezik večine, njegova predstavitelj pa je eden od ciljev muzejev samih. Za obiskovalce, ki prihajajo iz Slovenije, so muzeji priložnost za ponovno odkrivanje skupne zgodovine s tržaškim ozemljem in malo znane krajevne jezikovne dediščine. Pri drugih obiskovalcih pa navzočnost druge jezikovne skupnosti na teritoriju vzbuja radovednost in zanimanje ter dodaja nove, manj znane in manj razširjene elemente k predstavi, ki jo imajo o naši deželi.

Sledil je moj prispevek z naslovom "Slovenščina in njene različice v muzejih videnske pokrajine (Rezija, Bardo, Prosnid, SMO)". Na začetku sem poudarila pomen vloge mostu s svojo skupnostjo in z obiskovalci, ki jo imajo muzeji.

Omenila sem, da v Evropi in v svetu že obstajajo muzeji, posvečeni jeziku.

Omenila sem, da v Evropi in v svetu že obstajajo muzeji, posvečeni jeziku. V Italiji na primer, v Firencah, urejajo muzej italijanskega jezika. V Dosso del Liro (Como) je muzej zahodnega italijanskega narčja Alto Lario, ki so ga odprli leta 2007. Kar se tiče jezikov zaščitenih jezikovnih manjšin v Italiji deluje več muzejev: Muzej "Son de lenga" v Droneru (Cuneo), odprt leta 1999, Muzej ladin Častel de Tor v San Martinu v Badiji (Bozen), odprt leta 2001, Muzej grško-kalabrijskega jezika "Gerhard Rohlfs" v Bovi (Reggio Calabria) odprt leta 2016. Omenila sem seveda tudi muzej SMO v Špetru, ki ga je leta 2014 odprl Inštitut za slovensko kulturo.

Predstavila sem potem dejavnosti muzejev iz naslova mojega prispevka na podlagi predlaganega vprašalnika in sicer stanje, povezano z valorizacijo in promocijo jezika, s poudarkom na treh vidikih: uporaba manjšinskih jezikov v pisni in ustni obliki v muzeju, odnos med obiskovalci in jezikovno manjšino, odnos med lokalno skupnostjo, muzejem in manjšinskim jezikom.

Drugi del posveta je vodil profesor Roberto Dapit. V tem delu sta spregovorila tudi Rudi Bartholot iz SKS Planika (Kanalska dolina) in Leo Toller, direktor Bernstoler Kulturinštituta, ki deluje v Paluju del Fersina/Palai en Bersntol v tridentinski pokrajini. Med drugim je omenil tudi razstavo o domačem jeziku, ki je bil trenutno na ogled na inštitutu.

Posvet je bil nekako nadaljevanje konference, organizirane v Reziji leta 2008, katere tema so bili različice manjšinskih jezikov kot predmet turistične privlačnosti. Takrat so se je udeležili tudi predstavniki grške manjšine iz Kalabrije in albanske skupnosti iz Bazilikate. Ta tema postaja vse bolj priljubljena, zanimanje za manjšinske in lokalne jezike

Posvet je bil nekako nadaljevanje konference, organizirane v Reziji leta 2008, katere tema so bili različice manjšinskih jezikov kot predmet turistične privlačnosti.

narašča tudi zaradi zaščitnih zakonov, muzeji manjšin (in ne samo) pa začenjajo predstavljati tudi jezikovno problematiko.

V svojih zaključkih je Živa Gruden predlagala, da bi zaradi njene jezikovne posebnosti ustanovili v Kanalski dolini hišo ali muzej o treh evropskih jezikovnih skupinah ter je povabila na drugo konferenco 3. septembra v Špetru o odnosu med jeziki in narečji.

“Starina” je bilo včasih zmerljivka

“**S**tarina!” je bilo včasih zmerljivka za vse, kar je bilo staro, neuporabno – odveč. Včasih, v kruti preteklosti so tako zmerjale neveste svoje tašče. Ja, zelo surovi in neusmiljeni so bili časi in z njimi ljudje po naših hribih in dolinah. Življenje jim ni prizanašalo in to se je odražalo tudi v njihovih dušah. Tudi некоč so bile matere ljubosumne na svoje sinove, bodoče gospodarje. Hudobija in ljubezen, želja po ohranjanju so šli tako daleč, da se v svoji slepoti niso zavedali, da otroci odhajajo drug za drugim. Tisti najbolj ljubljene in tisti, ki so bili odveč, ki niso hoteli biti hlapci in dekle.

Danes naši turisti in obiskovalci ali bližnji domačini, ki iščejo preteklost, ugotavljajo, da tam kjer najdejo v gozdu sadno drevje mora biti blizu dom nekoga iz preteklosti. Res je, bil je dom, grunt, otroški jok, pesem in veselje, rojstva in smrti. Danes vemo, da umira tudi kamen. Od marsikatero domačije je ostala groblja, če pa je bila na strmini se je kamen skotalil v dolino. Ne ostane groblja na kupu, izgine. Včasih mislim, da tudi kamen išče duše nekdanjih prebivalcev.

Imela sem veliko srečo. V dolini Uogrinke sem bila predzadnja, ki se je tu rodila. Hostarska domačija obsijana s soncem od jutra do večera, potisnjena ob rob skalovja nad njo, da bi le bilo okrog več plodne zemlje, z dveh strani obdana z vodo, lepota, kjer so se vsi njeni prebivalci rodili z upognjenim hrbtom strmine in po večini s pokončno držo.

Ob sotočju pod njo prostor, kjer je včasih kraljevala troroga češnja,

sveto drevo, ki je od starosti klonilo malo pred prvo svetovno vojno. Z njo je za vedno izšla iz doline staroselska vera.

Blizu češnje pa je kraljeval kostanj. V stoletjih so zmrzali in žledi podrli stare orjaške smreke, kostanje in bukve. Delo pa je dokončala motorna žaga z opravičilom, da bi slej ko prej to delo opravil lubadar. Ljubezen mojega očeta do tega koščka sveta je bila neizmerna, ne samo ljubezen ampak tudi srčna hvaležnost do nonota Jakoba, ki bi ob odhodu matere in njega z bratom v Ameriko ostal sam. Mati pa je želela po osemnajstih letih samote združiti družino in poiskati moža. Ob odhodu leta 1929 jo je pustil z dvema rojenima sinovoma in tretjim pod srcem. Slednjega je "darovala za domovino". Izmučena, utrujena je v Ameriki iskala zaman svojo srečo, moža s katerim je bila poročena komaj štiri leta. Njena sreča je našla drugo srečo, po tridesetih letih se je njemu rodila v Argentini hči, moja teta, ki ima danes 61 let.

Moj oče Albin, čeprav v žalosti za mamó in bratom, je z vso trmo skrbel za nonota in veliko kmetijo. Čez nekaj let pa si je našel ženo, mojo mamó, ki je v Hosteh rodila mene in mojo sestro. Bila sem zaželen otrok v upanju, da bo sin. Rodila sem se hči pa ne samo to, imela sem grozovit ekcem, ki ga takrat niso znali zdraviti. Skoraj tri leta je moje telo pokrivala ena sama rana. Nihče me ni mogel pobožati, kaj šele pestovati ali biti srečen ob meni. Tako hudo se je moja mama smilila srenjskim ženam, da so spomladi leta 1958 v cerkvi molile za moje odrešenje. Žal se njihova želja ni uresničila, je pa moja mama istega leta rodila drugo hčer. Dete je imelo čudovite zafrkane zlate laske, rdeča zdrava lička in moja mama jih je lahko končno ljubčkala po mili volji. Moj oče in jaz sva potem imela čas drug za drugega.

Moj ekcem se je počasi obrnil navznoter, postal je astma, s katero s pomočjo zdravil še danes živim. Nič zato, pravim, saj sem se potem vse življenje veselila malih stvari. V puberteti, na primer, čudovite kože brez mozoljev. Nono je umrl, odselili smo se "med ljudi" na Kambreško. Ironija: veliko beneških žena je našlo može tod okoli in njihovi sinovi so se prvi posmehovali mojemu runjansko-dreškemu narečju. Treba se je bilo hitro naučiti novega narečja, v kanalski šoli pa še slovenščine.

Nikoli nisem nehala imeti rada ljudi, tudi tistih ne, ki so mi ob mojem najvišjem letu porezali krila. Vest, je govoril moj tata, je najhujši sodnik.

Vendar moje ljubezni do ohranjanja preteklih vrednot, spominov in vsega, kar je bilo in je danes prah spomina, mi ni nihče mogel vzeti. Tudi mi odhajamo. V vasi sem še poslednja med tistimi, ki so tu prišli leta 1961.

Od začetka moje vrnitve na Kambreško leta 1990, se pravi odkar, se jaz in Lukčeva hiša borimo za obstoj manjka v naših vaseh več kot sedemdeset ljudi – zaradi smrti, selitve, ločitve. Huda bitka je za nama. Letos sva namesto lani praznovali dvajseto obletnico razglasitve kuhinje z ognjiščem za etnološki spomenik lokalnega pomena. V hiši je zbrana vsa dediščina sleherne hiše kambreške krajevne skupnosti. Veliko delo!, seveda, a o tem, naj pišejo drugi.

Upam samo, da čez nekaj let, ko mene ne bo, ne bo postala še eno vaško parkirišče ali kak drug kmetijski objekt, kjer bodo čez mnogo let izpod njega izkopali krušno peč. Zaradi potresa smo v opravičilo uničili vso stavbno dediščino, le Lukčeva hiša je še vedno ista stara gospa. Družbo ji delajo pri sosedu štenge – stopnice zavezniške šole – mojega nečaka Vaskota, rezijanove stopnice pri bivši italijanski šoli in danes Nastini hiši. Na sredi vasi je varno vzidan kamniti smerokaz za Podklanez iz časa prve svetovne vojne, je eno korito zasuto in v enim od zaprtih dvorišč pa je še žegnan kamen, prinešen iz vojaške kapele pri Kosih. Letos pa je občina končno z veliko prizadevnostjo Nike Testen in izjemnim zidarskim mojstrom Milanom Rutarjem usrešničila dolgoletno željo krajanov in vrhunsko obnovila Badoglijevo fontano – korito, f'ntana, kot pravimo še danes.

Naj teh nekaj starih spominov na našo dediščino ostane v spomin vsem nam, ki nas jutri ne bo več.

Vse več zelenih in obdelanih površin v Srednjem

Naravna lepota z Matajurjem in mehкими hribi, z vsemi odtenki zelene barve v pomladnem in poletnem času, ki se jeseni preliva v zlato rumeno, rdečo in svetlo rjavo; vasice, ki se oprijemajo zemlje in skal po strmih pobočjih in zvoniki številnih cerkva, ki jih od blizu in daleč varjejo: vse to hitro prevzame in očara obiskovalca Nadiških dolin. A naša zemlja ima dvojni obraz, saj se za vsem tem skrivajo opuščanje kmečkega dela, praznjenje hiš, hlevov in vasi, podivjana narava, ki vse bolj ob blizu stiska in duši vasi. A nekaj se je v zadnjem času začelo premikati in to v pravo smer.

Najbolj vidne spremembe so v dolini Arbeča, v občini Srednje, kjer se okolje začanja počasi spet odpirati in zdravo dihati. Še posebej okrog vasi Oblica, Gorenj Tarbilj in Srednje so posekali drevesa in grmovje, in spet so vidni travniki, senožeta, ki so jih stoletja naši predniki s težkim delom in ljubeznijo obdelovali. To je rezultat dobro zastavljenih projektov in še prej modrosti, volje in sposobnosti združiti lastnike parcel.

“Prvi potreben korak je prepoznati problem, ki je pri nas zapuščenost okolja in vasi, zaraščenost travnikov in divjanje gozda, neprehodnost stez in poti po katerih so se stoletja premikali ljudje in domače živali. A to še nič ne pomaga, če ne pride v zavest ljudi, ki živijo v tem okolju, prepričanje, da je zapuščenost problem. In da se je tega problema treba lotiti. Na tem smo veliko delali.”

Mlad župan Občine Srednje Luca Postregna, – fizik po izobrazbi in vse bolj usposobljen strokovnjak, ki ima za seboj številne tečaje in seminarje v deželi FJK, Gornjem Poadižju in Lombardiji na področju načrtovanja teritorialnega razvoja – je takole opisal prve korake zemljiškega združenja ASFO Erbezzo, ki že sedmo leto deluje v Srednjem z vidnimi rezultati, saj je okrog vasi videti vse več zelene travnate površine. Združenje je neprofitna organizacija, člani katerega so lastniki parcel, ki jih dajejo v upravljanje združenju zato, da jih najprej očistijo in nato iz leta v leto vzdržujejo ter s premišljenimi posegi valorizirajo.

Ideja je zaleгла, ker so k projektu pristopili nekateri upokojenci, pravi Postregna. Bili so zelo aktivni in so stopili v stik s posameznimi lastniki

ter jih prepričali. Združenje ASFO Erbezzo ima danes kakih osemdeset članov in upravlja s približno osemdesetimi hektarji površine. To pa je za majhno gorato občino, ki ima manj kot 350 prebivalcev naseljenih v 17. vaseh, lastništvo pa razdrobljeno v stotine parcel, zelo lep dosežek.

Predsednik združenja je domačin Michele Qua-

lizza, ki je dejaven tudi na kulturnem področju, saj kot predsednik vodi tudi Beneško gledališče in v njem rad nastopa.

“V načrtu je nadaljna razširitev območja”, je povedal Postregna, “a je treba delati postopno. Po očiščenju stez, travnikov in drugih površin je treba namreč zagotoviti tudi vzdrževanje. Doslej nam je to uspelo”, pravi upravičeno zadovoljen župan. V glavnem so dali površine v najem krajevnim gozdarskim podjetjem, pred kratkim so kupili tudi čredico ovac, za katere skrbijo najemniki in si tako lajšajo delo.

Med člani združenja je tudi Občina, ki je dala na razpolago parcele v njeni lasti. Nedvomno je občina – in v prvi vrsti župan Postregna – odigrala odločilno vlogo. Kajti vse to je bilo mogoče na podlagi deželnega zakona, ki zagotavlja nemajhna finančna sredstva za odpravljanje zapuščenosti, a priti do njih je zaradi birokratskih postopkov precej težavno. Občina Srednje je prva v deželi Furlaniji Julijski Krajini stopila na to pot leta 2015. Komaj zdaj ji sledijo drugi kot na primer v Klužah in

Združenje ASFO Erbezzo ima danes kakih osemdeset članov in upravlja s približno osemdesetimi hektarji površine.

Občina Srednje je prva v deželi Furlaniji Julijski Krajini stopila na to pot leta 2015.

Možacu, drugod po Nadiških dolinah so bili nekateri poskusi v občinah Sovodnja, Dreka in Podbonesec, a imajo težave predvsem pri vzdrževanju.

Zanimivo je, da se je vse začelo leta 2012, ko se je Luca Postregna postavil po robu načrtu takratne občinske uprave, ki je hotela spremeniti krajinski in urbanistični načrt s tem, da bi postalo območje tarbijskih planin zazidljivo. Uničili bi eno od redkih obsežnih travnatih površin v vseh Nadiških dolinah, ki je s svojimi rastlinami prava skrinja biorazličnosti oz. biotske raznovrstnosti in kar je bilo še najhujše, bi sprememba dovolila gradnjo velikih objektov, s katerimi bi se ob nedvomni škodi za okolje okoristil le en privatnik. Na njegovo pobudo je nastalo takrat gibanje Free planine, zbralo je kakih tisočpetsto podpisov proti načrtu, ki je propadel, Luca Postregna pa je bil leta 2014 izvoljen za župana in potrjen pet let kasneje.

Drug vidik, ki ga je v našem pogovoru Postregna izpostavil, je valorizacija krajevné kulture, krajinske in jezikovne, ki sta tesno povezani.

V tem smislu se je Občina prijavila na deželni razpis in s sredstvi iz zaščitnega zakona za Slovence so izpeljali projekt "Poti do vasi".

V tem smislu se je Občina prijavila na deželni razpis in s sredstvi iz zaščitnega zakona za Slovence so izpeljali projekt "Poti do vasi". S pomočjo mladih domačinov so opravili vrsto intervjujev in zbrali vse mikrotoponime na območju, po katerem teče pot Alpe Adria Trail, ki povezuje vznožje Glosgloknerja v Avstriji,

mimo Slovenije, občin Dreka, Srednje in Prapotno z Jadranskim morjem in prečka tudi tri na novo urejene krožne tematske poti v občini. V raziskavo so v bistvu zajeli skoraj celotno občino. To gradivo bodo katalogizirali, geolokalizirali ter pomen imen (tudi v zvočni obliki s točno slovensko izgovorjavo) prevedli v italijanščino, slovenščino, nemščino in angleščino. V načrtu je tudi raziskava hišnih imen ter opremljanje teritorija z večjezičnimi panoji, ki so že v precejšnjem številu posejani po občini. Dvojezične napise pred vasmi pa ima Občina Srednje že od nekdaj, saj so jih postavili, ko je bil župan Claudio Garbaz.

Kot izraz skrbi za ohranitev in valorizacijo krajinske kulture je župan omenil tudi obnavljanje suhih zidov.

Kot izraz skrbi za ohranitev in valorizacijo krajinske kulture je župan omenil tudi obnavljanje suhih zidov. Jeseni so tekla dela na kakih sto in več metrov suhih zidov pod cerkvijo v Oblici, kjer so predhodno očistili travnike

od dreves in grmovja. Zanimivo je, da to delo opravljajo s sredstvi, ki jih dežela daje na razpolago za zaježitev hidrogeološke nestabilnosti. Tudi črpanje javnih sredstev iz že obstoječih kanalov in jih usmeriti v širši projekt je umetnost.

Srednje postaja vse bolj zanimiv kraj za pohodnike. "Lansko poletje, ko so nekoliko sprostili zdravstvene predpise zaradi pandemije, smo doživeli naval obiskov", pravi župan. Vabljuje so še posebej tri krožne poti, ki so vsem dostopne, ponujajo velik užitek v naravi in prekrasne razglede, tečejo pa po tarbiljskih travnikih in po sledih prve svetovne vojne vse do vrha Huma. Za njihovo čiščenje in prehodnost se Občina

Občina sodeluje tudi z drugimi partnerji za vrednotenje krajevnih mrež stez in poti. Med njimi je tudi špeterska dvojezična šola.

opira na štiri prostovoljna društva, ki skrbijo za kakih 25, 30 km dolge poti. Občina sodeluje tudi z drugimi partnerji za vrednotenje krajevnih mrež stez in poti. Med njimi je tudi špeterska dvojezična šola. Močno se je pohočništvo povečalo (za kakih 10%, 15% letno) po poti Alpe Adria Trail, ki ima eno od svojih po-

stojank v Gorenjem Tarblju, kjer gostje dobijo prenočišče v takozvanem razpršenem hotelu (Albergo diffuso). "Imeli smo tisoč nočitev v sezoni", pravi Postregna, "kar je za naše razmere in zmogljivosti vsega spoštovanja vreden podatek".

Občina Srednje je preko združenja ASFO Erbezzo postala delavnica inovativnega teritorialnega razvoja. Je središče in zarišče drugih projektov. Eden od teh je Skrinja raznovrstnosti. Izvaja ga v sodelovanju z Univerzo v Vidnu, Kmečko zvezo in drugimi, vključuje delno tudi občine Sovodnja in Prapotno. Zaklad v skrinji je kulturna in naravna biotska raznovrstnost teritorija, so prepričani. Ob čiščenju in revitalizaciji travnikov in njiv, načrt predvideva tudi čiščenje in urejanje mreže stez

in pešpoti, ki predstavljajo del kulturne krajine, povezujejo posamezne vasi in omogočajo umirjeno, počasno mobilnost po teritoriju oz. pohodništvo. Ob tem sta še urejanje suhih zidov, ki so del naše dediščine in varujejo pred zemeljskimi usadi ter urejanje razglednih točk na vrhu Huma, v vasi Gnidovici in pri cerkvi Sv. Janeza nad Dolenjim Tarbljem. Obnovili bodo tudi takozvano Pot Svetih gora od Stare gore do Svete gore, ki v veliki meri teče po občini Prapotno, v Sovodnji pa bodo obnovili en kozolec, ki bo služil za javne dejavnosti.

Lansko leto so v okviru združenja ASFO Erbezzo izdelali petletni razvojni načrt 2021-2026, v njem ima vidno mesto eksperimentalni program razvoja kostenjavih nasadov in produkcije kovanja pri katerem sodelujejo Kmečka zveza, videnska Univerza in deželna strokovna ustanova na področju kmetijstva ERSa. Zanimivo je, da je središče projekta v Srednjem, nameravajo pa ga postopoma razširiti na vse teritorij Nadiških in Terskih dolin.

V programu so tudi druge dejavnosti, ki imajo pa dve lastnosti, pravi župan Postregna: najprej je potrebna čimširša participacija domačinov pri oblikovanju in izvajanju projektov in nato razvijanje dejavnosti tudi upoštevajoč obstoječe javne finančne vire.

Neizbežno vprašanje županu je, kako je lahko tako majhna občina, ki ima le 4 uslužbenke kos tako zahtevnim projektom. "Kot smo dokazali, je potencial velik", odgovarja. "Z veliko zavzetostjo smo precej dosegli, a smo zelo obremenjeni z rednim poslovanjem. Obenem pa smo vedno v veliki negotovosti in težavah, ker se stalno spreminja drugi, nadobčinski nivo krajevne uprave". Nova deželna vlada je ukinila Medobčinske teritorialne zveze in ponovno oživila Gorske skupnosti. "Ti prehodi so dolgotrajni in boleči. Dovolj zgovoren podatek je, da smo komaj konec septembra letos sprejeli obračun za leto 2019. V medobčinski zvezi je občina Čedad s svojo razčlenjeno strokovno in upravno strukturo imela vodilno vlogo in nam ponujala določene storitve, kot na primer računovodstvo, ki se nam sedaj ponovno vrača. Nova gorska skupnost, ki ima svoje središče v Čenti pa ni še zaživela, zaenkrat vsekakor nam ne zagotavlja prejšnjih storitev. Za majhne občine, kot so

Občina Srednje je letos zaslovela tudi zato, ker se je uvrstila na 6. mesto – prijavljenih je bilo 643 projektov – na vsedržavnem razpisu Ministrstva za kulturo “Borghi in Festival” s projektom Ikarus.

naše v Nadiških dolinah, je potreben večji partner, ki nam lahko s svojimi tehničnimi službami zagotovi tiste usluge in storitve, ki jih sami ne moremo upravljati”, meni Postregna.

Občina Srednje je letos zaslovela tudi zato, ker se je uvrstila na 6. mesto – prijavljenih je bilo 643 projektov – na vsedr-

žavnem razpisu Ministrstva za kulturo “Borghi in Festival” s projektom Ikarus. V njem je sodelovalo 50 partnerjev z območja zelenega pasu (European green belt), vzdolž nekdanje železne zavesa, med njimi so tudi številne slovenske organizacije in društva. Namen je bil izpostaviti posebnosti tega prostora, tradicije, izjemno naravo in tudi dobre prakse zlasti na kmečkem področju. V ospredju je bilo pohodništvo z vodenimi obiski po vsem teritoriju, več pobud je bilo namenjenih kolesarjem, ponujali so koncerte, lutkovne predstave in kar je precej pomembno so se številni dogodki odvijali v krajevnih kmetijah, ki so se na ta način promovirale in lahko prodajale svoje pridelke. Pri snovanju projekta je sodeloval Stefano Santi, dvajset let približno direktor Parka Julijskega predgorja na Ravanci v Reziji. Ob široki paleti dogodkov je vredno izpostaviti tudi visoko število partnerjev in dejstvo, da je Ikarus pokrival celotno obmejno območje od Dunje, preko Rezije, Barda, Ahtna, Nem in Fojde do Nadiških dolin, zaključil pa se je v Srednjem. Festival se je začel nekoliko umirjeno v Železni dolini, lepo je uspel v Reziji in Bardu, še najbolj je bil obiskan v Nadiških dolinah, kjer se je zaključil 17. oktobra na Burnjaku v Gorenjem Tarblju. Ob tej priložnosti so na planoti nad Gorenjim Tarbljem odprli inštalacijo iz kovine in kostanjevega lesa, ki je delo umetnika Giannija Osgnacha.

Izkušnja Ikarusa je bila pozitivna in jo bodo verjetno ponovili. “Seveda ni bilo lahko”, pravi župan Postregna, “saj nismo navajeni razvijati projektov na tako obsežnem teritoriju. Edini s takim dometom doslej”, poudarja, “je bil Inštitut za slovensko kulturo iz Špetra. Pozitivno vsekakor je tudi, da smo ustvarili široko mrežo partnerjev in je vredno

Gianni Osgnach s svojo
inštalacijo na nekdanji
"železni zavesi".

razmišljati še o drugih projektih, ki naj na vsem tem območju spodbujajo zeleni, trajnostni razvoj".

Ko se je pogovor zaključil, je župan pogledal elektronsko pošto. Prav takrat je prejel vabilo Univerze v Padovi, naj občina Srednje postane partner v evropskem projektu Life, cilj katerega so zaščita okolja in biotske raznovrstnosti, trajnostni razvoj in razvoj zelenih energetskih virov.

Dela jim ne bo manjkalo.

Radio Robida: postaviti se v položaj poslušanja

Izbira življenja v gorah danes te nenehno postavlja pred dve meji, pred zapuščenost krajine in pokrajine in z njima rastoči gozd in padajoče hiše; ter pred pomanjkanje kulturnih in družbenih spodbud, ki smo jih včasih našli pri drugih in jih moramo zdaj iskati v sebi. Tako smo začeli ustvarjati: revijo, radio, našo Izbo ... da bi – skozi poigravanje z orodji, ki jih imamo na voljo – gradili svojo lastno skupnost.

V tem se je ohranil le kanček konkretnega dela, gradnje z rokami, preživela pa je obrtniškost medijev, novih orodij, obrtniškost, ki je prešla tehnološke in družbene preobrazbe ter ohranila tisto *patino magije*, ki ovija črne skrinjice, sposobne komunicirati onstran vsake meje in vsake ovire, fizične ali katerekoli druge; obrtniškost, ki povezuje rob s središčem, ki tako postaja vsak dan bolj relativno.

Tako smo ob koncu tega dolgega poletja ustanovili radio.

Danes so na naših mizah črni kabli, vedno nekoliko prepleteni premični mostički med mikrofonom in računalnikom, ki ustvarijo linearno sled, ki se začne z izvirnim signalom in prispe do prenosnika, ki ta signal v trenutku odda – brez vsake prave čarovnije – do tistega, ki posluša. Gre za spletni radio, platformo, stran, na kateri mala trikotna ikonica nakazuje možnost, da začnemo poslušati in se tako *postavimo v položaj poslušanja*.

|> | www.robidacollective.com

Poslušati margine – iz margine.

V katerem jeziku? Kako prestopiti to mejo, ki ni nikoli zares meja, saj uživamo v preklapljanju iz enega jezika v drugega, iz nekoliko bolj resnega tona v ton zaupanja. Toda kdo nas sploh lahko razume? Kdo je naš sogovornik?

Od časa do časa se pogovarjamo tudi sami s seboj, prekinemo tišino misli, branja in sanj, da jih delimo, zbiramo, predajamo. Govorimo sami s seboj v smislu, da se tako *postavimo v položaj poslušanja*, ne upognjeno in sklonjeno nad knjigami, ampak pokončno, z ušesi nategnjenimi do obzorja, kamor zdaj lahko prispemo in kjer je morda uho, radio, ki nam bolj kot katerikoli drug medij omogoča, da prestrežemo in zbiramo zgodbe, pripovedi in spomine človeških krajin, ki jih od tu zgoraj ugledamo.

Odločitev za življenje v odmaknjenem kraju, na robu, v vasici, kot je Topolove, je za nas postala odločitev, da zasedemo *mesto poslušanja*, naše stališče, iz katerega lahko pogledamo onstran.

Tukaj definiramo naš prostor, ki vedno prehaja med zasebnim in javnim, kjer iščemo hranila, s katerimi lahko nahranimo našo skupnost, ki skupno raste in ki potrebuje vedno več oskrbe in skrbi.

Robida raste na zapuščenih terenih in jemlje moč iz svoje zemlje in njenih listov. Veje sčasoma postanejo grmičevje, ki požene trnje, da se brani in ukorenini. Tako se projekt preoblikuje po novih prostorih, novih smereh, ki sledijo svetlobi, ki hrani in razkriva lepoto rastline v njeni moči prilagajanja.

Radio Robida

Jezikovni spomeniki slovenščine v Čedadu in Vidnu

Občina Čedad se je v letu 2019 prijavila na razpis in prejela finančni prispevek na podlagi 19. člena deželnega zakona 27/2007 za slovensko manjšino v FJK, ki je namenjen projektom vrednotenja in promocije slovenskega jezika v javni upravi. Ker se na območju občine hranijo pomembni rokopisi, ki segajo v čas oblikovanja slovenskega knjižnega jezika, je predstavila projekt "Jezikovni spomeniki slovenščine v Čedadu/Cividale e le antiche testimonianze della lingua slovena".

Projekt je sprožila Michela Predan, tedanja uslužbenka na občinskem slovenskem okencu. Predvideval je digitalizacijo rokopisov, ki jih hranita čedajska arhiva: Černjejskega rokopisa (znan je tudi kot

Čedajski rokopis oz. Beneškoslovenski rokopis) iz 15. stoletja, ki ga hrani Nacionalni arheološki muzej in Starogorskega rokopisa v lasti Kapitolskega arhiva pri stolnici Sv. Marije Vnebovzete, ki je nastal v obdobju 1492

Gre za prva spomenika slovenskega jezika v Italiji, ki sodita med najstarejše slovenske jezikovne spomenike.

– 1498. Gre za prva spomenika slovenskega jezika v Italiji, ki sodita med najstarejše slovenske jezikovne spomenike. Pomembna sta za razvoj jezika, obenem pa izpričujeta njegovo prisotnost na tem območju že v petnajstem stoletju.

Dvojezična brošura, optično pero in razglednica, ki nas vodijo po Čedadu.

Glavni cilj je bil seveda seznaniti prebivalstvo Čedada, okolice in slovenskega zaledja s temi dragocenimi pričevanji, ju približati obiskovalcem muzeja in ne nazadnje tudi študentom slavistike. Najprej so digitalizirali oba rokopisa, nato so s poljudnoznanstvenim pristopom ustvarili digitalne podlage in jih prenesli na multimedijske nosilce. S tem omogočajo vsakemu obiskovalcu mesta, da se neposredno seznani s temi dragocenimi pričevanji.

Delo je uspelo, ker sta pobudo sprejela in podprla oba muzeja lastnika rokopisov, s sodelovanjem kulturnega društva Ivan Trinko pa je izšla tudi dvojezična brošura, neke vrste vodiča, ki predstavlja mesto in jezikovne spomenike slovenskega jezika, je opremljena z lepimi fotografskimi posnetki in primernim besedilom.

Del projekta sta bili tudi ovrednotenje in promocija. Zato so oblikovali poljudnoznanstveno besedilo, opremljeno s fotografskim gradivom

Ob izvajanju tega projekta je prišlo tudi do ponovnega odkritja Videnskega rokopisa.

in zvočnimi posnetki, ki so jih prenesli na audiopisalo (audiopen). Gre za optična peresa s senzorjem, ki so v bistvu zvočni vodiči. Delujejo pa tako: na posebni razglednici mesta so izbrane fotografije o zgodovinskih oz. turistično pomembnih točah in to posebno "pisalo"

jih bere, kar omogoča obiskovalcu, da se avtonomno prosto premika po mestu, posluša in odkriva njegove znamenitosti. Besedilo sta v obeh jezikih posnela v Topolovem Antonella Bucovaz in Ivan Ciccone. Vse to gradivo so prenesli tudi na posebno aplikacijo POPGUIDE in sedaj obiskovalec s svojim pametnim telefonom lahko spozna mesto, virtualno ali s sprehodom po njegovih trgih in ulicah.

Projekt so javnosti predstavili 11. junija v Palači De Nordis, kjer ima svoj sedež turistično okence Informacittà.

Ob izvajanju tega projekta je prišlo tudi do ponovnega odkritja Videnskega rokopisa. Ravno ko je dežela sprejela in finančno podprla projekt Občine Čedad je prišlo do zamenjave osebja na slovenskem okencu. Medtem ko je Michela Predan izoblikovala projekt "Jezikovni spomeniki slovenščine v Čedadu", je podpisana imela možnost – in čast – slediti od blizu vsem postopkom za njegovo izvajanje. Ker na našem območju se hrani tudi drugi pomemben jezikovni spomenik slovenskega jezika, to je Videnki rokopis, je podpisana stopila v stik z ravnateljem občinske knjižnice Joppi v Vidnu Romanom Vecchietom, kjer so po pričevanju Antona Kacina odkrili rokopis in ga tudi hranijo.

Dr. G. B. Corgnali, knjižničar v Občinski biblioteki v Vidmu (Biblioteca comunale), je med akti bivše videmske bolnice (Archivio dell'Ospedale di Udine, Cormons, 1431, 1429, 1438 -71, Varmo S. Giov. Di Casarsa 142 ..., Confrat. Dei Tedeschi 1484 – Poleg spodaj omenjene knjižnice jih je v istem fasciklu še pet.) našel knjižico z naslovom "Quadernetto memorie di Cattarina Seraduraro o pur di Fabro"

Ob podatkih o velikosti zvezka, Kacin navaja tudi besedilo v stari slovenščini:

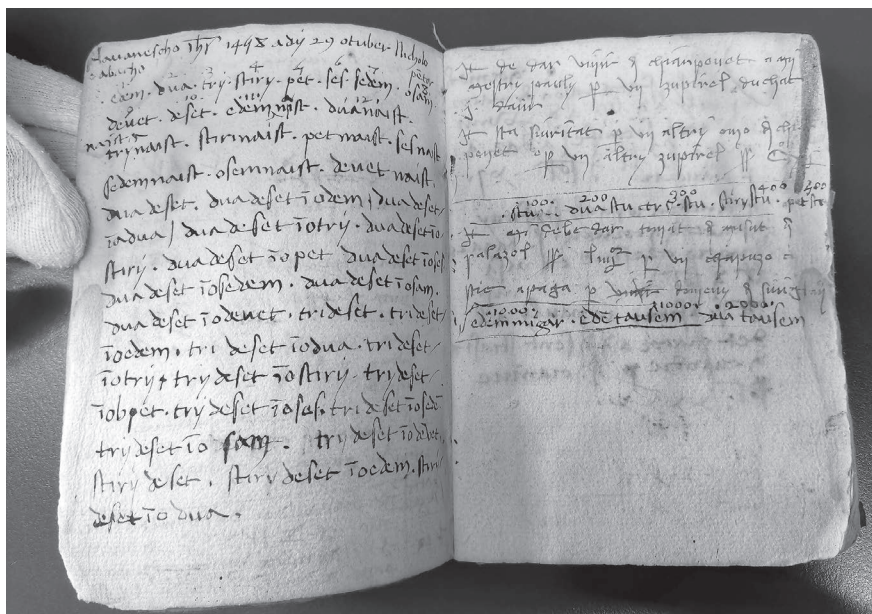
“Sclaunonescho abacho IHS 1458 ady 29 otubar Nicholo Pentor. Edem (1) – dua (2) – try (3) – stiry (4) – pet (5) ...”

in zaključuje:

(...) “Pomen Corgnalijeve najdbe je očividno, če posmislimo, da je bil kot najstarejši razločno datirani slovenski spomenik dozdej znan čedadski rokopis iz leta 1497. Pričujoči rokopis pa je iz l.1458. Torej skoro 40 let starejši.”

Direktor Vecchiet je v iskanje rokopisa vpletel Federico Pellini, ki je odgovorna v oddelku za redko in dragoceno gradivo. A žal o rokopisu ni bilo sledu že nekaj desetletij. V času, ko so bile zaradi epidemije Covi- da vse dejavnosti omejene oz. onemogočene, se je delo na slovenskem okencu v Čedadu nadaljevalo in ravno tako se je dogajalo tudi v oddelku za dragoceno in redko gradivo videnske knjižnice, kjer so pospravljali, urejali in raziskovali. Med enim od številnih telefonskih pogovorov s

Videnski rokopis.

Federico Pellini, je sama videnska knjižničarka predlagala preprosto a učinkovito potezo. Odločila se je, da bo ponovno preiskala vse zaboje, kjer hranijo starodavni arhiv videnske bolnice in to na podlagi Kacinovega besedila, ki je navajal tudi mere zvezka. In prav to ji je pomagalo, da je prišla do vznemirljivega ponovnega odkritja.

Zvezek je proučil in analiziral Tommaso Vidal, ki je pred kratkim objavil pri univerzitetni založbi Forum v Vidnu knjigo *Commerci di frontiera. Contabilità e gestione societaria nel Friuli tardo medievale*. (Trgovina ob meji. Računovodstvo in družbeno upravljanje v poznem srednjem veku v Furlaniji).

Projekt Jezikovni spomeniki slovenščine v Čedadu je bil torej koristen ne le za vse izvedene dejavnosti, a tudi zato, ker je sprožil raziskavo in ponovno odkritje rokopisa, ki je pomemben za zgodovino slovenskega jezika.

Izkušnja spletnega pouka slovenščine v Kanalski dolini

Bližal se je konec oktobra 2020, v zraku je bilo čutiti vonj jeseni, narava je počasi umirala. Slovenijo je v tem času preplaval drugi val epidemije korona virusa, upali smo na lepšo prihodnost, čakali na nekakšno zagotovilo, da bo jutri bolje kot danes. Saj vendar pravijo, da upanje umre zadnje!

V tem času sem dobila ponudbo Slovenskega kulturnega središča Planika iz Kanalske doline – prijetno presenečenje zame in hkrati velika odgovornost, saj naj bi preko spleta poučevala kanalske otroke slovenščino. Ker sem v preteklosti že poučevala otroke, sem vedela, kako naj ravnam s to skupino, skrbelo pa me je, kako bomo to izvedli na daljavo. Bodo otroci lahko sledili mojim uram na spletu? Kako naj jih motiviram za sedenje pred zaslonom ...?

In tako smo, v primežu epidemije in negotove prihodnosti, pričeli s tečaji slovenskega jezika. Enkrat tedensko smo se srečevali na spletu, s pomočjo avdiovizualnih gradiv odkrivali zven in podobo moje ljube slovenščine. Posebej zahtevno je bilo delo s predšolskimi otroki. Prijetno je bilo slišati te tri otroke, ki so v pretežno italijanskem jezikovnem okolju, kako z občutkom izgovarjajo slovenske besede žoga, šola, črta ...

Z malo starejšo skupino štirih otrok smo posegli po prilagojenih učbenikih za otroke, malo klepetali o šoli, prostem času, o tem, kako preživljajo dneve. V tem času sem marsikaj izvedela o njih, o njihovih majhnih skrbih in velikih radostih, ter z njimi delila utrinke svojega življenja. Če že ne gre v živo, pa klepetajmo preko spleta, sem si mislila. Ves ta čas smo z otroki pogrešali druženje v učilnici, ampak morali smo se prilagoditi razmeram. Kvadraten zaslon računalnika in bela lučka kamere sta nam nadomeščala šolsko klop in tablo. V sredini maja 2021 smo uspešno zaključili tečaj in se poslovili z namero, da se srečamo izven spletnega okolja. Zelo sem bila vesela, ko sem nato julija 2021 svoje učence srečala v Kanalski dolini in z njimi preživela nekaj lepih dni na poletnih delavnicah slovenščine. Te delavnice mi bodo ostale v lepem spominu, na njih smo risali in se igrali. V tednu dni druženja smo spoznali veliko novih besed in različnih iger. Tudi moji učenci so se izkazali za odlične učitelje, saj so me naučili kar nekaj imen popularnih nogometašev prvenstva Euro 2020. Moram reči, da me je sproščen otroški smeh vsak dan napolnil z novo energijo.

Za konec lahko rečem, da nam je bilo lepo. Smo se naučili česa novega? Vsekakor. Smo uspeli premagati fizično razdaljo? Obkljukano. Smo uspeli povezati obe čezmejni območji, Bovec in Kanalsko dolino? Moj odgovor je da. Z željo, da bi še naprej gojili slovenski jezik v Kanalski dolini, skrbeli zanj in ga čuvali, zaključujem prelivanje svojih misli na računalniški zaslon. Naj nam čas, ki je pred nami, prinese svež vetrič, ki bo zabrisal fizične in virtualne meje. Jezikovne, kulturne in še kakšne. Dragi moji učenci iz Kanalske doline, vse dobro in s slovensko besedo naprej!

Preverjanje prisotnosti

Kazalec je odločno tekel od zgoraj navzdol, učitelj / namestnik / profesor pa je zavpil z močnim glasom: Beltrame, Colautti, Rizzi ... do nenadne in neprijetne tišine. Oči, dvignjene iz registra v iskanju male zunanje raznolikosti: izrazitejši izrez oči, bolj porjavela barva kože... Ampak to ni bil rasizem, daleč od tega. To je bilo naivno iskanje pomoči, poskus vzpostavitve očesnega stika z nekom, ki bi končno pomagal izgovoriti tisto peščico naključno posejanih soglasnikov, omehčanih le z nekaj samoglasniki. Zadrega in tišina sta izgini-la, ko sem dvignil roko: "Profesor," sem odgovoril kot vrhunski igralec in z jasnim glasom rekel: "Vertovec". In dodal kot eksotično opombo: "bere se s končnim z".

Največkrat je učiteljica / nadomestna učiteljica / profesorica to ponavljala, drugič me je spraševala o izvoru, spet drugič (na srečo le redko) je pričakovala, da me bo postavila v geografsko-kulturni prostor, ki ji je znan. In tako sem skozi leta nosil avstrijsko, ameriško, madžarsko zastavo ... Ko sem kasneje razkril uganko in rekel, da pripadam slovenski manjšini, je učitelj / namestnik / profesor izgovoril "ahh". In še se sprašujem, ali je šlo za pomiritev, začudenje ali nevednost.

Bilo je konec osemdesetih let, Slovenija pa je bila v Vidnu vidna kot obrobna deklinacija jugoslovanskega sveta, znanega po klišejih: poceni meso in bencin, Tito, Postojnske jame in še kaj drugega. Nato so devetdeseta leta spremenila perspektivo in osamosvojitve Slovenije leta 1991,

krvava jugoslovanska implozija pa so učiteljico / namestnico / profesorico med preverjanjem prisotnosti spremenili. Vzklik "ahhhh" se je podaljšal in ga je spremljala določena spoštljiva žalost, zaradi dogajanja v Vukovarju ali Srebrenici. Zato je bilo nadomestni učiteljici nesmiselno razlagati, da pripadam slovenski manjšini v Italiji, kar je izguba časa. Osvojil sem novo zastavo, nekdanjo jugoslovansko.

Od sredine devetdesetih let se je za slovenski svet pojavil nov in nepričakovan interes, v Vidnu pa se je povečalo poznavanje kulture, jezika in zgodovine novega soseda, zahvaljujoč se velikim dogodkom, kot sta Mittelfest in Postaja Topolove, ki so odprli vrata proti vzhodu. Nazadnje je objem na trgu Transalpina med Gorico in Novo Gorico v eni sami noči izbrisal stare meje, stare nesporazume in stare zamere.

Medtem so leta minila. Obraz Vidna se je spremenil in večkulturnost ter zavedanje drugačnega deli velik del skupnosti in s tem sintezo nove urbane in sociološke pripovedi, ki teče skozi mesto. In tako, ko se je šola začela, je novi učitelj mojega sina, danes kot včeraj, rekel s piskajočim glasom: Beltrame, Huang, Tomashenko ... Vertovec. Nič več ni osramočenega molka in pravilno izgovarja zadnji Z.

4 poti za spoznati pravice anu navade Nediške, Terske, Kanalske doline anu Rezije

S te vidali kada diujo ženo? A, sousje poznamo pravico te diuje žene. Kje to more jo ledati anu obriesti? Tou hozdu, tou vodi ali na orah?

Tou Nediških dolinah ji pravijo Krivapeta, v Terskih dolinah Ta Diuja Žena, v Reziji Dujačesa anu Pehtra, Baba v Kanalski dolini. Je pousen.

Projekt "Štiri poti po sledih gozdnih žensk" je biu storjen za popeati jude anu jih storti hoditi na poti za odkriti te žene.

Center za kulturne raziskave iz Barda je pisou projekt "4 poti po sledih gozdnih žensk". Za a storti mu je pomala Dežela Furlanija Julijska Krajina po razpisu za projekte, ki skarbjo za ohranitev slovienskih narečij.

Učneli smo s parvo pravico, anu s parvo potjo, zadnji konac družaa tiedna setemberja, par Mašerah. Ejtu je čakala Luisa Battistig – Lojza Bazielnova. Pejala je pohodnike po starmi poti. Poviedala jim je pouno reči anu odvarnila usjen tjen, ki so jo prašali od te čičice, od Jubice, ki se je uzubila anu je nieso obrietli. Poviedala je šinje drue liepe reče. Tou hostu so srietli žene, ki so nosile juženo možan, ki ore na varh so siekli to zadnjo trao lieta. Itako, tjezi, ki so hodili so zviedali, kako se je živilo danbot tou teli dolini. Poten so čuli glas čičice, ki je piela 'Preliepe an sladke so naše doline ...' Ali je biu glas od Jubice, ki se je ba uzubila? Glas se čuu šinje deleč, itako so tiele Krivapete, zake sousje mislita, da čičica je ba šinje ejtu blizu, a nie bo ries. Jubico so one jo ukradle anu je ne bojo več dale nazat. Pohodniki poten so šinje hodili anu vidali na

Kje je Jubica? Žalostna pesem mame anu ćaću od čičice.

armu dno oblieko od dne Krivapete! To pride rećie, ki nieso sle deleč. Pohodniki malo poten so čuli mamo anu ćaću od Jubice, ki so pieli piesem, zake čičica jih čuj anu itako na se varni ta hiši ... Pošlušali so anu souze so tiekle po usieh obrazih.

Drue konac tiedna smo se obrieti tou Mužcu za druo pot, od 4 poti, za spoznati pravice anu navade Terske doline.

Ta na 9 zutra smo učneli našo pot. Zbrali smo se ejtu, ku zvira Ter anu smo šli počasi pod Mužko oro. Tale pot je ba več liet zapušćena zuj bližnjaa sudajskaa poligona. Park Julijskih Predalp ukop z Komunan Bardo sta storla zake te kraj se demilitariziri anu se varni na njea liepost.

Prej kuj začneti pot se vidijo, tej na dni roki, souse karakteristike te visoke doline. Se vidijo suhi patoki, poten planjava na se odpere anu se vidijo čarni abarji anu mali jaseni šinje poten so terase, ejtu, ki danbot je bi poligono, anu poten žej trava, rože. Tele je najlujši kraj te poti. Za druo pot, judje so hodili počasu za Leonardo Černo, ki jin je pravou kje so, kako se kličejo kraji anu rastile. Oni souse danbot so srietli na poti dvji ženi, ki so tieli podkopati dno kupo čarješnjaj. Leonardo je hitou prositi, kuo no dielajo ejtu. One so odvarnile, ki no majo podkopati lobo pod zemijo čarješnje za je morieti sniesti za Novo lieto.

Poten so pokazale trave anu so poviedale, ki z bobići bozovine se diela vino, ki se pije s paaćo. So poviedale, kako se diela ocikana anu

Srebreca anu pastir ukop
anu žalost Srebrece.

kako tou pinji se touče smeteno za storti maslo. So poviedale o čarnieli skutu, o Kisalici, o baršanu za barvati kotule anu o pokrivah, ki no di-elajo liepo za lase. Ejtu so lovile še škorpijone za poten jih prodati dou Čento anu uerbati kak sout. Judje so tieli šinje ejtu stati, a Leonardo je djau, ki pot na ba še doua anu, ki to je ura iti naprej. Počasu so odšli. So se ustavili za se odpočiti malo par Allegri, ejtu, ki so hišice za merkati zviezde ponoči.

Paršli so poten malo hodjenja na Trepetnici. Ejtu so se ustavili anu so jim poviedali praveco od Srebrece anu pastira. Pastir anu Srebreca so se poznali polieti. Cielo lieto so bi ukop. Ona na mu dale roke, on je ji dau njea sarce. Srebreca, ki u resnici je ba dna povodica, tou jeseni na odšla. Pastir je jo ledou posod, a je nie obrieta, zatuo zoj žalosti je umar. Na Trepetnici se je čula harpa anu milost Srebrece anu družeh povodic. Se je čula žalost Srebrece, ki na storla speka živiti pastirja tou zviralah vode. Judan se je stisnou sarce od leposti anu milosti te pravice.

Pisali anu storli režijo projekta Centra za kulturne raziskave od Barda Dario Rizzo anu Vanessa Codutti.

Pomali so Airoli, Živanit, Rozajanski dum, Združenje don Mario Černet, Planinska družina Benečije, Beneško gledališče anu bivši izseljenci iz Barda.

Druo lieto bomo odkrili pravice anu liepe poti Rezijske anu Kanalske doline.

Mlekarjeva »faušija«

Na gorskih pobočjih Mahauščka¹ in Velikega Kuka² na eni strani doline zgornjega toka Tolminke in na drugi strani na obronkih Krnskega pogorja pod Rdečim robom, so od davnih časov posejane številne pašne planine. Te planine od nekdaj slovijo po iskanem planinskem siru, ki je zelo okusen zaradi posebne visokogorske paše, ki traja od konca maja oziroma začetka junija in traja vse do sv. Mišela³, ki goduje koncem septembra.

Med tolminskimi planinami sta zaradi izredne kakovosti sira še posebno sloveli planini Sleme⁴ in Lašca⁵ pod Rdečim robom. V zadnji četrtini preteklega stoletja, še posebno pa po furlanskem potresu leta 1976, ki je močno stresel in prizadel vso Tolminsko, se je marsikaj spremenilo v načinu življenja in tudi širše v družbeno gospodarskem pogledu. V tem okviru je prišlo tudi do vidnega opuščanja govedoreje in posledično do opuščanja nekaterih pašnih planin na pobočjih gorskih vrhov okoli zatrepa doline Tolminke, kot so npr. planina Lašca s planino Na Planini, planina Prodi, planina Dobrejnsca, planini zgornji in spodnji Kal in Rešljeva planina. Kot osnovnošolec sem v eni izmed pašnih sezon v šestdesetih letih prejšnjega stoletja od pastirjev in mojega očeta⁶, ki je bil tisto leto za mlekarja v planinah Polog in Lašca slišal zanimivo pripoved o tekmovalnosti, ljubosumju in faušiji⁷, ki je bila občasno prisotna med posameznimi planinami zaradi razlik v kakovosti pridelanega sira.

1. Bogatin

2. Tudi Tolminski Kuk

3. Sv. Mihael goduje 29. septembra

4. Stan in hlevi so na nadmorski višini 1448

5. Stan in nekdanji hlevi so na nadmorski višini 1289

6. Janez Gaberšček – Kamunjerjev (1908-1980)

7. Zavidljivost

Zaradi večje avtentičnosti pripoved najprej objavljam v tolminskem narečju:

»Bluo je n'krat pred dugim cajtam, k' je bu mlekar u Dabrejnsč strašna jezen na mlekarja na Slemni zaujal tega, k' je tejst na Slemni jmu bujš blaguo k'kr an. Z' abupa k' ni bijedu bč, ki b' lahka še narjedu, d'b prhitu mlekarja na Slemni, se je zrajtau, d'b lahka urjeku djela mlekarja na Slemni. N' rijes se je zgadila, d' kadr je mlekar na Slemni tejst dan usiru puhn katu mljeka, se je kar na n'krat u katlu frdirbala usa mljeka. Mlekar na Slemni je bu ws wnsebe n' ni bijedu, ki je šluo naruobe, ki tšnga še nkul ni bidu d' se mu je puhn katu mljeka kuste wnzbiže sčisau. Nč' drujga mu ni astala, k'kr d'je magu zlit prač usa tejsta žuarauna n' kar na n'krat na dnu katla zagljeda beličga madrasa. Tejst cajt pa hitra izpad katla papade za agnjena kalaunca n' je prtisne na madrasaua glaua, n' u tejstem cajtu zasliš strašna rauejne mlekarja u Dabrejnsč na druj strani daline: ajau, ajau, masa haduo peče, adgejni n' pustme, ablubm, d' ki tšnga na buom nkuol bč narjedu, 'se je prmajdušu mlekar u Dabrejnsč!«

V knjižni slovenščini bi se ta zapis glasil približno takole:

»Bilo je enkrat pred davnimi časi, ko je bil mlekar v Dobrejnšci hudo jezen na mlekarja na Slemenu zaradi tega, ker je bil pridelek iz Slemenena boljši od njegovega. Obupan, ker ni vedel več kaj narediti, da bi prekosil mlekarja iz Slemenena, se je spomnil, da bi zarekel mlekarjevo delo na Slemenu. In zares se je zgodilo, da tisti dan, ko je mlekar na Slemenu zasiril zvrhan kotel mleka, se je na enkrat vse mleko v kotlu pokvarilo. Mlekar na Slemenu je bil ves prepaden, ni vedel kaj je bilo narobe, saj nekaj podobnega ni še nikoli videl, da bi se mu poln kotel mleka tako nenavadno skisal. Nič drugega mu ni preostalo kot to, da zlije proč vso tisto godljo in nakar na enkrat dnu kotla zagleda velikega modrasa. Tisti čas pa hitro zagradi za goreče poleno izpod kotla in ga pritisne na modrasovo glavo, na kar istočasno zasliši strašno kričanje mlekarja iz Dobrejnšce z druge strani doline: ojoj, ojoj, hudo peče, odnehaj,

obljubim, da kaj takega ne bom nikoli več naredil, se je zaklinjal mlekar v Dobrejnsči«

Po mnogih letih sem to pripoved zapisal po spominu z namenom, da ta, čeprav kratka zgodbica ne bi šla v pozabo, predvsem pa z željo, da bi se ohranilo in iz roda v rod prenašalo visokogorsko pašno izročilo. Popotresni Državno tehnični pisarni v Tolminu gre priznati veliko zaslugo, da je Vlada Republike Slovenije v program popotresne obnove po Velikonočnem potresu leta 1998 in julijskem leta 2004, vključila tudi obnovo planin – med njimi sta vsaj dve znova oživele po več letni opustitvi.

Na koncu še želja, da bi z naših lepo obnovljenih in posodobljenih planin še dolgo, vsako leto znova zadišalo po nezamenljivem vonju po planinskem siru, skuti in abriblnih⁸ in predvsem, da marketinška 'goljfiva kača' ne bi speljala udov⁹ pašnih skupnosti v urbanizirano industrijsko in računalniško vodeno proizvodnjo mleka in robotsko izdelavo sira.

8. Obrezki iz sirarskega oboda vzetih hlebcev svežega sira

9. članov

Dou Afrike

Zdravje družbica, ki z manu si živila dno tako liepo pavzo: Roža, Dina, Laura, Valerio, Ernesto, Tiziano, Lucio, Maurizio an še... Ne, se nison senjauala sinoči za uas, paj celo mo žavljenje, odkar uas son sriedla (1970), uas son miela u pameti. Me je zbudla me misli, pər TV dna "mami", kə je miela tu roke dno liepo kupu vina teh, kə se nuca za sprejete prijatelje z dno souzo ta dobraa notər. Son ostala prez besiede vidat to stvar s to kupu to rokah. Me je pəršlo ravno ou usta za jat, na las za me ni čujejo še družje judje hišnə:

"Ah... ne bo to vino, kə je Maurizio napotiu dno nedejo, po maše, dou Murago?"

Maurizio je mu zavite tu dveh časopisah namočene vinske trtice, an tə na tlu je mu žej skopane jame za jeh nuotər usadit. Son ostala z ustami odprtəh še za tuo vidatə an son jala, čudna, ten druzen hčeran, kə so pəršle za manu uon s cirkue:

"Paj dno zelo liepo miseu, zaries, je mu te sin!"

Usi smo nesli za nami tuo, kə nan se je zdielo ubi potriebno zanje, kə so tiel bit naši prijatelji tu malin časo: obleke za te male an velike otroke, kotle biele novičarske za hčer, kə so zelo želiele se oblejć tej mi tu bielo, kər se so ženile; bale an balone za ġijat paj nadusen antibiotike, kroglice usieh fat an drue zdravila, kə naši prijatelji misijonarji nam so pokazali. Paj obedan ni mu tej indeje, ko Maurizio! An zat tlate sin je mu tu dnen žakjacu še siemana za usjatə tej mais, riepo, fažou, malone an bleđo an

Iz Frijula dou Afriko.

drue uortne rastline. Paj tuo, kə nas je zelo čudilo, je blo kə tu dne škatle je mu čebele s krajico, da bojo mielə pər hiše še med te judje. To nedejo je blo uoku Mauriziena use pouno teh čarnəh, kə on je povabu a poslušat an merkat.

“Bravo Maurizio!” mo son jala, “ti se si zmislu za rek, kə pravi: ‘Ne daj ribe temo bozemu, uči ja jeh loviti’”.

Smo blə dou Burundi, kə je na dežela malo ubi velika ko naš Frijul. Je štieri grade

pod ekvatorjan. Za iti dol smo blə organizirani od Erminia Polo: velik mož z njaa bistro lauo.

Moči te sviet dna jezera velika tej dno morje, kə je polna rib paj še ipopotamih: je Tanganika.

Mi smo blə ospiti etu, tu dneħ jaslicah, kə so blə pousən raztrešenə tə na orah. Tu teh hišah je blo pouno otrok an pouno judi: tə na sred je bla naša misijon. Ta vas raztrešena se je klicala Murago. Patri od misijone so blə super! Dan je biu Lah tod Teor od Rivinjana (Uidan), zad Tomè je biu trentin, dan sardo, dan roman... Zat so ble sestre laike, kə so ble odgovorne od špitala, kə še Padre Bepi je zazidu z nja “ženicerijəh”, kər jeh je učiu zidatə. Opeke so sami stiskali z dno zemjo rumeno zmiešano s senan, kə so kladalə tu kov an jeh so skuhali tu velikih peči: use tuo pod režijo tea patra. Nas, škoda, ga ni vić z nami! On je uozu Land Rover an nuotər je prenašu tod gradu use tuo, kə je blo potreba. Je uozu predusem u bolnico, kə je bla deleč, dou Bujumbure, glauno mesto od Burundi, te bolne otroke, stare, može... use. Je mu nimər pouan “kaselot” reči al juda. Dan dan, ta zad je bla dna žena nosna. Kar jo je vidu, Bepi je je jau:

“Zakuo nisi jala, ja te nison vidu.” An jo je poslu tu gabino.

“Buoh vid an Buoh vie.” Mo je jala nazaj medtem, kə je šla dou počaso an šla tu gabinu etu, kə je treslo manj. Pater Bepi je se naučiu zlo prece kirundi, je pieu mašo, je prediću an govoru z njemi z njeh jezikan, te družje patri niso blə təkaj kapani.

Tu njeh jaslicah te črni so uorilə kirundi, njeh idiom, tə mladə paj so uorilə po francosko z nami. Prej Burundi je bila "colonia belga", Burundi je njeh dežela; Barundi so nje prebivalci: Utu in Tutci, dvie etnie judi. Pigmei an Vatussi. Kirundi je njeh jezik.

"Mirie!" Nas so pozdravljali, kar nas so sriedli. Tako prijazno an mehno, kə nas so počutili.

"Mirie neca!" je uoru nazaj za nas patri Bepi, kər smo lih pəršli.

Te judje so še liepo plesali an pieli: jeh čujem šanje, kər mislən zanje. Dua lieta potən smo čuli, kə Pigmei an Tutci so se bojevali naposebno tu dne strašne ujske an so podrli use tuo, kə Saveriani an družu patri an sestre tu te dežele, kə son pravila, so nastavəla.

Mi smo bli "jolly": smo delali etu, kə nas so klicali. Nam, nam je blo zlo pru, tako smo zastopili vić reči... Ja malo prej domah son nardila dan tečaj od higene an pomoč u saniteti, tako son pomala še tu bolnice. Maurizio je učiu kmetijstvo, družje vsa družaa so delali, vsaa!

Kuceljne pər soncu

Tiziano an Valerio tej svet Francišek, dan dan so mielə za prehladit odeje od celi mišijoni: jeh potouć z dno vejo, jen otrest prah, jeh zganit an jeh ta ložti liepo za zimo. Je blo dua dni diela an vić. Bepi se je priporočiu, də jeh nimajo kladat tə na mier, kə ni plengajo zlo s ten krajan od zuna za kak jeh ne potene an puojde z njemi damou. Oni paj a niso boual an jeh so kladal čez pou: pou odeje nuotər tu ograde an pou zuna. Je pasu Lucio, kə je ču to priporočilo Bepənavo an je pokomodu use te, kə so plengale ubi zuna ko nuotər. An Valerio alore mo je jau se smejuć pod brkah:

"Kuo dielaš? Ne vidiš, kə tako jeh ne bojo moli zarabətə tezejə, kə jeh majo ubi potriebo ko oni." An jeh je spe na uon poraunu tej prej an tako jeh je ponudu tən judan dol, kə ni so miel nič.

Safari

Dan popoudan, Bepi nam je jau:

"Jutre bomo šli na safari, bodita pripravljeni za osmo."

“Nas ne mi za norca Bepi! Safari? Ma sì...”

“Safari, samo fotografski za nas, hvala!”

Pər usen tən ob osmi Bepi se je pokazau s pušu tu rokah an s čelado or na laue. Oči nam so šle uon a vidatə tako. On se je smeju an je jau:

“Le or za to oro, tor remo. Tor ja ren dan krat po miesce. An dan tiedan poten re Tomè an te trejci tiedan re... an tako naprej. Remo za spiet mašo, za učiti otroke, za pravetə besiedo Bouauo. Je dan tukul rezerviran za učiti, za zdravit naše kristjane: etu še vi bota jedli in spali dua dni.” Na pou poti te, kə je biu malo navajen hoditi, je mu žej rat an je uprašau:

“A... je šanje or za hodit, dost?”

On je uoru ne.

“Misjon je lih ta za to oricu etu”, an je kazu s prstan or... Kər smo pəršlè etu, cilj je biu le ubi naprej, zlo naprej. Zvečer smo bili tor. Po poti so hodili uon s hiš žene, možje, otroci nas pozdravjat. Še hiše or so ble s streho slamasto an narete a kolo tej pousen. Judje so miele tu rokah dno košeco tej dno pəriščè veliko an notər so mieli malo čežero-na, fižola al kak koran an koranine od manioke, kə so prinesli za darilo patru Bepəno. On je uzel dno koranino, jo je olupu z zobmi, je štuflu uon lupine an je počeu jestə tako, sierauo: je biu lačan zaries, boo mož! Na koncu je mu šobe use biele. Tor je vidu dno ženo med družemih, an jo je uprašu:

“Kje s pustla trebuh ti?” Mo ni jala nazaj nəč: je zletela tu nje tukul an je zavila tu dno mrieno nje otročića, kə je porodila te dan prej. Je biu pužic an je mu kožeco bielo an tak je tu biti za te prvi mesec. Bepi je uprašu, će a je krstila, ona je jala:

“Ne, son čakala tebe.”

“Koko mo bo ime? Ta mamica se je stisnila tu ramana tej za jate, ne vem. Alore ja son hitiela jati:

“Kliči ja Gabriele.” Ona ni znala ponoviti ime: je je pomau patri Bepi. Son odprla športu an je son vesula uon pouno oblačila za ta otročića an za drue, kə mə je dala ma sestra, kə je miela dna puobića le malo prej še ona, tako moj nevod Gabriele ma dnaa bratra dol u Afrike.

Za večerjo smo snjedla dan kruhac an dan klinčič siera otruoška (formaggino) an smo zaspali oblečeni.

Uoku dveh an pou nas so zbudle mrauje, ka so udarle s silo tu naš tukul. Notar je bilo use črno od njeh an use je mrzgojelo uoku nas... Smo utekla uon an zuna smo počakali dan. Valerio an Tiziano so bili velikodušni. Po poti so razdajal kruh, dan tla, dan tiela, or an or, otrokan an ten staren: drug dan ni bilo kruha vič tu žakjo. Alore Bepi je poslu dnaa moža po kruh z žakjan praznin dou misijon etu, ka smo mieli baze. Je bla doua pot. Kar mož je pāršu nazaj se smo sriedli na pou poti: mi smo šla dou nazaj, on je šu or. Mož je dau žaki kruha patru, ka je odzeu malo hliepcu an nam jih je dau za juženo, te druu kroh, ka je stuoru ostati notar, a je pustu za usin žakjan možu, ka je šu puonj. On je uzeu žaki, se je tresu an rauno souze mo so šle dou po obrazu...

"Paj, zakuo jočeš?" A smo uprašali.

"Jočem zatuo, ka sem veseu za me otroke, ka niso nikoli pokuseli kruha." In hitro je šu damou jokuč an smejuč se kop.

Friko

Dno nedejo nas je pāršu ledat tod Minago (drua misijon) z motočiklenan dan druu patri, ka ja son poznala. Je biu dan profesor, ka je učiu u Uidne an tu kolonie u Lignane je projektu, tu počitnicah, te narbuj lepe filme, ka sem vidala za otroke an mlade. Poten je šu za misijonarja: je biu patri Gianni Pedrotti iz Brescie. Nas je lepo pozdraviu. On se je ču Lah, kar je živu u Uidne tako, ka son jala prej: je biu veseu nas vidatā an je jau:

"Za večerjo bomo jedli friko, alore! Če ne, kuo zadni Forlani smo... kuo diesta?"

"Nimomo siera!" Je biu naš odgovor.

"A muorta iznajti!" je jau an je šu na njaa dielo: etu je biu za zdraunika an bolničarja. Valerio an Tiziano, ka nas so čuli, so rauno se uorli tu "operacijo sir". So šla an pāršla nazaj z dvemi kosami siera, an friko je biu šuran.

"Kje jeh so zarabelā?"

Žene so ble liepe tej dne svetemarijece.

Malo prej, za nami, je pəršlo še teh mladəh, iz Parme so bli, z dvemi pravimi zdrauniki an bolničarji za dielo u bolnici. Naši dua sini se so servirali tu njeh shrambe?

Roža, ja in Dina smo rauno počele ro-usati z panogami. Moko to sierkauo smo mieli za nastavit an skuhati še polento. Dan patri ni poznu frikəna, kə smo naprau-jale an je godrnju, kə ta bo vəčerja samo za Lahe. On ni tu frikəna. Nas je blo pouno an uselih smo napravəle dvie velike panouce

kampierja, čebule an siera, se vie!

Žej kər kampier je bieu pou kuhan an smo doložle še čebulo an zat ser, so hodil usi polejat, kuo je, kə tako liepo diši... Polenta je dišala s frikənan, kə se je počaso tenfu. Ob osmi uri smo razdelile tu tonte dan liep klinčič frikəna usacemo an polente bogatuo smo ložle, an zat, se smo še mi tri usednele tə za mizo, paj smo obriedle prazne naše tonte an čiste panouce zatuo, kə usi so jedli to vəčerio z uojo: Lah, romani, trentini, sardegnul: usi!

Otroči od Murago

“Ingo... Ingo...” Mo son uorila an son a povabjala z rokami naprej, proti nja: “Pridi... pridi....” Paj tlə te otročič, počaso je hodu nimər ubi deleč tod mene. Je čaku mamu ni pride uon z zmešnjave trga an se je bau mene an jo zubit. Otroci Barundi so bli zlo raskrbjeni an z učiteljem.

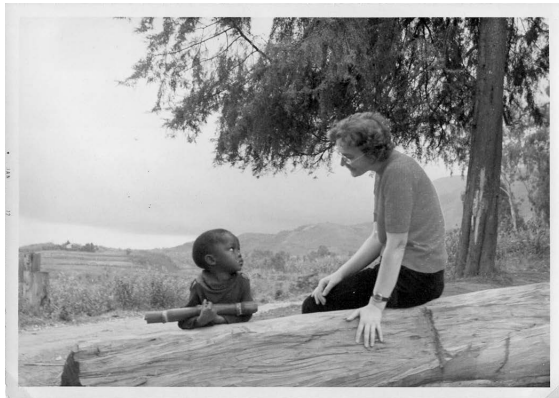
Son šla dan dan ledat šuolarje an njeh šuolo s sestro Rosetto. Zat tu pauze za jen pustiti dan balon jeh smo pejali uon. Son ledala ġijat z njemi: niso poznal bale, je se so bal zatuo, kə kər jen je padla uon z rokah je utiekala. So bli zlo boječi. Sevie niso ġijal: njeh trebušič je prašau družaa. Mamənah skrb je bla, kuo jen dajo ou usta prej ko use družaa.

Zat škuolo so muorlə plačjatə an će na konac lieta šuolarije niso mieli stuo tə na “pağele”, so blə ošpotanə ta pred usieh. Te kə ni mu plačjat te tipo škuole je mu dno domaće učenje tod patra tu misijone: je mu škuo-

Hiše so bli tukuli v kolo.

"Pridi ... pridi ..." a son a povabjala, paj te otročič je hodu ubi deleč tod mene.

lo od "alfabetizzazione". Etu so ble še mame, sestre, tete... prez merkat lieta, kə so miele: so moli učiti se tudi te velicje al tə starə.

Tezjə dou Minago

Nan so letiele pruoti nimər vesel, kər nas so videlə. So blə ubi debe-lasti an hrupenj. So ledal nimər, kako riec nouo za se zabavati. Nas so uprašuali z dnin lepin smiehan, će momo pejcice te dobre... (bombone), ol kipuricu, balončiče za napihnniti. Mi smo uorile:

"Uan čəmo dat kipuricu, će vi rečeta 'cinquecentocinquantacinque' prez se ušterbit."

"Eeee vi govorita tej tićace, kər pojejo: je težko za nas!" Paj uselih so proval.

Se so ložlə te za tən an dan po bot so pəršlə pred nas an so dokazal... Oni so žəvielə tə na al blizu jezere Tanganika. Etu je bieu dan velik trg, so vidalə nimər pouno juda od družeh roda. Šej njeh hiše so ble pravokotne. Drugačne od təh, kə so ble or po orah. Hiše niso ble tukuli paj pravokotne an so miele kako oknace, so ble ometane zuna. Njeh hiše so ble narete use blizne, ta pər tej. Otroci so ble živi, govorili so rado an nimər so blə veseli, nimər se so smejali. Njeh rod ni bieu ne Utu, ne Tutci. Tle smo liepo vidal, kako okolje upliva na judi. Oni so znali letiet za to veliko žogo... Tə družij ou orah malo. (An tle mislin za naše otroke). Kər je bla organizirana dna igra za te ubi velike, so miel njeh vede-

ževalca an so hodil teh čaroniku. Če te se niso miele nahat vidat prej ko učet igro, će ne so jupali zubit partijo.

Mrtvi

Barundi, kər se so uasli, so bli podloženi rauno pod malo zemje: rau-no uon z uasice je bieu njeh britof. Dno nuojć smo šli po včerje usi etu tje sprehajaj. Z nami je bieu še dr. Cossio iz Parme. On nam je pravu, kə kər kac je umru mo so rauno zažgali tukul za ne bo mu prit nazaj. Ženo an otroke jeh je adotu dan bratar an od tebot san so bli njaa last. Ni blo širod dol, ni blo majnaa otroka za adoptirati.

Žene an možje

Če tla pər nas žene dəržijo or tri čentone tej, kə pravi dan rek, dol ćelih hiše so zlo ubi mikane, te boe stuari jeh majo štieri za udržati. Žene son vić an vić krat vidala z otrokan or na hrbatu prevežen tə zat an tə sprej ta druzaa, kə potouka za prit na sviet, medtem kə mama kopa z matiko ol leda zelenje za včerjo, ol pere s težavo, ol kuha za družino. Dan joće, kə je laćan, te druu jo poteja za kotlu pou sliećen, kə ma mrez. Ona hiti dnaa and druzaa potalažt an ta četrtā poboža, kə je šenje pər nje. Or na laue ma dan težak lonac spleten an pokrit pouan, ke vie s kin. Je bla, more bit na trgu kupauat kieki za jesti? A... nje mož, kje je? Je na trgu surno še on, paj san kə pohaja uoku prez skrbi. Pozdrauja kla an tiela prijatelje an merka use tuo, kə je uoku njaa. Etu so natenjene platna, tej bəl ble ložene sušet. Etu je še žnidar: bəl mu kupit dne tri braće ta platna an stort zašit žnidarjo no nouo kotlo za nja ženo, kə je zaslužila to darilo. Dna žena, kə sprejeme dno nouo obleko tod moža, dol se oživi: pride jat, kə jo će rado. Možje paj malo krat mislijo za ženo ol za otroke, majo rejši se ustavjat s prijateljān pit manjokno biero. Kak krat jeh son vidala, kə se so uernili tod trga kop: dan je mu treboh pouan pitvene, ta drua je miela prazan an šenje on je hodu tə sprej, ona za nijn... Mi, kə nismo poznale te nauade, smo uorile tən ženān ni pridejo naprej teh njemo, one so se posmejale lih ja an ne paj so ostale ta zat. Ke vie, će tla te nauade so se spremenile! On je mož, ma use "drite" an majdne douž-

nosti. Žena ne more govoriti: će je etu nje mož, govori on. Zaries bi tiela rado viedatə, če te žene, kə son poznala dol, se so dno mor emancipirale. Te žene so liepe tej dne svetemarijece, potoučene zatuo, kə so ble kupje-ne, paj sladke an tihne, ne ponosne.

Konac setemberja je bieu na uratah: usi smo miel ol dielo, kə nas je čakalo, ol škuolo. Tako, tej lastavəce se smo muorli napravīt an potovat. Usi tu srcu sə smo obečal, də čəmo ponoviti dno tako liepo počitnico druo lieto, paj ni blo tako. Se smo uornili damou nomalo spremenjeni tu usen: dna luojši škuola ni mola biet za nas kot taa!

Pod pepelan ... uogje ardeči

Literarni narečni natečaj Bruna Dorbolò

Komisijo Literarnega natečaja Bruna Dorbolo Pod pepelan ... uogje ardeči, ki sta ga razpisali KD Ivan Trinko in Inštitut za slovensko kulturo, so sestavljali Liliana Spinozzi Monai, Živa Gruden, Ada Tomasetig, Michele Obi in Iole Namor. Sestala se je v torek, 2. novembra 2021, pregledala in ocenila prejeta dela. Teh je bilo 27, med njimi 10 prispevkov dijakov 2. razreda Znanstvenega liceja Simona Gregorčiča iz Gorice. Nekateri prispevki so bili zelo dobro ocenjeni in pobuda je bila dobro sprejeta, čeprav ne sodi v okvir natečaja, ki je bil namenjen piscem v slovenskih dialektih videnske pokrajine.

Glede prispevkov v terskem in nadiškem narečju je bila splošna ocena pozitivna z jezikovnega vidika, ker je bila večina napisana v tekočem jeziku in v nekaterih primerih tudi s posebno pozornostjo do besed in rekov, ki gredo v pozabo. Glede vsebine in strukture pripovedi so bili teksti večinoma zanimivi, živahni, nekateri tudi izvirni, čeprav vezani na našo skupno preteklost, ni manjkal niti kanček ironije.

Prva nagrada za najboljšo delo je šla prispevku v terskem narečju Od ore do ore Luise Cher. V njem izvrstno opisuje nedotaknjen naravni gorski svet, ki ga načenjajo opuščanje in zob časa. Na drugo mesto se je uvrstila pravljica Snežinka, ki jo je spretno in jezikovno tekoče napisal Piero Gariup, na tretje pa črtica Potisnen vrata Marine Cernetig, v kateri na izviren način obuja otroške spomine na nekdanje pogrebne obrede.

Komisija je sklenila, da povabi pisce iz videnske pokrajine na po-

seбно prireditvev, kjer bodo predstavili svoja besedila, in da spodbudi objavo le-teh v periodičnem tisku. Glede na to, da so bili prispevki za natečaj vsebinsko in oblikovno med seboj zelo raznoliki, pa predlaga organizatorjem, da pri prihodnjih razpisih točneje opredeli vsebino in/ali obliko prispevkov.

Od ore do ore

LUISA CHER

To je mraz. Vietar piha močno. Sonce počasu se rastene nad dolino. Dna velika sienca se je storla med soncan anu mene. Sen na nou na dni pejči anu merkan deleč. Merkan čez ore, čez doline do morja. Vietar piha šinje boe močan. Ovien se luojše. Deleč dan turan vihaja od mahle jutra. Na travi rosa se žej suši z vietran.

»Pridi šinje boe visoko!« kliče ora.

Kar ti prideš na varhu ore trud je poplačan od lieposti.

Poti no učno zdole, tou dolini . Zdo se raune. Pounočas te parpeajo čez zvirala anu suhe patoke. Redo po planjavah liepih bukuou na bielen piesaku, po hozdu ejtu, ki srenčes bieli abar, jasene, lieske. Vidiš rasute miere, ki danbot so bi kazoni. Od dna miera rasti dan jasen. Oku njea je zavita dna robida. Tarni vihajajo uns družih pejči.

Skuodre tarne se vidi, ki danbot ejtu so nosili past krave, ouce anu koze. Poten srenčes suhe miere storjene uns pejči, ki so

be rob med živino anu obdielane njive. Kar je ba ura nate krave dou hlieu nieso itako popeštale usjano zemijo. Pouno telih poti majo še ime, ki naordua na kar so nosili krave na planino. Kak kraj se kliče »Krauja pot ali Krivojuneca«, ki to pride od juneca, ki je bokinica ali mlada krava anu kriju.

Od planin so se varnili ta kiši tou jesen.

Katere je stau ejtu, dokar je spadou parvi snieh.

Kakbot se zdi, ki čuješ šinje pinje, ki toučejo za storti maslo. Kada to more šinje vidati njivice, ki usak kazon je mieu par kraju za pobrati dantek rahu, krampirja anu sierka. Pred kazonan so šinje jableni, fruške, ciespe, ki so šli u divjo. To more šnje čuti uriskanje judi med orami. Več kuj kak kop pejči pravi kaj judji se je ejtu nadielalo anu kaj je daržalo za svo zemijo.

Usak kraj kaže svo liepost. Ruse rože vilazema pravijo, ki so se zbudile od zaspane zime. Vilazem parpravlja zemijo anu rastline

za morieti polieti pobrati borounice anu
čarnice.

Noe no hodijo same. Še boe von no hodijo.
Počasu, počasu boe visoko. Lava na se
sprazne od mislih. Uha pošlušajo ciukanje
tičeu anu šumjenje perjaj.

Oči se parprauljajo vidati, kar ponavadi
zaspani ne vidijo. Kar hodiš usaka roža,
bukua, pejc na ti nekej pravi. Tihost na s
tabon čekera na leda tvo dušo, na se skriva
med varhi anu na hodi s tabon. Kar sonce
re spat tve misli zaspijo med oblaki mraka
za se speka zbuditi drue dan. Kar ore bojo
speka poženale tvo hodienje. Kar ti moreš
se naučite zaries kuo na je liepost. Kar tva
pamet na počiva, kar na čuje zemijo pod
noami, vietar na lantah anu orkuoto sonca.
To se nauče pouno reči, kar počasu, hodiš
pruoti varh ore. Muoreš biti močan anu priti
do varha, éeran je težko.

Snežinka

PIERO GARIUP – ŽNIDARJU

Tam na Skal tu adni jam, ki gre skuož an skuož čelo, sta živiela dva škrata, Šivan Tanček an njega žena Šperica, pa zda vam na bom guoriu od telih dvieh škratu pa od njih hčere. Ona je imiela zeleno srajco, bielo kapuzo, na nji so ble zašite majhane srebrne snežinke an zatuo so jo vsi klicali Snežinka.

Snežinka je živiela gor pod tistim čelam, ki Tapoluovci an Runjan kličemo Velika Glava, tuo zauoj ki te rob stoji nad sanožeti an hostjo, je okouan glih ku adna glava.

Gor pod Glavo so ble adne vrata takuo majhane, de obedan mož ne otrok ni mu iti skuož nje v jamo ... ja, te vrata so ble prave samuo za adnega škrata al škratico, ku je bla Snežinka.

Snežinka, kar so Tapoluovci kmetoval blizu Velike Glave an je bla dobre voje, se je igrala z otuok an jih ovarovala od tistih pepelnastih kač, ki so živiele le v tistih kraju. Kajšankrat je bla pa dušpietna an

je skrivala posodo kmetam, an kar so se zamudil za iskat al rončejo al kladvo al kjukac, ona jim ga je nastavla, glih kjer kmetje so ga malo pried iskali. Kar so kmeti spet zadobil njih posodo, za zahvalit Snežinko so ji pustil pod čelam al no jabuko al adan oreh al druge sorte sadje.

Med ljudmi an škratico Snežinko življenje je teklo lepuo napri, saj ona je bla vic nucna kot dušpietna. Adno poletje pa je ratalo, de luja miesca, kar so Tapoluovci začel kosit travo v sanožetih, je začelo takuo pogostu daževat, de vic ku tri tiedne obedan nie mu narest še adne kope, zauoj ki vsak dan, kar je danajsto uro bilo, je začelo grmiet, trieskat an daž ku krote. Drug dan zjutra so podrli lonce an malo potle so jih muorli spet narest, zak drugač trava je ratala gnuoj, an kar so se že na koncu trecjega tiedna vsi mokri vracjali damu, Šimanu Lojz, narbuj star mož vasi, jih je tam pred vrat njega hiše čaku an jim je začeu pravt:

“SNEŽINKA, ŠKRATICA SNEŽINKA MORE ... če ona cje, more ...”

“Kaj pa more, povejte, če veste,” je jau Bepic Jaklnu.

An Lojz je jau: “Če jo bota lepuo vprašal, Snežinka more spreobrnit uro, naco bo luna na punem sjala, ona gre z jame nabierat sadje, vi ponudita ji adan pušjac jaguc, ona se ustave an vas bo poslušala.”

Tapoluovci so glih takuo nardil, Snežinka jih je poslušala ... je poštudierala no malo an jim je jala:

“Ja, vam bom pomagala, pa mi muorta obecjat, de tu močeradovi host na bo obedan brau ne liešniku ne oriehu an de tisti kostanj objak tam za velikim čelam bo muoj. Kar Tapoluovci so obecjal, ona je stopila tu nje jamo an venesla adno srebrno pihalco an je določla:

“Vi jutre začnita kosit an kope runat ... je bilo 21 dni daža, zda bo zdržano 21 dni sonca.” Drug dan so šli vsi po sanožetah, an kar

magle so se začele zbierat, ona je s tisto srebrno pihalco v luht popihala an so se vse magle zgubile ... cajt tri tiedne vse sanožeta so ble pokosene an vse senuo h kraju spravjeno, kope narete brez kapje daža. Za Rožinco velik senjam so napravli v Tapoluovem, vsi so štrukje skuhal, spekli gubance an jih nesli tudi Snežinki. Je takuo teku napriej vošt, setember an na koncu otuberja na Snežinko se nie obedan vic zmislu ... ku po navadi so Tapoluovci v Močeradovi host pobral liešinke, oriehe an kostanj.

Snežinka se je mocnuo potila za se zahranit za zimo, ki je že bla pred vrat, na puoju je biu za pobrat samuo še kajšan grozd merikana an Snežinka je šla dol na Dobco, de bi ga utrgala tri al štier grozde za zimo. Dol za nasrecjo je srecjala Pihuovega Vanaca, ki jo je s psam zaloviu.

Ona po pot se je jokala an je guorila: “Naj bo za liešnike, naj bo za oriehe, pa za tisto

dobruoto, ki sam jim nardila, mi necjejo dat še tri kile grozdja," an kar je paršla gor pod Veliko glavo, je šla tu nje jamo ... je parnesla uon nje perino za go na pastiejo, jo raztargala, je popihala v luht z nje srebrno pihalco tiste biele perje an ... se je začelo gostuo gostuo snežit.

Se je medu snieg tri dni an tri noci an ga je bluo padlo že dva metra, Tapolouvci so ga metal z lopato dol s striehe an so imiel veliko diela, za de so senuo kravam dajal kier je bluo pru težkuo po vasi hodit ... Lojz Šimanu je paršu na vrata an je začeu uekat tu vse tiste, ki so hodil tam pred njega hišo:

"Sta jo razjezli ... sta jo razjezli ... kaj sta ji nardil ... al sta ji dal, kar sta ji obecjal?"

Obedan mu ni odgovoriu ... pa vsi so viedel, de so jo debelo zakuril.

Kar je Pepa Škofovkina paršla blizu Šimanove hiše an je težkuo gazdala z žbrinčjo, puno sena, dol po klancu, Lojz jo je ustavu an ji je jau:

"Se muora naglo ki narest, pried ku nas snieg podkopa!"

Pepa je oprla žbrinčjo na Šimanove štenge an je vprašala:

"BEN, ZDAJ POVEJ, KAJ MUORMO NAREST!"

Lojz je jau:

"Parvo dielo jo muormo uon z jame poklicat ... zatuo specita adno kostanjovo gubanco, specita no malo hrušk an jih nastavite gor pred jamo ... kar ji bo lepue dišalo, pride uon, takuo jo poprašata, de naj stor genjat snežit."

Tapoluovci so šli v precesjo gor pod Glavo, šli so vsi z lopato de so ogrebli snieg daj gor pred vrata od Snežinke, kjer so položli na prag gubanco an štrukje, ki so takuo lepue uonjal, de Snežinka je naglo paršla na prag ... je videla vse tiste judi, ki so ji ponujal tiste dobruote, ona pa še jezna jih ni tiela poslušat ...

Se je bla že obarnila za spet v jamo stopit,

kar je začula adnega otroka, ki je biu šu skrivš zad za staršim, mocnuo uekat an klicat tata:

"Tataa ... pogledi, kaj sam ušafu ... pogledi, kaj sam ušafu!"

Njega tata mu je šu pruoť, je pogledu an je jau:

"Je adna senica pu zmarzla, deni jo pod pledenko na rebra, de se zagreje ..."

An tu gorkuot senica se je začela gibat ... otrok ji je ponudu koščic orieha ... senica ga je sniedla an malo potlè je splula pred vrata Snežinke. Kar Snežinka je tuole videla, je stopila v nje jamo brez vrat zapriet an dvie minute potlè je paršla na prag z adno armeno rjuho, svetlo ku sonce, jo je arztegnila na grm pred jamo, je popihala gor v magle z nje srebrno pihalco an na žlag je genjalo snežit an sonce je prebliskalo skuoze magle. Potle je Snežinka stopila v jamo an zaklenila vrata.

Od tistega dne Snežinke ni obedan vic

videu, pa v Tapoluovem se pravi, de kar poliete zvičer sonce zahaja an gor v Glavi se vidi rumeno rjuho, drug dan na bo daža an bo te pravi dan za senuo sušit.

Potisnen vrata

MARINA CERNETIG

Potisnen vrata, ki zadost cvilejo za viedet, de smo tle na telin kraj ... Pozdraven.

Kar hoden tle donas, mi se sarce odpre, nie vič tarpljenja, na straše vič ... poznan vse, puobnan vse. Je ku tu nediejo po maš dol doma ... an taj, an kafe, no bierco, tercino!, ne, no rančato, špumo ...

– Donas je bla maša kratka ... ima že druge opravila.

– Kuo so lepuo piel, al si čula, kakuo je vzdiginla Vitorica.

– So piele mašo tu nediejo pa tud *Libera nos domine*, kar je kasela stala ta na sred cierkve an jo je gaspuod okadiu ... tekrat mi je takuo smardeu tist močan duh, ki kajšnemu je runu še slavo. Pa je parielo slavo dno, pa te drugo ... duo vie, al je biu duh al je bluo zaki h maš si paršu na tašče za iti h obhajilu.

Ma zaries mole za tisto dušico al prave na pamet, kar se je navadu, an misli na njega

reči? Sa dušica nas od luhta gleda ... je že riešena al jo čaka paku?

Dol doma, kar je bla *camera ardente* an marlič na parah, nies mu guorit ta pred marličan ...

– Te martvi vse čujejo.

– Var se, bojo ponoč hodil te cukat za noge ...

– Na sapa vič. Poklič, poklič, naj pridejo an ga preobliečejo, dok na rata tard.

Kikja al gvant so bli že zbrani ta v armarone, so čakal samuo, de pride njih cajt, an takuo facu, hlače ... rožar je biu tu kašetine.

– Se šele gibje ...

– Ma more ratat. Je smart an smart, ji na utečeš.

Ku si veliezu, je začelo sarce tuč an je paršla dušica tu te ... takuo sarce genja tuč, zasapaš zadnji krat an dušica puojde gor ... dol ... šigurno ča, kjer jo čakajo družina, parjatelj, znanci, nune, nunci ... v kraj, kjer se začne nova pot.

San hodila gu britof saldu no malo

ustrašena, ku de bi miel prit uoz groba, se uarnit ku tu pravcah, ki san bla čula.

– Biež gledat, če šele gori kandela.

An so se še smejal zad za tabo ... te velic.

Težka štopienja za težko štopienjo gor po štengah ...

– An če odpre oči ... an če se zgane ...

Odpriet počaso vrata – se je parkazu tist blied obraz, ki imajo samuo te martvi, ki se na vič gibajo – pa vsedno iti dol ku striela, preskočnit štenge z debelo sapo, ku de bi te kajšan loviu, an odpriet na žlag an zasopen reč ...

– Gori, gori!

An kar marlič je imeu facu zavezan oku gobca s flokan gor na čele, de mu na bojo režale usta?

Resnica, pravce an spomini ... tel je strašu ... trikrat je potuklo gor na vrata, grede ki so molil, an obednega nie blau, kar

so odparli ... smo čule štopienje gor po štengah, pru lepuo an jasno ... smo šle gledat an nie blau obednega ... pa smo spale tu te stari hiš nunaca, an drugo jutro so nam jal, de je umaru ... an tekrat ki me je zbudilo uoz sna an nona je paršla pozdravjat pred odhodom ...

Vse je blau strašnuo. Viervat al na viervat ...

Si saldu srečavu smart ankrat po vaseh ... se je hodilo molit, varvat marliča, ga kropit, pa tisto blede kožo gobaca an roki si sanju vič dni. Kuo se parvast, kar imaš vse življenje še pred sabo?

Zaki vas se je stisinla oku družine marliča, an če so bli narguorš sovražniki, vsak se je žegnu ...

– Buoh se usmil čez njega dušico ... Buoh mu dì nebesa ...

Vsak v nasreči je paršu v družino magar ne na tiste ojceta, ki so ble tu vsaki hiš po pogrebu ...

San hodila gu britof saldu no malo ustrašena,
san letiela ča, kjer san miela zmolit, an hitro
uon, de me na kajšna roka not potegne ...

Donas pa počaso hoden od groba do groba,
zalivan rože, kar je šuš, al odlivan uodo, kar
je previĉ daža, daj dol do konca, kjer so *loculi*,
kjer je pepeu tistih, ki so se rešil čarvij ... nu,
sa vsi vemo, ki rata dol pod zemjo žuotu.

Žuotu an ne dušic. Tista nas od luhta gleda.
Hoden tle, ku tu varte, pozdraven moje an
potle človeka za človekan ... ka jih je že tle
paršlo.

Žalost, tarpljenje, suze, misli an spomini,
vse pogrešan. Vse poznan.

Prestor je ratu drugi, mi smo ratal drugi.

Tihota, kjer ti pridejo napri ljudje, ki so bli toje
vsakdanje, besiede, glas, pogled, pozdravi, no
besiedo za vsakega, ki ga nie an je.

Ku tu vas, ta pred hišo, go po klanc, go na
berjač, dol par korite, du kapušč al dol na
robu, kamar se je hodilo gledat, al parhaja
carro funebre za poviedat gu oštariji, naj

grejo gor zad, zaki je hodila precesija ta z
znamunja san, daj do cierkve.

Križ, možje s klabukan tu pest, *carro funebre*,
ta zad girlande, gaspuod, tisti, ki so piel, an
žene s facuolan al veleto na glave an otroc ...
an molitve an zuonovi, ki martvaško zuonijo.
Ma tuole je ratalo še potle, kar nie korlo viĉ
nosit kaselo na ramanah.

– Oh, kuo je biu težak ... sa je biu an tu
življenju!

– San jo biu sam nesu, takuo lahna je bla.

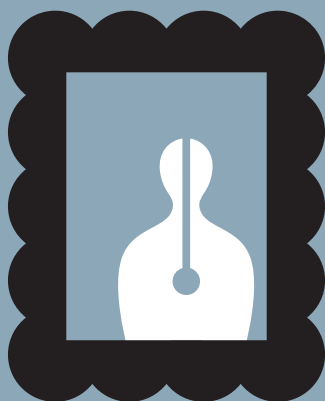
Pa tarpljenje an suze ljudi, ki so sparjeli smart
ku part življenja vsakega, naj je bluo slavo al
dobro, za tistega, ki je ostu, je bluo saldu tiste.
Takuo. Vien, de puojden, pa tud, de san.

Vien, de jih nie, pa tud, de so, zaki spomini
na nikdar umrejo.

Pozdraven.

Zapren vrata, zacvilejo ...

Se muoren zmislit reĉ, naj denejo no malo
oja.

Ližo – Eliseo Iussa

1923 – 2020

Nekaj dni pred Božičem 2020, star 97 let, je umrl Ližo Iussa, mojster diatonične harmonike, frajtonar'ce, najbolj znan in cenjen harmonikar Nadiških dolin. Lahko bi rekli, da je bil vezni člen med Benečijo in Furlanijo ter med Furlanijo in Slovenijo, kjer je kupil vse njegove ročno izdelane frajtonar'ce. Gojil je in oživil glasbeno tradicijo Benečije in je bil vzgled za številne beneške harmonikarje, ki so šli po njegovih sledeh in se od njega učili. Sam je tudi ustvarjal nove viže, originalne in glasbeno dovršene, ki so postale tradicionalne, a nosijo njegovo ime. Njegov stil je zelo razpoznaven.

S svojo harmoniko je nastopil na številnih prireditvah doma in po svetu, še najbolj so se ga veselili naši emigranti skoraj po vseh kontinentih, kjer jih je večkrat obiskal. S seboj je nosil glas in dušo naše zemlje.

Rodil se je v Petjagu leta 1923. Že kot otrok se je pri vaškem sosеду zaljubil v harmoniko, prvo pa je dobil v darilo od brata Giacinta z denarjem, ki ga je zaslužil kot delavec v Nemčiji. Zelo zgodaj je pokazal, da ima velik talent, nadarjenost, in je hitro postal najboljši harmonikar v Benečiji in širši Furlaniji. Znal je vedno ustvariti veselo atmosfero s svojo simpatijo, človeško toplino in humorjem ter seveda z živahno glasbo. Nepozabni so njegovi nastopi na sejmiših po Benečiji, ko je igral sam ali skupaj z drugimi harmonikarji, še posebej je bilo veselo, ko ga je z listom na ustih spremljal Gusto.

Ližo je bil tudi član dveh glasbenih sestavov – Bintars in Folketitrai

–, igral je sam, z drugimi beneškimi harmonikarji, izdali so mu tudi kaseto njegovih viž. Številni raziskovalci in etnomuzikologi so Liža snemali in obravnavali kot talentiranega ljudskega godca, ki je svojo ustvarjalnost prepletal z domačo glasbeno tradicijo. Igral je vseskozi, tudi do visoke starosti. Oče znanega festivala Folkest, ki združuje folk pevce in glasbenike vse Evrope, Furlan Andrea Del Favero, je zapisal, da je “Ližo oče vseh nas”.

Ganljivo in čustveno zahvalo, topel “zbuogam” so mu na pogrebu dale beneške ramonike.

Remo Chiabudini

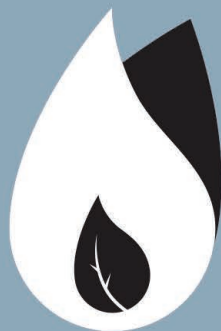
1928 – 2020

Kak dan pred lanskim Božičem se je od nas poslovil tudi Remo Chiabudini, sin velike družine v Ščigli, dober sin beneške zemlje. Remo je bil navaden, prepost in skromen človek, delavec in emigrant, a gospod po duši in srcu, ki je imel veliko znanje in veliko kulturo. Pridobil si jo je sam s svojim trdom kot samouk. Imel je še en dar: znal je tako živo pripovedovati, da je bil užitek ga poslušati, pa naj je šlo za pravco, spomine iz otroštva ali dela v Švici. Bil je odprt, družaben človek, rad je zapeu v družbi, zelo je bil navezan na slovensko domačo kulturo, bil je član Cai Nadiških dolin in tudi Planinske družine Benečije.

Bil je tudi dober sodelavec Trinkovega koledarja, kjer je večkrat pisal. Prvič se je oglasil v Trinkovem koledarju 1998 s spisom o otroških boleznih in o tem, kako jih je starejša žena v vasi, Perina, znala zdraviti s svojimi skritimi formulami. Kako je znala pregnati "jičmen", kako je zdravila "hramuote", "ščierovce", gliste ... Leta 2000 je napisal svoje otroške spomine o Božiču, ko niso smeli manjkati "pletenica mahu", "drevic iz brienja", "čupce", snopi "sieršča an fagle" in seveda veseli zvonovi. Druga lepa in žalostna zgodba z naslovom Vigjolnu v spomin je v Trinkovem koledarju 2002. Začne se z veseljem Vigjolna, ki se je kot nabornik, koškrit, zmagovito vrnil z vojaškega pregleda in je ponosno šel pod okno ljubice, ki ga sprejela, saj je bil takratni rek: "Tek je dobar za kraja, al za krajico, je dobar tudi za devico". Nato so ga poslali v vojno,

v Grečijo, odkoder se je vrnil bolan, s travmo zaradi vsega, kar je prestal in še njegove ljubice ni bilo, ker je bila šla delat v Milan. Lieta 2003 je tudi z humorjem opisal, kako je bilo leta 1945, ko so v vas prišli Kozaki in tam ostali teden dni. Zadnji prispevek je iz leta 2008 in v njem se spominja svojega župnika Antona Cuffola, ki je v Laze prišel začasno, a je gor ostal štirideset let.

Vsem, ki smo ga poznali, ostane v lepem spominu. Zbuogam Remo!

Iz našega dela

6.1.2021

DVAJSET

Dokumentarni film o dvajsetletnici
zaščitnega zakona 38/2001 v Videnski
pokrajini
58. Dan emigranta

11.1.2021

Video

Trinkovega koledarja 2021
predstavitev: Iole Namor
KD Ivan Trinko

4.6.2021

Špeter, Slovenski kulturni dom

Predstavitev pesniške zbirke
"Same Misi"

avtorica: Margherita Trusgnach
predstavitev: Maurizio Mattiuzza,
pisatelj
povezovanje: Vida Rucli
glasba: Franco Giordani, Davide Clodig

11.6.2021

Čedad, palača De Nordis

Predstavitev projekta Jezikovni
spomeniki slovenščine v Čedadu
nosilec projekta: Občina Čedad
sodelovanje: KD Ivan Trinko

10.7.2021

Topolove, Postaja Topolove

Predstavitev knjige Bronje Žakelj

Il bianco si lava a novanta

(Belo se pere na devetdeset)

pogovor z avtorico: Antonella Bukovaz,
Michele Obit

26.8.2021

Mittelibro

Čedad, gledališče Ristori

Predstavitev romana, Na/pol_A/metà

avtor: Jasmina B. Freljih

pogovor z avtorjem: Luca Quarin
KD Ivan Trinko s pokroviteljstvom
Mittelfesta

15.10.2021

Špeter, Slovenski kulturni dom

Srečanje ob 70-letnici časopisa Matajur –
Novi Matajur

Spomin na Izidorja Predana – Doriča,
video posnetek: Moje življenje z Doričem
pripoveduje: Adele Rucchin
priredili: Novi Matajur, KD Ivan Trinko,
SKGZ

15.10.2021

Špeter, Beneška galerija

Razstava o zgodovini Matajurja
in Novega Matajurja

13.11.2021 – 5.12.2021

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
Likovna razstava: Giacinto Iussa
moč poteze | la forza del gesto
organizacija: KD Ivan Trinko, Občina
Čedad

uvod v razstavo: kritik Jurij Paljk
sodelovanje: Beneška galerija, ISK,
Rozajanski dum, ZSKD

18.11.2021 – 4.12.2021

Srečanja z avtorji

18.11.2021

v okviru pobude Mittelibro
Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
Predstavitev knjige Panorama
pisatelj: Dušan Šarotar
pogovor s pisateljem: Michele Obit

25.11.2021

v okviru pobude Mittelibro
Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
Predstavitev knjige
Come papaveri rossi
avtor: Angelo Floramo
pogovor z avtorjem: Michele Obit

2.12.2021

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
Predstavitev pesniške zbirke
Zaleni okrišiji/Zelene krošnje
avtor: Renato Quaglia
predstavitev: Marko Kravos, avtor
prepesnitve v slovenščini
povezovanje: Michele Obit

4.12.2021

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
Raziskave in študije v okviru
slovansko-furlanske skupnosti po
sledih B. de Courtenayja
raziskovalka: Liliana Spinozzi Monai
vodila pogovor: Živa Gruden

19.11.2021

Špeter, Beneška galerija
Otvoritev drugega dela razstave
in video posnetki Giacinta Iusse

Natečaj

Narečni literarni natečaj za kratko prozo
Pod Pepelam ... uogje ardeči
Literarni natečaj Bruna Dorbolò 2021
razpisovanje: KD Ivan Trinko, ISK

Projekti

Sodelovanje pri projektu Občine Čedad
"Jezikovni spomeniki slovenščine
v Čedadu"

Radio Tihotapci
(D.z. z dne 11.08.2014, št. 16)

Publikacije

Trinkov koledar za leto 2022

Vodič po Čedadu
Jezikovni spomeniki slovenščine
v Čedadu
založila: Občina Čedad
sodelovanje: KD Ivan Trinko

Stenski koledar 2022: Nona mi je pravla
izdalo: KD Rečan-Aldo Klodič
sodelovanje: KD Ivan Trinko

Stenski koledar: Lieto 2022
izdalo: Center za kulturne raziskave
sodelovanje: Cierkev Bardo, KD Ivan
Trinko

Sclavanie
Davide Degano
sodelovanje: KD Ivan Trinko

Društvena spletna stran www.kries.it

Knjižnica KD Ivan Trinko
spletni katalog:
<http://www.winknj.si/OPAC/10005>
e-mail: kdtrinko.bib@kries.it

Leto 2020

Slovenska bibliografija videmske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videmske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje, kartografsko gradivo, glasbene tiske, gradivo, razmnoženo kot tipkopiš oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča) ter zvočne posnetke s knjižno priložilo.

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 6 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje več kot 900 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek interneta, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.knjiznica.it>.

Prizadevali smo si, da bi bil popis čim popolnejši.

Naj na koncu prosimo avtorje, izdajatelje in založnike, da bi nas sproti obveščali in zalagali z novostmi ter nam tako pomagali izpopolnjevati bibliografijo.

05 Serijske publikacije

1

ČRKOVA nevihta. - [Špeter : Dvojezična osnovna šola, 2009?]- . - 30 cm

[2019]/2020

[2020/2021]

Občasno. - Opis po: 2010. - Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 8217068

2

DAL San Martino : bollettino d'informazione. - [A. 1, n. 1 (1961)]- . - Liessa di Grimacco (UD) : Parrocchia, 1961- . - 33 cm

2020, n. 1-2

Trikrat letno. - Opis po: Anno 56, no. 1 (2017). - Pretežno v it. z besedami, stavki ali članki v beneškoslovenskem narečju. - Večkrat napačno štetje letnikov

ISSN 2612-3967 = *Dal San Martino*

COBISS.SI-ID 2758124

3

DOM : kulturno verski list. - Cividale : Società coop. editrice Dom, 1966- . - 47 cm

55 (2020), št. 1-22

Štirinajstdnevnik. - Večkrat začne z novim štetjem. - Dodatek k nasl. se spreminja. - Založnik se spreminja. - Format se spreminja. - Ima suplement ali prilogo: Sveta Marija iz Porčinja

ISSN 1124-6472 = *Dom (Cividale)*

COBISS.SI-ID 30191873

4

EMIGRANT : bollettino dell'Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia = glasilo Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije. - Orbe : Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia ; Cividale, UD : Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia, 1969- . - 29 cm

2020, n. 1/3, 4

Občasno, nato dvomesečnik. - Od leta 1969 do 1974 izhajal v kraju Orbe (Švica), od l. 1981 izhaja v Čedadu (Italija). - Emigrant ni izhajal med leti 1975-1980. - Od l. 1982 se

dodatek k nasl. spreminja. - Format se spreminja. - Pril. k št. 4: Kalendar 2021

ISSN 2039-876X = *Emigrant (Orbe)*

COBISS.SI-ID 29808641

5

GALEB : mladinska revija. - Letn. 1, št. 1 (1954/1955)- . - Čedad : Zadruga Novi Matajur, 1954- . - 24 cm

66 (2019/2020), št. 5-8, 9/10

67 (2020/2021), št. 1-4

Dostopno tudi na: <http://www.galeb.it/>. - Mesečnik (med šolskim letom). - Do letn. 39 (1992/1993), št. 2 založnik: Trst : Založništvo tržaškega tiska. - Format se spreminja

ISSN 1124-6480 = *Galeb (Čedad)*

COBISS.SI-ID 29761793

6

IL GIORNALE di Resia : quadrimestrale di informazione dell'amministrazione comunale di Resia. - Anno 1, n.1(dec.) (1990)- . - Prato di Resia : Amministrazione Comunale di Resia, 1990- . - 32 cm

31 (2020), n. 1-3

Trikrat letno. - Popis po Anno 24, n. 1, aprile 2013. - Pretežno v ital., posamezni krajši članki v rezijanščini

COBISS.SI-ID 30357760

7

NÄŠ glas = La nostra voce : periodico del Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum". - Anno 5 [i. e. 1], no. 1 (dic. 2005)- . - Prato di Resia : Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum", 2005- . - 30 cm

16 (2020), n. 1

Dvakrat letno. - Besedilo v rezijanščini in it. - Leto 2020 ima pril.: Candidatura 2021 Premio Alma

COBISS.SI-ID 231738112

8

NOVI Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine. - Leto 1, št. 1 (1974)- . - Čedad : ZTT, 1974- . - 49 cm

2020, 1-47, 47 [i. e. 48], 49

Tednik. - Besedilo v slov., it. in beneškoslovenskem narečju.

- Od št. 20 [i. e. 22], leto 1992 (20. jun.) dalje založnik: Soc. coop. Novi Matajur. - Dostopno tudi na: <http://www.novimatajur.it>. - Je nadaljevanje: Matajur
ISSN 1124-6626 = Novi Matajur
COBISS.SI-ID 29265409

9

ROBIDA. - 2015, n° 01- . - [S. l. : s. n.], 2015- .
- 30 cm

2020/2021, n. 7

Urednici Maria Moschioni in Vida Rucli. - Besedilo pretežno v it., nekateri članki v slov. - Ima pril.: Ode to O'Garlic, my wild / Elena Braidà
COBISS.SI-ID 10080236

10

SLOVIT. - Anno 1, no. 1 (1999) - . - Cividale del Friuli : Most, 1999- . - 30 cm

22 (2020), n. 1-10

Dostopno tudi na: <http://www.dom.it/category/slovit/>. - Mesečnik

ISSN 1826-6371 = *Slovit* (Cividale del Friuli)
COBISS.SI-ID 100705024

11

SVETA Marija iz Porčinja : versko-kulturni bilten = Santa Maria di Porzus : bollettino religioso-culturale. - Leto = anno 1, št. = n. 1 (2017)- . - Čedad = Cividale del Friuli : Most, 2017- . - 43 cm

4 (2020), št. 1-3

Trikrat letno. - Suplement ali priloga k: Dom (Cividale) =
ISSN 1124-6472
COBISS.SI-ID 10476268

12

TRINKOV koledar za Beneške Slovence za leto ... - 1953- . - [S. l.] : samozal., [1952]- . - 15 cm

2020

Letnik. - Nasl. se spreminja: za leta 1968-1985: Trinkov koledar za navadno (ali prestopno) leto ...; za leta 1993-1998: Trinkov koledar za leto ...; za leto 1999 in dalje: Trinkov koledar ... - Založniki se spreminjajo: za leta 1954-1960: Rev[erendo] Val[entin] Reven in delavci Beneške Slovenije

v Belgiji; za leta 1968-1981: samozal.; za leta 1982-1985: Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad; za leta 1992-1999: Zadruga Lipa, Špeter; za leto 2000 in dalje: Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. - Format se spreminja: za leta 1953-1985: 15 cm; za leto 1992 in dalje: 21 cm. - Koledar za leta 1986-1991 ni izšel

ISSN 1124-6790 = *Trinkov koledar*
COBISS.SI-ID 28988160

13

La VITA cattolica : settimanale del Friuli. - Udine : La Vita cattolica, 1923-

97 (2020), n. 1-50

Popis po št. 5, letn. 78 (2000). - Enkrat mesečno stran v slov. ali beneškoslovenskem narečju z nasl. Po slovensko. - Od l. 2015 do l. 2018 je str. "Po slovensko" objavljena v pril. Eventi, cultura e sport

ISSN 1120-9399 = *La Vita cattolica* (Udine)
COBISS.SI-ID 30742272

14

VITAINSIEME = Življenjekupe : bollettino delle parrocchie di s. Leonardo AB. (S. Leonardo) e di s. Paolo (Stregna). - Anno 1, n. 1 (dic. 2001)- . - San Leonardo : [Parrocchia], 2001- . - 30 cm

20 (2020), n. 1-2

Trikrat letno, od l. 2015 dvakrat letno. - Pretežno v it. - Letn. 2, št. 2 ima slov. naslov Življenjekupe, od letn. 2, št. 3 dalje slov. nasl. Živjetkupe. - Od leta 2016 napačno štetje letnikov. - Je nadaljevanje: Bollettino parrocchiale di San Leonardo
COBISS.SI-ID 2226156

15

ZVEZA slovenskih kulturnih društev (Gorica ; Trst ; Videm)

Zvezopis : letno poročilo ... / ZSKD. - 2017- . - Gorica ; Trst ; Videm : Zveza slovenskih kulturnih društev, 2018- . - 30 cm

2020

Letnik
COBISS.SI-ID 28947971

2 Verstvo. Bogoslovje

16*

QUAGLIA, Sandro

Ta ravanška rumarska cirkuw : po böžji poti Iter Aquileiense : štorja carkve anu racjuni po nās = Il venerando santuario della Madonna Assunta di Resia : lungo il Cammino Celeste [Iter Aquileiense] : cenni storici e preghiere in resiano / [autore Sandro Quaglia]. - Cividale del Friuli ; Čedad : Associazione don Eugenio Blanchini, 2019 (Paluzza (UD) : C. Cortolezzis). - 55 str. : ilustr. ; 24 cm

Avtor naveden v kolofonu. - Besedilo pretežno v it., molitve in ena pesem v rezijanščini
COBISS.SI-ID 82262019

39 Etnologija. Etnografija. Folklor

17

DEKLE, ki je hotela rožico = Ta hči, ki jē tēla rožico / pripovedovala Tina Vajtova ; ilustrirala Luisa Tomaseti ; [posnel Milko Matičetov ; prevod v knjižno slovenščino Luigia Negro]. - Trst [etc.] : ZTT = EST [etc.], 2020. - 31 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Zbirka Rozajanske pravice = Zbirka Pravljice iz Rezije)

Vzporedno besedilo v slov. in rezijanščini. - Ilustr. na splojnih listih. - Sprema beseda / Roberto Dapit: str. 31
ISBN 978-88-7174-269-4 : 15,00 EUR
COBISS.SI-ID 26834179

18

GIOITTI, Marina

Le feste dell'inverno = Winterliche Festtage = Zimske prazniki / [illustrazioni e testi, Illustrationen und Text, ilustracije in besedilo Marina Gioitti ; traduzioni, Übersetzung, prevod Aina Sandrini e Vito Poredoš]. - Tarvisio : Kanaltaler Kulturverein = Associazione culturale della Valcanale, [2020]. - 74 str. : ilustr. ; 31 cm

Autorica navedena v kolofonu. - Letnica izida ugotovljena pri založbi. - Vzp. it. besedilo in prevod v nem. in slov. - Ilustr. na splojnih listih
COBISS.SI-ID 76025603

19

La RAGAZZA che desiderava un fiore = Ta hči,

ki jē tēla rožico / fiaba narrata da Tina Wajtawa ; illustrazioni di Luisa Tomaseti ; [raccolta da Milko Matičetov ; versione in italiano Luigia Negro]. - Trieste [etc.] : ZTT = EST [etc.], 2020 (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 31 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Collana Rozajanske pravice = Fiabe resiane)

Vzp. besedilo v rezijanščini in prevod v it. - Postfazione / Roberto Dapit: str. 31. - Ilustr. na splojnih listih. - Na vrhu nasl. str.: Museo della gente della Val Resia
ISBN 978-88-7174-268-7 : 15,00 EUR
COBISS.SI-ID 26836739

20

ROZAJANSKE segre anu drüge fjēšte [Slikovno gradivo] = Le sagre e altre feste patronali e popolari in Val Resia : naš kolindrin 2021 / biside, testi a cura di Sandro Quaglia Ćuket, Luigia Negro Őjskina ; jē po-baral, intervista di Sandro Quaglia Ćuket ; so nan dali litrate anu so nan rikle kej od ser anu fjēšt, fotografie e informazioni di Antonio Buttolo ... [et al.] ; jē ga naredil te rozajanski kultürski Ćirkolo "Rozajanski dum" wkop ziz asoĆacjunjo "Muzeo od tih rozajanskih judi" = a cura del Circolo culturale resiano "Rozajanski dum" in collaborazione con l'Associazione culturale "Museo della gente della Val Resia". - Ravanca Rezija : Te rozajanski kultürski Ćirkolo "Rozajanski dum" = Prato di Resia : Circolo culturale resiano "Rozajanski Dum", [2020] (Paluzza : C. Cortolezzis). - 1 koledar (14 listov) : barve ; 21 x 30 cm

Koledar s fotografijami in opisi ljudskih praznovanj. - Besedilo v rezijanščini in it.
COBISS.SI-ID 44596483

71/72 Prostorsko urejanje. Arhitektura

21

RUCLLI, Elena

Kolendar 2021 [Slikovno gradivo] : ankrat je biu an hram --- / illustrazioni, ilustracije Elena Rucli PaukarĆna ; curato da, uredila Margherita Trusgnach Tarbjanova. - Liessa : Circolo culturale ReĆan Aldo KlodiĆ = Liesa : Kulturno društvo [ReĆan Aldo KlodiĆ] ; [Ćedad] : KD Ivan Trinko, [2020]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 45 x 23 cm

Besedilo v nareĆju Nadiških dolin. - Stenski koledar z risba-

mi hišnih prostorov in s krajšimi sestavki o njih
COBISS.SI-ID 49827075

78 Glasba

22*

ANNONE, Luca

"Semi klavirjhuvi pujoč", "nu injän wse ponižnu pöjmö Göspudamo Bögu" : te rozajanske svete wüže anu klavir te ravanške carkve (1849-2019) = il repertorio musicale liturgico resiano e l'organo Valentino Zanin della Parrocchia-Santuario di Santa Maria Assunta di Resia (1849-2019) / [autori Luca Annoni e Sandro Quaglia ; foto di Luca Annoni ... et al.]. - Cividale del Friuli = Čedad : Associazione don Eugenio Blanchini, 2018 (Paluzza : C. Cortolezzis). - 101 str. : ilustr., note ; 30 cm

Avtorja navedena v kolofonu. - Dodatek k nasl. nad nasl. - Besedilo študije v it., besedilo cerkvenih pesmi v rezijansčini. - Bibliografija: str. 33
COBISS.SI-ID 72265731

23

PRIMORSKA poje (prireditve) (51 ; 2020 ; Slovenija, Italija, Hrvaška)

Primorska poje 2020 : [51] let / organizatorji revije Primorska poje 2020 Javni sklad RS za kulturne dejavnosti ... [et al.] ; [uredniški odbor Upravni odbor ZPZP]. - [Koper] : Zveza pevskih zborov Primorske ; [Trst ; Gorica ; Videm] : Zveza slovenskih kulturnih društev v Italiji ; Gorica : Zveza slovenske katoliške prosvete ; Trst : Zveza cerkvenih pevskih zborov, 2020 (Divaja : Mljač). - 66 str. : ilustr. ; 21 cm

Dodatek k nasl. na ov. - Potiskani notranji str. ov. - 3.200 izv.
COBISS.SI-ID 10833388

821.163.6 Slovenska književnost

24

CERNETIG, Marina

Pozdrav iz Nediških dolin = Un saluto dalle Valli del Natisone / [[pesmi in] fotografije, fotografije] Marina Cernetig. - [Špeter] : Krivapete, 2020. - 45 str. : ilustr. ; 16 cm

Vzpor. besedilo v narečju Nadiških dolin in it.
COBISS.SI-ID 49785347

25

GOMBOC, Katarina, 1993-

Naselili smo se v tkanine = Ci siamo insediati nei tessuti / Katarina Gomboc Čeh ; [prevod, traduzione Ilaria Ciccone ; ilustracije, illustrazioni Elena Rucli]. - Topolò = Topolove : Robida, 2020 (Udine : Grafiche Filacorda). - 105 str. : ilustr. ; 18 cm

300 izv. - Katarina v Topolovem / Janja Šušnjar: str. 6-7. - Poezija kljubovanja / Aljaž Škrlep: str. 82-84. - O avtorici: str. 90-95. - Vzporedno besedilo v slov. in prevod v it.
ISBN 978-88-945349-0-0
COBISS.SI-ID 18308611

26

QUALIZZA, Marino

Benečija naš dom / Marino Qualizza ; [uvodni besedili je prevedla Jelka Daneu Cvelbar]. - Čedad : Most, 2020 (Pasian di Prato : Litho Stampa). - 319 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo v slov., beneškoslovenskem narečju in it. - Bogata in trpeča duša Benečije v uvodnikih msgr. Marina Qualizze = L'anima ricca e sofferente della Benecia negli editoriali di mons. Marino Qualizza / Giorgio Banchig: str. 5-10, 11-17. - Marino Qualizza: concilski teolog, vpet v kulturo = Marino Qualizza: teologo conciliare e inculturato / Federico Grosso: str. 18-21, 22-25. - O avtorju na ov. - Povzetek v slov. pri prispevkih v it. in obratno
ISBN 978-88-96269-16-9
COBISS.SI-ID 39668227

27

TRUSGNACH, Margherita

Same misli / Margherita Trusgnach ; [risbe, disegni Elena Rucli ; spremna beseda, prefazione Maurizio Mattiuzza ; prevod spremne besede v slovenščino, traduzione in sloveno della prefazione Peter Crisetic]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale del Friuli : Circolo di cultura Ivan Trinko, 2020 (Udine : Pubblicad). - 77 str. : ilustr. ; 20 cm

Vzpor. slov. besedilo in prevod v it. - Certi libri sono come alberi = Nekatere knjige so kakor drevesa / Maurizio Mattiuzza: str. 5-8. - O avtorici: str. 76-77
COBISS.SI-ID 43787267

908 Domožnanstvo

28

CALENDARIO [Slikovno gradivo] = Koledar : 2021 / fotografije, slike Maurizio Buttazzoni, Igor Baloh. - [Taipana] : Comune di Taipana = Tipajski komun ; [Kobarid] : Občina Kobarid = [Caporetto] : Comune di Caporetto ; [Čedad] : Združenje = Associazione don Eugenio Blanchini : Most : Dom, [2020] (Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 48 x 33 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov. - Stenski koledar s krajinskimi fotografijam Beneške Slovenije in okolice Kobarida
COBISS.SI-ID 53742851

29

KOLENDAR 2021 [Slikovno gradivo]. - [Čedad] : Slovenci po svetu = Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, [2020]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 23 x 32 cm. - (Emigrant, ISSN 2039-876X ; 2020, 4)

Stenski koledar s portreti starejših Beneških Slovencev. - Stenski koledar izšel kot priloga k št. 4 (2020) glasila Emigrant
COBISS.SI-ID 53743875

30

LIETO 2021 [Slikovno gradivo]. - Bardo = Lusevera : Center za kulturne raziskave = Centro di ricerche culturali : Cierkev = Parrocchia di Lusevera ; Čedad : KD Ivan Trinko, 2020 (Udine : Publicad). - 1 koledar (7 listov) : barve ; 46 x 23 cm

Besedilo v slov. terskem narečju. - Vsebuje tudi: Poviedali so --- (uzeto od Goriške straže, lieto 1925). - Koledar s fotografijami prebivalcev Terske doline in spominskim zapisom v terskem narečju
COBISS.SI-ID 52633091

929 Biografske in sorodne študije

31*

POKLON gospodu Antonu Cuffolu, duhovniku in prototipu beneškega Čedermaca : ob 130-letnici rojstva (1889) in 60-letnici smrti (1959) = Omaggio a don Antonio Cuffolo, sacerdote e difensore dei diritti linguistici della sua gente : nel 130° anniversario

della nascita (1889) e nel 60° anniversario della morte (1959). - Čedad = Cividale del Friuli : Združenje don Eugenio Blanchini = Associazione [don Eugenio Blanchini] : Most, 2019. - 12 str. : ilustr. ; 21 cm

Izšlo ob priložnostni razstavi v Beneški galeriji v Špetru oktobra 2019
COBISS.SI-ID 36040195

93/99 Zgodovina

32

TOMASETIG, Moreno

Moj dnevnik = Il mio diario : 1938-1945 / Anton Cuffolo, [strip in scenarij, disegni e sceneggiatura] Moreno Tomasetig. - 1. izd. = 1a ed. - Čedad = Cividale del Friuli : Most : Združenje don Eugenio Blanchini = Associazione [don Eugenio Blanchini], 2020 (Udine : Publicad). - 92 str. : ilustr. ; 30 cm

Strip v slov. narečju Nadiških dolin, na dnu vsake str. povzete v it. - Uvodne besede = Introduzione / Giorgio Banchig: str. 3-4
ISBN 978-88-96269-17-6
COBISS.SI-ID 49598979
COBISS.SI-ID 29929731

Naslovno kazalo

Benečija naš dom 26

Calendario 28

Ci siamo insediati nei tessuti 25

Črkovna nevihta 1

Dal San Martino : bollettino d'informazione 2

Dekle, ki je hotela rožico 17

Dom : kulturno verski list 3

Emigrant : bollettino dell'Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia = glasilo Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije 4

Le feste dell'inverno 18

Galeb : mladinska revija 5

Il Giornale di Resia : quadrimestrale di informazione dell'amministrazione comunale di Resia 6

Koledar 28

Kolendar 2021 [Slikovno gradivo] 29

Kolendar 2021 [Slikovno gradivo] : ankrat je biu an hram --- 21

Lieto 2021 [Slikovno gradivo] 30

Il mio diario 32

Moj dnevnik 32

Naselili smo se v tkanine 25

Náš glas 7

La nostra voce 7

Novi Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine 8

Omaggio a don Antonio Cuffolo, sacerdote e difensore dei diritti linguistici della sua gente 31

Poklon gospodu Antonu Cuffolu, duhovniku in prototipu beneškega Čedermaca 31

Povedali so --- 30

Pozdrav iz Nediških dolin 24

Primorska poje 2020 : [51 let] 23

La ragazza che desiderava un fiore 19

Robida 9

Rozajanske segre anu drüge fjěšte 20

Le sagre e altre feste patronali e popolari in Val Resia 20

Un saluto dalle Valli del Natisone 24

Same misli 27

Santa Maria di Porzus 11

"Semi klavirjhuvu pujoč", "nu injän wse ponižnu pöjmö Göspudamo Bögu" : te rozajanske svete wüže anu klavir te ravanške carkve (1849-2019) = il repertorio musicale liturgico resiano e l'organo Valentino Zanin della Parrocchia-Santuario di Santa Maria Assunta di Resia (1849-2019) 22

Slovit 10

Sveta Marija iz Porčinja 11

Ta hčī, ki jē tēla rožico 17, 19

Ta ravanška rumarska cirkuw 16

Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto . 12

Il venerando santuario della Madonna Assunta di Resia 16

La Vita cattolica : settimanale del Friuli 13

Vitainsieme 14

Winterliche Festtage 18

Zimski prazniki 18

Zvezopis : letno poročilo . 15

Življenjekupe 14

Avtorsko kazalo

Associazione sportiva dilettantistica "Val Resia" (Resia) 30

Baloh Parin, Igor (fotograf) 34, 35

Banchig, Giorgio (avtor) 20

Battistig, Luisa (urednik, avtor) 24

Battoia, Elsa (pripovedovalec) 37

Blasutig, Michelina (avtor) 29

Brandolin, Mario (avtor dodatnega besedila) 33

Brate, Tadej (avtor) 40

Buttazzoni, Maurizio (fotograf) 34, 35

Carli, Matteo (ilustrator) 1

Cerno, Igor (avtor) 39

Chiarot, Davide (prevajalec) 1

Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum" 10

Cogni, Francesca (umetnik) 1

Crisetig, Peter (prevajalec) 25

Černo, Igor (avtor, fotograf) 39

De Stefano, Aldina (avtor, fotograf) 23

Giordani, Franco (avtor) 31

Gosgnach, Ezio (avtor) 20
 Gruden, Tjaša (prevajalec, fotograf) 39
 Gruden, Živa (prevajalec) 25
 Guglielmotti, Elena (prevajalec) 1

Hobič, Vojko (avtor) 40

Koren, Andreja, 1986- (prevajalec) 39
 Kostantino, Ivanka (avtor) 31
 Kulturno društvo Ivan Trinko (Čedad) 15
 Kulturno društvo Rečan Aldo Klodič (Liessa, Grimacco) 22

Likar, Zdravko (avtor) 20
 Lister, Luciano (prevajalec) 26

Miorelli, Sofia (prevajalec) 27
 Moro, Federica (kartograf) 39
 Moschioni, Maria (urednik) 12
 Muzeo od tih rozajanskih judi (Solbica) 30

Namor, Jole (prevajalec) 28
 Negro, Antonio (fotograf) 30
 Negro, Luigia (avtor dodatnega besedila) 30
 Neri, Donatella, 1947- (avtor dodatnega besedila) 28

Obit, Michele (avtor) 32
 Oman, Alessandro (urednik, fotograf) 26

Podrecca, Graziano (avtor) 42
 Postaja Topolove (26 ; 2019 ; Topolovo) 27

Quaglia, Sandro (avtor dodatnega besedila, oseba, ki intervju-
 va) 30

Rezija (Italija občine) 9
 Rucli, Elena (ilustrator, fotograf) 27
 Rucli, Vida (urednik, fotograf) 12, 27

Schemmer, Janine (prevajalec) 1
 Schnabl, Jasmin (prevajalec) 26, 38
 Selan, Carlo (avtor dodatnega besedila) 32
 Skočir, Jani (avtor) 31
 Sprežanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2019 ;
 Liesa) 31

Škrlep, Aljaž, 1993- (prevajalec) 27

Ta rozajanski kulturni čirkolo "Rozajanski dum" (Ravanca) 30
 Tomasetig, Cesare (avtor) 33
 Tomasetig, Davide (avtor) 31
 Tomasetig, Luisa (umetnik) 28
 Tomasetig, Moreno (ilustrator) 29

Trevisan, Marilisa (avtor) 31
 Trusgnach, Andrea (avtor) 31
 Trusgnach, Margherita (urednik, avtor) 22, 31

Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine 6
 Zveza slovenskih kulturnih društev (Gorica Trst Videm) 18

UVODNA MISEL

Tina Gerbec

7 Izzivi življenja na podeželju

Anna Micelli

11 Gole številke obsojajo gorski svet na izumrtje

15 KOLEDAR 2022

29 Iole Namor

Pregled leta 2021

ZGODOVINA, JEZIK, IZROČILO

45 Jože Šušmelj

Glasilo Istra o Benečiji

57 Giorgio Banchig

Slovenci na Videnskem pred 55. leti

67 V naših dolinah petdeset let od tega

77 Alvaro Petricig

Petdeset let ... pa jih čutimo vse

85 Zdravko Likar

Posočje v letu 1991

97 Vojko Volk

Od kmečkih uporov do osamosvojitvene vojne

105 Damjana Fortunat Černilogar

Kulturna dediščina Gornjega Posočja nas bogati in povezuje

117 Peter Podreka prvi zaveden Beneški Slovenec. Ob dvestoletnici rojstva

123 Luigia Negro – Šimiljonawa

Muzeji: živi prostori manjšinskih jezikov

131 Jožica Strgar

“Starina” je bilo včasih zmerljivka

135 Iole Namor

Vse več zelenih in obdelanih površin v Srednjem.

143 Dora Ciccone

Radio Robida: postaviti se v položaj poslušanja

147 Pamela Pielich – Šipokina

Jezikovni spomeniki slovenščine v Čedadu in Vidnu

153 Katja Piuze

Izkušnja spletnega pouka slovenščine v Kanalski dolini

157 **Marko Vertovec**

Preverjanje prisotnosti

161 **Luisa Cher**

4 poti za spoznati pravice anu navade Nadiške, Terske, Kanalske doline
anu Rezije

165 **Silvester Gaberšček**

Mlekarjeva »faušija«

NAŠA BESEDA

171 **Bruna Balloch**

Dou Afrike

181 Pod pepelan ... uogje ardeči. Literarni natečaj Bruna Dorbolò

183 **Luisa Cher**, Od ore do ore

185 **Pietro Gariup**, Snežinka

189 **Marina Cernetig**, Potisnen vrata

V SPOMIN

195 Ližo – Eliseo Iussa

197 Remo Chiabudini

IZ NAŠEGA DELA

203 **Kulturno društvo Ivan Trinko**

Iz našega dela

SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE

209 Leto 2020

